

**Els estudis
sobre
la situació
sociolingüística
al País Valencià**

La Xarxa CRUSCAT

Creada l'any 2003, la Xarxa CRUSCAT (acrònim de Coneixements, Representacions i Usos del Català) és una iniciativa de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) que aplega investigadors de tot el domini lingüístic que s'ocupen d'analitzar la situació social de l'idioma. D'ençà de novembre de l'any 2004, la Xarxa compta amb el suport de la Generalitat de Catalunya (2004XT 00088).

The CRUSCAT Network

Founded in 2003, the CRUSCAT Network (acronym for Coneixements, Representacions i Usos del Català, i.e., Knowledge, Representations and Uses of Catalan) is an initiative promoted by the Institut d'Estudis Catalans, geared towards bringing together a number of researchers from the whole linguistic domain working in the analysis of the social position of the language. The CRUSCAT has been receiving budgetary support from the Autonomous Government of Catalonia since November 2004.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Xarxa **CRUSCAT**

3

**Els estudis
sobre
la situació
sociolingüística
al País Valencià**

RAFAEL CASTELLÓ COGOLLOS

BARCELONA, 2006

Castelló Cogollos, Rafael, 1964-

Els Estudis sobre la situació sociolingüística al País Valencià. — (Xarxa CRUSCAT ; 3)

ISBN 84-7283-892-7

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol III. Col·lecció: Xarxa CRUSCAT (Col·lecció) ; 3

1. Valencià — Aspectes socials 2. Castellà — Aspectes socials — País Valencià

3. Enquestes lingüístiques — País Valencià

804.99-087(467.3):316

© 2006, Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2006
Tiratge: 300 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'IEC

Compost per fotocomposició gama, s. l.
Carrer d'Aristides Maillol, 9-11. 08028 Barcelona

Impress a ALTÉS arts gràfiques, SL
Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-892-7
Dipòsit Legal: B. 54641-2006

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

Introducció	7
Baròmetres CIS 1987-1991	10
Baròmetres CIS 1997-1998	27
Baròmetres CIS 2001-2004	40
Conclusions	52
Apèndix	53

Introducció

Aquest informe es realitza sota comanda de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), i més concretament de la Xarxa CRUSCAT. L'objectiu de la recerca consisteix a disposar d'una informació que permetisca avaluar el treball desenvolupat fins ara, en l'àmbit quantitatiu, pel que fa al coneixement de l'estat i evolució de la situació sociolingüística del valencià al País Valencià. S'emmarca, però, en una recerca general referida a l'estat i evolució de la situació sociolingüística en tots els territoris on s'usa el català.

L'informe es concentra en els treballs d'enquesta, eina d'investigació que té unes determinades característiques d'aplicació que condicionen les característiques dels coneixements que es poden adquirir. Per aquesta raó, resten exclosos els treballs desenvolupats per l'Institut Nacional d'Estadística per mitjà dels padrons municipals d'habitants o dels censos de població i habitatge, que no són treballs realitzats a partir de mostres, sinó a partir del total de l'univers poblacional. La recopilació d'informació, per tant, es refereix a les enquestes realitzades sobre la població valenciana (amb mostra representativa per a aquest àmbit territorial) per institucions públiques.

L'enquesta és una de les eines de què disposem els investigadors socials per tal d'aconseguir una sèrie d'informacions quantitatives sobre la realitat social. Amb tot, cal tenir en compte algunes de les característiques de l'eina per tal de ser conscients del tipus d'informació que facilita:

a) Es tracta d'una eina d'*observació indirecta*, un instrument que recull les respostes de les persones, és a dir, que es fonamenta en allò que diuen els entrevistats. En això no es diferencia de moltes altres eines de caràcter qualitatiu, com les entrevistes en profunditat o els grups de discussió, o de caràcter quantitatiu, com ara els censos i padrons, que també descansen en respostes dels entrevistats. Tanmateix, és diferent de l'observació directa del fet aconseguida amb eines més complexes, com ara l'observació (participativa o no participativa). Si preguntem en una enquesta sobre els usos del valencià, el que obtenim és la percepció que té l'entrevistat sobre els seus usos; una informació diferent, per exemple, del recompte de les hores d'emissió en valencià de les televisions, o dels periòdics que editen en valen-

cià, o del seguiment dels clients d'un quiosc al llarg d'un dia de vida quotidiana. És a dir, les informacions de les enquestes són informacions que objectiven subjectivitats: no són informacions que objectiven objectes, sinó que objectiven les relacions dels subjectes amb els objectes. Són, per tant, instruments de mesura d'actituds i d'opinions, que d'aquesta manera es transformen en mesures de l'*opinió pública*. Hem de concloure, per tant, que les enquestes no són instruments que puguen mesurar aspectes aliens a l'opinió, per molt públics que siguin: l'enquesta està més capacitada per mesurar l'adhesió a valors i finalitats que no a instruments i solucions tècniques.

b) Es tracta d'una eina de caràcter *inferencial*, que obté la informació sobre el conjunt estudiat a partir de l'observació d'una part, que s'anomena *mostra*. Això implica que només podem afirmar un *coneixement probabilístic* sobre la població objecte d'estudi, si s'acompleixen una sèrie de condicions en la construcció de la mostra i la seua posterior anàlisi. Efectivament, el coneixement adquirit per enquesta és un coneixement subjecte a criteris de seguretat i precisió, que depenen dels mecanismes d'extracció i dimensions de les mostres. La seguretat (o nivell de confiança) ens dóna informació sobre la probabilitat d'encertar, a partir de la mostra, el valor en el conjunt de la població. La precisió (o marge d'error) ens dóna informació sobre l'amplitud dels valors probables en la població, quan major siga menor precisió s'obté de la mostra. Així, les condicions de seguretat i precisió milloren o empitjoren en funció de les dimensions i mètodes d'extracció de la mostra, i la comparabilitat entre les informacions obtingudes a partir de dues o més enquestes depenen de la igualtat de les condicions: només són estrictament comparables les probabilitats obtingudes a partir d'enquestes que tenen les mateixes condicions de seguretat i precisió.

Per tant, el coneixement adquirit a partir d'una enquesta és un coneixement vàlid si es fonamenta en:

a) un qüestionari que no perda de vista que tot el que pot aconseguir són posicions respecte a objectes opinables o actitudinals; un qüestionari, per tant, construït a tal efecte;

b) una mostra que aconseguisca ser representativa de la població respecte a l'objecte estudiat, i

c) l'aplicació de regles estadístiques que ens permeten, o no, realitzar inferències i, per tant, la seua validesa depèn de la

seua probabilitat: en qualsevol cas, es tracta sempre d'un coneixement de caire probabilístic.

Estudis quantitius sobre la llengua al País Valencià

Sense dubte al País Valencià podríem trobar multitud d'institucions privades (associacions, empreses, premsa...) que realitzen estudis d'anàlisi de la realitat valenciana, per tal d'obtenir informació i anàlisis útils per al desenvolupament dels seus objectius privats; tanmateix aquestes fonts d'informació són de propietat privada i no directament accessibles.

En el treball recopilatori desenvolupat fins al moment, hem detectat les següents institucions públiques que realitzen estudis d'enquesta sobre el conjunt de la població valenciana, amb objectes relacionats amb la situació i l'evolució sociolingüística del valencià:

- 1) El Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS).
- 2) La Generalitat Valenciana, per mitjà del Serveis d'Investigacions i Estudis Sociolingüístics (SIES) de la Conselleria a la qual es trobe adscrit en cada moment aquest servei.
- 3) La Universitat de València - Estudi General en col·laboració amb Bancaixa (UVEG).
- 4) L'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL).

El CIS

Institut d'investigació finançat i reglamentàriament dependent de les institucions del Govern d'Espanya, i més concretament adscrit a la Presidència del Govern. Així, es tracta d'un subjecte d'investigació que, en general, respon als interessos d'informació que emanen de l'exercici del govern sobre Espanya. Podem distingir dos tipus d'estudis desenvolupats pel CIS respecte al País Valencià:

a) Estudis realitzats per iniciativa pròpia.

Els estudis realitzats per iniciativa pròpia, en els quals s'observen variables relacionades amb la situació i l'evolució sociolingüística del valencià, són estudis amb mostres d'abast espanyol en els quals la població valenciana compta amb submostres representatives (això significa que estudis com ara el realitzat sobre la joventut i la identitat nacional, Estudi 2257, o el realitzat sobre els estereotips regionals, Estudi 2123, no són utilitzables en el cas valencià, ja que les submostres només són representatives per al País Basc, Galícia i Catalunya, no per al País Valencià).¹ Si ens concentrem en aquells estudis amb representació mostral significativa per al País Valencià, i preguntes relaciona-

des amb les posicions lingüístiques, trobem estudis estrictament destinats a:

1. Obtenir informació sobre la situació i l'evolució sociolingüística: en aquest cas ens trobem amb els estudis 2052 i 2299 (ambdós amb mostres de 771 entrevistats per al País Valencià), realitzats el 1993 i el 1998, respectivament.

2. Obtenir informació sobre la situació i l'evolució de les identitats regionals i nacionals a Espanya, amb una part dedicada a qüestions lingüístiques: ens trobem amb els estudis 1109, 1174, 1190 (realitzats a finals dels anys setanta) i l'Estudi 2228 (1996).

b) Estudis acordats amb el Govern de la Generalitat Valenciana.

Des del començament del règim autonòmic amb la reinstauració de la Generalitat Valenciana el 1983, el Govern valencià va fer un conveni amb el CIS relatiu a la realització periòdica d'estudis de caràcter general sobre la situació social i política al País Valencià.² Aquests estudis han anat canviant de nom al llarg del període (Baròmetres, Situació social i política, Estudi sociològic) però responen a la mateixa lògica (la dels baròmetres, i així els denominarem en aquest informe: disposar de sèries temporals sobre determinades variables, i testar conjunturalment algunes qüestions. A més a més, la Generalitat Valenciana també realitza mitjançant el CIS estudis pre i postelectorals. Les preguntes sobre la llengua no han estat sempre presents i, quan ho estan, apareixen amb formulacions diverses, segons períodes.

Hi ha una observació a fer sobre les mostres del CIS referides als estudis amb preguntes de caràcter lingüístic: en el disseny de les mostres de tots els seus estudis al País Valencià no té mai en compte la distinció territorial interna entre territoris històricament monolingües en castellà i territoris històricament valencianoparlants. És evident que qualsevol estudi d'enquesta al País Valencià que pretenga aproximar la situació i l'evolució sociolingüística del valencià hauria de tenir en compte aquesta distinció a l'hora de dissenyar les mostres.

Una altra observació general per a les mostres del CIS és que vénen referides a un univers poblacional definit per les característiques de ciutadania política, és a dir, la població representada en aqueixes mostres són els individus amb nacionalitat espanyola i majors d'edat (més de divuit anys).

1. La qual cosa ja ens indica una conceptualització determinada (teoria) sobre les identitats nacionals al si d'Espanya, en les quals evidentment el País Valencià no compta.

2. A banda d'aquests estudis, la Generalitat Valenciana també contracta periòdicament amb empreses privades estudis que no són publicats.

SIES³

En aquest cas, els estudis dirigits pel SIES sí que han observat aquesta recomanació tècnica, derivada del mateix objecte d'estudi, i en les seues mostres sempre dissenya seleccions mostrals diferenciades per a la zona castellanoparlant i per a la zona valencianoparlant. La dimensió de la mostra d'aquests estudis també és considerablement elevada: sis mil sis-cents entrevistes, estratificades segons regions (agrupacions comarcals). Concretament, en cinc regions valencianoparlants i una de castellanoparlant.

A més a més, les enquestes del SIES representen un univers poblacional definit per la integració social, entesa com una combinació de residència i participació social, com ara laboral: així les seues mostres representen els residents en el territori amb edat de treballar, és a dir, majors de setze anys.

A banda d'estudis específics d'abast territorial més limitat (com ara les capitals i ciutats de més de cent mil habitants), el SIES ha publicat quatre estudis sobre la situació i l'evolució sociolingüística del valencià: 1989, 1992, 1995 i 2005.

UVEG-Bancaixa

A banda d'algun estudi específic sobre la situació del valencià en l'espai universitari, la Universitat de València en conveni amb Bancaixa, i en el marc del projecte internacional dirigit per Inglehart, al País Valencià ha realitzat dues onades de l'Enquesta mundial de valors. En aquestes dues onades, junt amb la bateria general, mundial, de preguntes, se n'introdüïren algunes d'específiques sobre identitat i sobre llengua. Les mostres, com les del CIS, representen la ciutadania política, és a dir, ciutadans espanyols residents al País Valencià i majors de divuit anys.

AVL⁴

Durant el 2004, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua va encarregar una rèplica dels estudis del SIES, és a dir, una enquesta sobre la situació i l'evolució sociolingüística al País Valencià, amb una mostra de sis mil sis-cents entrevistats, amb cinc regions valencianoparlants i una de castellanoparlant (veeu l'apartat sobre el SIES).

Selecció de treballs

A l'hora de desenvolupar el present informe, hem hagut de prendre un seguit de decisions sobre les bases de dades que es

podien utilitzar. Així, els estudis desenvolupats en el marc de l'Enquesta mundial de valors són descartats, ja que cada un d'ells es fonamenta sobre construccions mostrals diverses: l'onada de 1995 amb una mostra de cinc-cents entrevistes, la de 2000 amb una mostra de mil cinc-cents.⁵ L'accés a les microdades dels estudis realitzats pel SIES és bastant limitat, ja que no hi ha la possibilitat d'adquirir-les per compra, tal com ocorre amb les dades del CIS. I el mateix passa amb les dades de l'AVL. Així doncs, tampoc aquests estudis poden ser utilitzats per a l'elaboració d'aquest informe.

Per tant, ens queda l'accés a les bases de dades del CIS. D'aquests estudis, hem optat per treballar amb les enquestes periòdiques acordades amb la Generalitat Valenciana. Les raons són diverses:

1) Es tracta d'estudis amb una continuïtat temporal, si més no aparent, que transcorre entre 1984 i 2005.

2) Es tracta d'estudis que construeixen les seues mostres sobre un univers poblacional circumscrit al País Valencià.

3) Es tracta d'estudis amb dimensions mostrals idèntiques.

Certament, aquesta opció compta amb arguments en contra, tal com ja hem assenyalat: en el disseny mostral no es té en compte la distinció entre territoris valencianoparlants i territoris castellanoparlants; tanmateix, ens permet de realitzar anàlisis estadístiques que ens aporten informació substantiva (sobre la situació sociolingüística), però també (i potser sobretot) metodològica.

L'opció expositiva triada és la de seguir la seqüència cronològica, tot agrupant els estudis que són comparables per raó del qüestionari. Al si de cada grup d'estudis, s'analitzen les preguntes en la seua evolució temporal, en termes globals, però també en funció d'altres variables de participació en l'estructura social. Aquesta comparació dels resultats al si de variables com ara el sexe, l'edat, la situació laboral, etc., ens aporta informació sobre la major o menor vinculació al valencià d'uns grups o d'altres, i la seua evolució temporal, però també ens permet exercir un control sobre possibles canvis en la composició creuada de la mostra.

Els apartats d'anàlisi resultants són:

1) Baròmetres CIS 1987-1991

2) Baròmetres CIS 1997-1998

3) Baròmetres CIS 2001-2004⁶

3. Durant la realització d'aquest informe, el Servei va publicar els resultats d'una enquesta realitzada el 2005. Veeu l'apèndix, on hem dibuixat els gràfics de l'evolució de les dues principals variables: coneixement i ús, al País Valencià.

4. Durant la realització d'aquest informe va sortir publicat el *Llibre blanc* de l'AVL, on es publica l'explotació de l'enquesta realitzada durant el 2004.

5. A més a més, en aquest cas concret, ja sabem que la primera de les mostres es trobava esbiaixada a favor de la població jove.

6. Els convenis amb el CIS sempre inclouen una clàusula segons la qual els resultats dels estudis no són públics fins un any després, així que el realitzat el 2005 serà accessible el 2006.

Baròmetres CIS 1987-1991

Els estudis realitzats amb anterioritat a la data inicial de referència d'aquest apartat són estudis amb dimensions mostrals molt dispers. Només a partir de 1987, les enquestes desenvolupades ho fan sobre una base mostral constant de mil sis-centes entrevistes.

Durant el període considerat es realitzen sis estudis: 1717 (desembre 1987), 1754 (juny 1988), 1774 (desembre 1988), 1857 (gener 1990), 1907 (desembre 1990) i 1988 (gener 1992). Tanmateix, el qüestionari 1774, de novembre-desembre de 1988, ha resultat impracticable a causa de problemes de gravació detectats en l'arxiu original. De fet, es va comprovar l'existència d'un desplaçament d'alguna de les columnes en alguna de les línies, que vam tractar de corregir, però no vam poder. Per tant, la base de dades 1774 s'exclou.

A l'hora d'assignar anys de referència, hem optat per assignar la data del darrer any complet, així l'estudi 1717 s'assigna a l'any 1987, el 1754 al 1988 (per tractar-se de la data mitjana de l'any), el 1857 al 1989, el 1907 al 1990 i el 1988 al 1991.

Pel que fa a les preguntes, resulta que la informació sobre els usos declarats només són presents en els estudis dels anys 1987 a 1989, mentre que la informació sobre l'autodefinició lingüística i la valoració de l'entrevistat respecte a l'evolució percebuda en l'ús del valencià en el seu entorn, la trobem per a tot el període. Així, ordenem l'exposició en els tres apartats definits per les preguntes.

a) Usos declarats (1987-1989)

La mesura dels usos en aquest grup de qüestionaris es produeix a partir de la pregunta:

Quisiera hacerle ahora algunas preguntas sobre el uso del valenciano. En cada una de las circunstancias siguientes ¿en qué idioma habla Ud. más habitualmente?

Taula 1*

Ús familiar de la llengua (1987-1989)

	1987			1988			1989		
	% València	% Castellà	Nre.	% València	% Castellà	Nre.	% València	% Castellà	Nre.
Home	47,5	52,5	756	42,6	57,4	765	44,9	55,1	757
Dona	47,8	52,2	818	44,6	55,4	825	43,7	56,3	828
Total	47,6	52,4	1.574	43,6	56,4	1.590	44,3	55,7	1.585

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

	Valenciano	Castellano	NC
– Con su familia	1	2	9
– Con sus amigos	1	2	9
– En el trabajo, estudio, etc.	1	2	9

En el qüestionari 1717, de desembre de 1987, apareix amb el número 16, després d'un bloc de preguntes sobre polítiques de la Generalitat Valenciana. En el qüestionari 1754, de juny de 1988, apareix amb el número 44, immediatament després d'una pregunta sobre la identitat. I en el qüestionari 1857, de gener de 1990, apareix amb el número 40, com a segona pregunta del bloc de referència lingüística, després d'una pregunta d'autodefinició lingüística, precedida d'una sobre la identitat etnoteritorial.

Aquest canvi en l'ordre d'aparició podria introduir dubtes sobre la comparabilitat de les dades. Tanmateix, com que l'entitat que realitza l'enquesta és la mateixa, que la dimensió mostral és la mateixa i la formulació de la pregunta és idèntica, anem a considerar la comparació de les dades d'aquestes tres enquestes, que datarem com a 1987 (Estudi 1717), 1988 (Estudi 1754) i 1989 (Estudi 1857).

a.1. Usos declarats en família

Les dades obtingudes (veeu taula 1), una vegada descomptats els casos perduts i les absències de resposta (NC), ens assenyalen un creixement dels usos del castellà en família, a costa dels usos en valencià. Amb tot, no podríem afirmar que el canvi produït entre 1987 i 1989 siga estadísticament significatiu, ja que la probabilitat que els usos siguin els mateixos en una data i en l'altra és molt elevada.⁷

Més enllà d'aquests resultats globals, la distribució dels usos segons el sexe dels entrevistats no ofereix diferències estadísticament significatives, mentre que la distribució segons la generació d'origen⁸ sí que n'introdueix.

* Noteu que els resultats de freqüències i percentatges s'han arrodonit en totes les cel·les. És per això que en alguns casos les sumes dels totals varien en un punt o en un decimal.

7. Fetes les proves khi quadrat i comprovats els residus tipificats i corregits, per a tots els creuaments que s'han realitzat per a la confecció d'aquest informe.

8. Hem operativitzat l'edat amb la data de naixement, i després les hem agrupades per dècades.

Taula 2

Ús familiar de la llengua i generació (1987-1989)

	1987			1988			1989		
	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.
Abans de 1920	53,7	46,3	162	50,6	49,4	154	54,2	45,8	144
1920-1929	58,6	41,4	239	47,3	52,7	245	51,7	48,3	238
1930-1939	53,3	46,7	276	46,1	53,9	269	50,0	50,0	226
1940-1949	44,9	55,1	267	46,1	53,9	256	42,0	58,0	281
1950-1959	40,6	59,4	293	41,5	58,5	287	43,4	56,6	272
1960-1969	40,2	59,8	341	35,2	64,8	321	36,7	63,3	335
Després de 1969				43,3	56,7	60	32,6	67,4	89
Total	47,5	52,5	1.578	43,6	56,4	1.592	44,3	55,7	1.585

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

En la taula 2, es pot comprovar el progressiu descens de l'ús del valencià a mesura que les generacions són més properes en el temps. De fet, els usos del valencià en família són majoritaris entre les generacions nascudes abans de 1940. Amb les proves estadístiques a la mà, les diferències generacionals en els usos del valencià en família són significatives, i especialment entre la població nascuda abans de 1940 i la nascuda després de 1960. Tanmateix, cap dels canvis observats en la distribució de freqüències a llarg dels tres anys pot considerar-se significatiu.

Una altra variable que introdueix importants diferències en els usos familiars del valencià és la província de residència (veeu taula 3). En aquest cas, la polarització es produeix entre la província d'Alacant i la de Castelló: en la primera es produeixen els menors usos familiars del valencià, mentre que a Castelló es produeixen els majors. De fet, en aquesta província els usos del valencià en família són significativament majoritaris. En qualsevol cas, les diferències entre les tres províncies són totes elles significatives. Tanmateix, els canvis que s'observen al si de cadascuna d'elles amb el pas del temps no són estadísticament significatius: és a dir, entre 1987 i 1989, amb aquestes mostres, no es poden assenyalar canvis en els usos familiars segons províncies.

Taula 3

Ús familiar de la llengua i província de residència (1987-1989)

	1987			1988			1989		
	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.
Alacant	38,0	62,0	518	33,5	66,5	517	36,9	63,1	518
Castelló	70,4	29,6	186	67,6	32,4	185	65,4	34,6	185
València	48,5	51,5	875	44,6	55,4	890	44,2	55,8	883
Total	47,6	52,4	1.579	43,7	56,3	1.592	44,3	55,7	1.586

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Igualment es produeixen importants diferències segons l'hàbitat de residència. La dimensió de l'espai urbà és rellevant. La fractura, en aquest cas, es produeix entre els nuclis urbans de més i de menys de cinquanta mil habitants: els més menuts amb un major ús familiar del valencià. L'ús familiar del valencià és majoritari en els municipis de menys de deu mil habitants; i s'acosta a la meitat i meitat en els municipis entre deu mil i cinquanta mil habitants.

A més a més, caldrà assenyalar que les reduccions detectades en l'ús del valencià en els municipis menors de deu mil habitants són canvis estadísticament significatius, mentre que els canvis observats a les ciutats de major dimensió no són significatius: es a dir, *l'ús familiar del valencià es redueix allà on major ús presenta*.

Pel que fa al nivell d'estudis, ens trobem que les diferències deixen de ser significatives el 1989. Fins aquest moment, tenim que els usos familiars del valencià són més freqüents entre la població sense estudis o amb estudis primaris i menys freqüents entre la població amb estudis secundaris o amb estudis universitaris. Tanmateix, les dades ens indiquen un canvi temporal en el sentit d'una reducció dels usos entre la població amb menys es-

Taula 4

Ús familiar de la llengua i dimensió d'hàbitat (1987-1989)

	1987			1988			1989		
	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.
Menys de 2.000	76,8	23,2	99	62,2	37,8	90	59,6	40,4	104
2.001-10.000	66,6	33,4	287	51,4	48,6	286	56,5	43,5	262
10.001-50.000	51,0	49,0	524	57,3	42,7	541	48,4	51,6	521
50.001-100.000	38,2	61,8	123	25,5	74,5	98	34,5	65,5	142
100.001-400.000	35,4	64,6	237	17,8	82,2	242	35,1	64,9	239
Més de 400.000	28,1	71,9	310	31,8	68,2	318	33,9	66,1	319
Total	47,6	52,4	1.580	43,3	56,7	1.575	44,3	55,7	1.587

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

tudis i un increment entre la població amb més estudis, que explicaria que el 1989 les diferències ja no foren significatives. Tot i això, donades les dimensions mostrals, l'únic canvi temporal del qual podem estar segurs és el de la reducció dels usos entre la població sense estudis; els altres canvis són tan reduïts i la mostra disponible és tan minsa que no es poden inferir al total de població que representen, perquè els canvis no són estadísticament significatius.

Per altra banda, amb referència a la situació laboral, també es detecten diferències significatives, entre jubilats (que realitzen un major ús del valencià en família) i els estudiants (el 1987) i els aturats (el 1989), grups que usen menys el valencià. De tota manera, l'únic grup que presenta canvis significatius durant el període és el grup d'aturats, ja que s'hi redueix la presència del valencià. Canvi, però, que està subjecte a les variacions pròpies de la mobilitat de la població aturada.

També trobem diferències importants pel que fa a la població classificada segons l'ocupació. Així, resulta que, d'una banda, els empresaris (amb assalariats o sense) i els treballadors no qualificats fan un major ús del valencià en família, mentre que la resta declara uns usos familiars significativament per sota de la mitja-

na. En definitiva, la piràmide de les ocupacions té el valencià a la part alta (empresaris) i a la base (no qualificats), mentre que al centre hi ha major presència de castellanoparlants. Per altra banda, pel que fa a l'evolució temporal, cal assenyalar que l'únic canvi significatiu és el que presenta el grup de treballadors no qualificats, amb una reducció de l'ús del valencià.

Pel que fa a l'origen de l'entrevistat, només hi trobem informació en el darrer dels estudis, de tota manera resulta rellevant assenyalar que les diferències són notables a mesura que el lloc de naixement s'allunya del lloc de residència.

Finalment, si atenem a dues variables actitudinals, com ara la identificació etnoterritorial i la ideologia, resulta que mentre que la primera es constitueix en un important predictor de l'ús familiar del valencià, l'eix dreta-esquerra no ens permet de predir els usos lingüístics. De fet, la identificació etnoterritorial es constitueix en una de les variables amb més capacitat explicativa dels usos del valencià, tal com es pot comprovar en la taula 9, tot i disposar de dades només que per a dues de les dates considerades en aquest apartat.

Aquesta anàlisi ens ha permès d'establir la relació entre l'ús de la llengua i certes variables de posició social, tanmateix ho

Taula 5

Ús familiar de la llengua i nivell d'estudis (1987-1989)

	1987			1988			1989		
	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.
Sense estudis	52,2	47,8	416	39,9	60,1	504	42,5	57,5	424
Primaris	49,1	50,9	881	48,0	52,0	777	45,8	54,2	831
Secundaris	32,4	67,6	136	44,2	55,8	138	39,2	60,8	158
Universitaris	38,1	61,9	139	31,9	68,1	160	42,9	57,1	161
Total	47,5	52,5	1.572	43,4	56,6	1.579	44,0	56,0	1.574

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Taula 6

Ús familiar de la llengua i situació laboral (1987-1989)

	1987			1988			1989		
	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.
Treballa	48,1	51,9	680	44,7	55,3	662	45,3	54,7	677
Aturat	51,9	48,1	108	28,3	71,7	92	32,7	67,3	104
Jubilat	55,3	44,7	190	50,0	50,0	188	56,6	43,4	198
Estudiant	30,7	69,3	88	44,8	55,2	96	36,5	63,5	96
Tasques de la llar	46,1	53,9	495	42,3	57,7	522	41,5	58,5	468
Total	47,6	52,4	1.561	43,6	56,4	1.560	44,2	55,8	1.543

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Taula 7

Ús familiar de la llengua i ocupació (1987-1989)

	1987			1988			1989		
	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.
Empresaris amb assal.	56,7	43,3	150	55,6	44,4	144	53,4	46,6	161
Empresaris sense assal.	56,3	43,7	158	57,4	42,6	162	54,5	45,5	167
Professionals i directius	40,8	59,2	157	33,8	66,2	157	35,0	65,0	140
Administratius	36,2	63,8	105	36,9	63,1	103	28,7	71,3	108
Venedors i subalterns	39,9	60,1	143	29,4	70,6	109	34,9	65,1	109
Treballadors qualificats	41,7	58,3	477	37,9	62,1	477	41,8	58,2	476
Treballadors no qualificats	57,8	42,2	348	50,9	49,1	383	49,2	50,8	356
Total	47,7	52,3	1.538	43,8	56,2	1.535	44,1	55,9	1.517

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

hem fet amb una anàlisi bivariant, la qual cosa pot presentar o amagar relacions espúries. És per això que, si fem una anàlisi multivariant,⁹ obtindrem un resultat de major fiabilitat respecte a la relació de l'ús familiar i les variables considerades. El resultat obtingut és altament aclaridor.

Si desenvolupem una anàlisi de regressió logística binomial sobre les dades agregades de les enquestes, per tal d'establir un model de predicció de la probabilitat de parlar castellà en família, a partir de les variables: any de l'estudi, sexe, edat, província de residència, dimensió de l'hàbitat de residència, nivell d'estudis,

situació laboral, ocupació, identitat etnoterritorial i ideologia, arribem a explicar el 29,9 % de la variació de la probabilitat. El model obtingut ens permet una predicció amb un encert del 63,8 % en els que declaren usar el valencià en família i un encert del 76,6 % en els que declaren usar el castellà. Resten fora les variables any i ideologia, per no establir relacions significatives amb la proba-

Taula 8

Ús familiar de la llengua i origen (1989)

	% Valencià	% Castellà	Nre.
En la mateixa comarca	57,7	42,3	802
En la mateixa província	52,3	47,7	310
En altra província PV	43,6	56,4	78
En altra CA	10,3	89,7	387
Total	44,3	55,7	1.577

FONT: CIS, estudis 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

9. Amb les anàlisis multivariants, com que es combina controladament la variació de diverses variables, se'ns permet afirmar que l'efecte o impacte de cadascuna d'elles no es pot atribuir a l'efecte combinat, sinó a ella mateixa. Per exemple, si no més analitzem l'edat i trobem diferències, aquestes podrien deure's a les diferències d'estudis que hi ha entre la població gran i la més jove. Ara bé, si en un model multivariant introduïm les dues variables, l'efecte de cadascuna és independent del de l'altra, i, per tant, podem atribuir-li'l amb més fiabilitat.

Taula 9

Ús familiar de la llengua i identitat etnoterritorial (1988-1989)

	1988			1989		
	% Valencià	% Castellà	Nre.	% Valencià	% Castellà	Nre.
Només espanyol	14,9	85,1	276	18,5	81,5	302
Més espanyol	19,8	80,2	263	21,2	78,8	189
Tan espanyol com valencià	55,6	44,4	863	50,4	49,6	829
Més valencià	75,2	24,8	129	74,1	25,9	189
Només valencià	55,6	44,4	27	89,7	10,3	39
Total	44,0	56,0	1.558	44,5	55,5	1.548

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

bilitat de parlar castellà en família, i l'ordre d'entrada de la resta de variables en la construcció del model, indicador de la capacitat explicativa d'aquesta probabilitat, és: identitat, hàbitat, província, edat, estudis, ocupació, situació laboral i sexe.

Així resulta que la identitat etnoterritorial valencianista (o si es prefereix, el distanciament de la identitat etnoterritorial espanyola) redueix de forma molt dràstica la probabilitat de parlar castellà en família, de la mateixa manera que la residència en nuclis urbans de major dimensió la incrementa. Residir en la província de Castelló també redueix de forma molt significativa la probabilitat de parlar castellà en família, mentre que les províncies d'Alacant o de València presenten la mateixa probabilitat. A major edat també es redueix la probabilitat de parlar castellà en família, mentre que a més estudis augmenta. Per altra banda, tenir una ocupació de professional/tècnic o d'administratiu incrementa significativament la probabilitat de parlar castellà, mentre que estar estudiant la redueix. Finalment, si l'entrevistat és home, la probabilitat de parlar castellà en família augmenta, respecte a si l'entrevistat és dona.

Amb tot, els resultats de les anàlisis no ens permeten afirmar que s'hagen produït canvis significatius en l'ús del valencià en família, durant el període 1987-1989. A més a més, les grans diferències detectades en les distribucions internes d'algunes variables respecte als usos familiars del valencià en les dades de 1988, respecte a les de 1987 i 1989, ens fa pensar que l'Estudi 1754 presenta alguns biaixos interns.¹⁰ Aquest biaixos poden deure's bé a un lleuger biaix detectat en la distribució de la població segons el nivell d'estudis que, en l'Estudi 1754, presenta una sobrerrepresentació de la població sense estudis i una infrarepresentació de la població amb estudis primaris, per com-

paració als estudis 1717 i 1854; bé a biaixos introduïts pels entrevistadors en l'aplicació del qüestionari.

Així doncs, tot i que els resultats globals poden ser vàlids per a l'Estudi 1754, hem de prendre amb moltes precaucions les distribucions d'aquests resultats segons algunes variables. Aquestes precaucions les hem de mantenir en l'estudi de la resta de variables.

a.2. Diferències entre els usos familiars i els usos amb els amics

Els resultats globals dels usos del valencià amb els amics són pràcticament idèntics als usos globals declarats amb la família, tanmateix està generalment acceptat que el canvi d'entorn social, en situacions socials de llengües en contacte, implica canvis en els usos. És per això que en aquest apartat el que farem és analitzar les diferències declarades pels entrevistats entre els usos familiars i amb els amics.

Aquestes diferències s'arreglen en la taula 10, i en ella veiem com pràcticament un 90 % de la població declara utilitzar la mateixa llengua en família i amb els amics. Tanmateix, mentre que al voltant d'un 6 % declara canviar del valencià al castellà quan canvia de l'entorn familiar a l'entorn d'amics, un 4 % declara canviar del castellà al valencià. Això fa que el valencià presen-

Taula 10

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amics (1987-1989)

	1987	1988	1989
Canvi del valencià al castellà (%)	6,0	5,2	5,8
Sense canvi (%)	90,7	91,2	89,5
Canvi del castellà al valencià (%)	3,3	3,6	4,6
Nre.	1.574	1.588	1.578

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

10. Hem d'assenyalar que els resultats es van presentant tal com han estat trobats, per tal de reproduir de la forma més fidel possible el procediment seguit per aconseguir-los.

Taula 11

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats i llengua familiar (1987-1989)

Ús família	Canvi lingüístic família a amics	1987	1988	1989
Valencià	Canvi del valencià al castellà (%)	12,6	12,0	13,2
	Sense canvi (%)	87,4	88,0	86,8
	Nre.	748	691	698
Castellà	Canvi del castellà al valencià (%)	6,3	6,4	8,3
	Sense canvi (%)	93,7	93,6	91,7
	Nre.	826	896	880

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

te al voltant de dos punts de desavantatge amb el canvi d'entorn. Les diferències observades entre 1987, 1988 i 1989 no són estadísticament significatives, per tant podem mantenir que l'estructura de canvi lingüístic ha estat constant durant el període.

Una part de la diferència pot explicar-se, en primer terme, per les diferències en les pautes de substitució lingüística entre els que usen el castellà en família i els que usen el valencià. *Els que declaren usar el valencià en família canvien de llengua en l'entorn d'amistats en una proporció que duplica els que canvien de llengua en l'entorn d'amistats quan parlen castellà en família.* Tot i això, mentre que, al llarg del període, no es detecta un canvi significatiu en les pautes dels que declaren usar el valencià a casa, els que declaren usar el castellà incrementen lleugerament el canvi al valencià en les relacions d'amistat entre 1988 i 1989.¹¹

Tot i no haver-hi, globalment, diferències temporals en les pautes de canvi lingüístic (veeu taula 11), sí que hem detectat diferències estadísticament significatives entre sexes en aquesta pràctica lingüística substitutòria: més concretament, resulta que les dones canvien amb menor freqüència del castellà al valencià, cosa que provocaria que, en els entorns d'amistat, usaren més el castellà que els homes. És a dir, les dones que parlen castellà en

família canvien amb menor freqüència al valencià en entorns d'amistat, que els homes que parlen castellà en família. I aquesta pauta no ha canviat durant el període.

Les pautes de substitució lingüística no presenten, però, diferències segons la generació a la qual pertany l'entrevistat. I excepte per a l'any 1989, tampoc no hi ha diferències en les pautes seguides en les tres províncies. L'any 1989 es produeix un canvi estadísticament significatiu en la província d'Alacant, segons el qual més entrevistats alacantins, que en els anys anteriors, canviarien del castellà familiar al valencià amb les amistats.

Per contra, les diferències de pautes de substitució són significativament diferents segons les dimensions de l'hàbitat de residència. S'observa que en els nuclis de major dimensió es produeixen més canvis lingüístics, tant en un sentit com en l'altre, que en els nuclis poblacionals de menor dimensió. La qual cosa ens indica una major homogeneïtat social, que no requereix de canvi lingüístic en passar d'un entorn a l'altre, en els nuclis de dimensió reduïda en comparació dels nuclis de major dimensió.

Al mateix temps, podem indicar també que no hi ha canvis significatius, excepte el 1989, quan, igual que passava amb la distribució provincial, es produeix un canvi estadísticament significatiu: en aquest cas, és en els hàbitats entre cent mil un i quatre-cents mil habitants on augmenta el canvi del castellà al valencià (si combinem les dues informacions podem proposar que aquest canvi estiga associat amb la ciutat d'Alacant i/o la d'Elx).

El nivell d'estudis ens apareix com un indicador rellevant de les pautes de canvi lingüístic dels entorns familiars als entorns d'amistat, tot i que durant el període les diferències observades es redueixen. Efectivament, amb les dades a la mà, tenim que les persones sense estudis serien les que menys canviarien d'una llengua a l'altra, les persones amb estudis primaris les que més canviarien del valencià al castellà, i les persones amb estudis secundaris i les persones amb estudis universitaris canviarien amb

Taula 12

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats i sexe (1987-1989)

	1987				1988				1989			
	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.
Home	5,5	89,8	4,8	752	4,7	90,0	5,2	763	6,1	87,9	6,0	751
Dona	6,5	91,7	1,8	815	5,6	92,5	1,9	822	5,6	91,1	3,4	827
Total	6,0	90,7	3,3	1.567	5,2	91,3	3,5	1.585	5,8	89,5	4,6	1.578

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

11. Tot i ser un canvi relativament reduït resulta estadísticament significatiu.

Taula 13

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats i dimensió de l'hàbitat (1987-1989)

	1987				1988				1989			
	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.
Menys de 2.000	0,0	99,0	1,0	100	1,1	97,8	1,1	89	0,0	96,2	3,8	104
2.001-10.000	7,4	91,9	0,7	285	6,3	91,2	2,5	285	3,8	93,8	2,3	260
10.001-50.000	4,0	92,5	3,4	523	3,9	93,5	2,6	539	2,9	94,4	2,7	520
50.001-100.000	3,3	95,0	1,7	121	2,0	91,8	6,1	98	4,2	86,6	9,2	142
100.001-400.000	8,9	87,8	3,4	237	6,2	89,2	4,6	241	11,4	80,1	8,5	236
Més de 400.000	9,1	84,4	6,5	307	6,9	87,4	5,7	318	10,7	84,2	5,0	317

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

major freqüència del castellà familiar al valencià en l'entorn d'amistats. Ara bé, durant el període es produeix un canvi significatiu entre les persones amb estudis primaris i les persones amb estudis universitaris: mentre que les primeres incrementen el canvi del castellà al valencià i redueixen el canvi del valencià al castellà, les persones amb estudis universitaris incrementen la freqüència de canvi del valencià al castellà.

Pel que fa a la situació laboral, també hi ha diferències significatives. Així, els aturats i els estudiants serien els que amb major freqüència canvien del valencià al castellà, mentre que els que treballen són els que amb major probabilitat canvien del castellà al valencià; finalment, les mestresses de casa serien les que amb major freqüència mantenen la llengua familiar en les relacions amb les amistats i, en tot cas, les que amb menys freqüència canvien del castellà al valencià. No hi ha canvis, estadísticament significatius, durant el període.

A l'inici del període, l'ocupació de l'entrevistat estableix una diferència significativa respecte a les pautes de substitució lingüística, de manera que els professionals i tècnics són els que amb més freqüència canvien la llengua familiar quan es relacionen

amb els amics, tant en un sentit com en l'altre, els empresaris sense assalariats destaquen per canviar per damunt de la mitjana del castellà familiar al valencià amb els amics, mentre que els treballadors no qualificats són els que amb major freqüència mantenen la llengua familiar i menys canvien el castellà pel valencià. Ara bé, durant el període, hi ha un canvi estadísticament significatiu entre els treballadors no qualificats, en el sentit d'augmentar el canvi del castellà familiar pel valencià en les relacions amb els amics. La resta de canvis temporals, per les dimensions mostrals, no són estadísticament significatius.

En aquest cas, torna a passar que de les dues variables actitudinals (identitat i ideologia), només la identitat introdueix canvis significatius en les pautes de substitució lingüística. De tota manera, l'impacte és molt menor que el que tenia sobre la llengua familiar.

Així, si repetim l'exercici i realitzem una regressió logística binomial, en aquest cas, amb l'objectiu d'explicar les probabilitats que un individu amb el valencià com a llengua familiar canvie al castellà, quan es relaciona amb amics, obtenim també un quadre més precís de les variables que hi intervenen.

Taula 14

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats i nivell d'estudis (1987-1989)

	1987				1988				1989			
	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.
Sense estudis	3,6	94,9	1,4	415	2,6	94,8	2,6	503	4,3	92,0	3,8	423
Primaris	7,4	89,5	3,1	878	6,1	90,6	3,4	776	4,8	90,1	5,1	826
Secundaris	2,2	91,2	6,6	137	8,7	89,1	2,2	138	7,7	87,8	4,5	156
Universitaris	8,1	85,3	6,6	136	5,0	86,2	8,8	159	13,1	81,9	5,0	160
Total	6,0	90,7	3,3	1.566	5,1	91,4	3,6	1.576	5,8	89,5	4,7	1.565

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Taula 15

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats i situació laboral (1987-1989)

	1987				1988				1989			
	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.
Treballa	5,9	89,5	4,6	678	5,9	89,9	4,2	661	5,7	88,5	5,8	672
Aturat	11,2	86,0	2,8	107	6,5	87,0	6,5	92	10,6	82,7	6,7	104
Jubilat	4,3	93,6	2,1	188	3,2	91,4	5,3	187	7,2	89,2	3,6	194
Estudiant	6,8	89,8	3,4	88	9,4	87,5	3,1	96	10,5	86,3	3,2	95
Tasques de la llar	5,5	92,5	2,0	494	4,0	94,3	1,7	522	4,1	92,3	3,6	468
Total	6,0	90,7	3,3	1.555	5,2	91,2	3,6	1.558	6,0	89,2	4,8	1.533

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Tot i introduir les mateixes variables que en l'apartat anterior, ara podem explicar un 21,4 % de la diferència de probabilitats, i les prediccions encerten en un 72,6 % dels casos en què, efectivament, declaren canviar de llengua, i en el 67,2 % dels casos en què declaren no canviar. *La variable amb major capacitat predictiva de la probabilitat de canviar del valencià al castellà quan es canvia de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats és la dimensió de l'hàbitat*, de manera que, a mesura que la dimensió del nucli urbà augmenta, la probabilitat de canviar de llengua també ho fa. En segon lloc, ens trobem amb la situació laboral de l'entrevistat; i més concretament les persones que es troben aturades canvien amb major probabilitat al castellà, que la resta de la població.

Després, la província, de manera que residir a la de Castelló redueix significativament la probabilitat de canviar del valencià al castellà quan s'està amb amics. En quart lloc, apareixeria la identitat etnoterritorial, així que identificar-se com a només espanyol, més espanyol que valencià o tan espanyol com valencià, augmenta significativament la probabilitat de canviar de llengua. I, finalment, ens trobem amb el nivell d'estudis, de manera que, a mesura que s'incrementa aquest recurs, també augmenta la probabilitat de canviar del valencià al castellà, en canviar de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats.

En aquest cas, en les diferències d'usos en l'entorn familiar i en l'entorn d'amistat no hem detectat biaixos cridaners entre les

Taula 16

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats i ocupació (1987-1989)

	1987				1988				1989			
	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.	% Valencià-castellà	% Sense canvi	% Castellà-valencià	Nre.
Empresaris amb assal.	6,0	92,7	1,3	150	2,8	94,4	2,8	143	4,3	91,9	3,7	161
Empresaris sense assal.	3,2	91,7	5,1	157	8,0	88,3	3,7	162	5,4	89,2	5,4	166
Professionals i directius	9,7	81,3	9,0	155	5,8	86,4	7,8	154	8,0	88,4	3,6	138
Administratius	7,6	88,6	3,8	105	3,9	93,2	2,9	103	4,7	89,7	5,6	107
Venedors i subalterns	6,3	91,5	2,1	142	7,3	88,1	4,6	109	7,4	88,0	4,6	108
Treballadors qualificats	6,1	91,2	2,7	476	4,8	92,0	3,2	476	7,0	88,2	4,9	473
Treballadors no qualificats	4,9	94,2	0,9	347	5,0	92,4	2,6	382	4,2	91,8	3,9	355
Total	6,0	90,9	3,1	1.532	5,2	91,2	3,6	1.529	5,8	89,7	4,5	1.508

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Taula 17

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral (1987-1989)

Canvi lingüístic família-lloc de treball	1987	1988	1989
Canvi del valencià al castellà (%)	10,9	10,9	10,8
Sense canvi (%)	86,1	86,2	86,3
Canvi del castellà al valencià (%)	3,0	2,9	2,8
Nre.	1548	1556	1515

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

dades de 1988 i les dels altres dos anys, la qual cosa indicaria que el biaix afecta la mesura de la llengua emprada en família, però a partir d'ací, les pautes de substitució no es veuen afectades.

a.3. Diferències entre els usos familiars i els usos en el treball

Tal com hem fet en l'apartat anterior, anem a prendre com a punt de referència els usos declarats en l'àmbit familiar per comparar-los amb els declarats en el lloc d'activitat (treball, estudis...). I la primera dada que ens trobem és que en el lloc de treball es produeixen més canvis lingüístics, i, a més a més, aquests canvis es concentren més en les persones que declaren usar el valencià en família. A més a més, els que declaren usar el castellà en família, canvien més al valencià entre amics que en el lloc de treball. És a dir, els que declaren parlar valencià a casa canvien més de llengua en el lloc de treball que en els entorns d'amistats, mentre que els que declaren parlar castellà a casa canvien més de llengua en els entorns d'amistats que en el lloc de treball. El resultat és que la situació de l'ús del valencià en el lloc de treball és significativament pitjor que en els altres dos àmbits, ja que més valencianoparlants canvien de llengua i menys castellano-parlants ho fan. A més a més, aquesta pauta de substitució lingüística es manté pràcticament constant al llarg del període.

Taula 18

Canvi lingüístic entre l'entorn familiar i l'entorn laboral, i llengua en l'entorn familiar (1987-1989)

Ús família	Canvi	1987	1988	1989
Valencià	Canvi del valencià al castellà (%)	23,2	25,4	25,2
	Sense canvi (%)	76,8	74,6	74,8
	Nre.	724	665	651
Castellà	Sense canvi (%)	94,3	94,9	95,0
	Canvi del castellà al valencià (%)	5,7	5,1	5,0
	Nre.	824	891	864

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Taula 19

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral i sexe (1987-1989)

Sexe	Canvi	1987	1988	1989
Home	Canvi del valencià al castellà (%)	11,3	11,6	12,0
	Sense canvi (%)	84,2	83,9	83,9
	Canvi del castellà al valencià (%)	4,5	4,5	4,0
	Nre.	751	750	741
Dona	Canvi del valencià al castellà (%)	10,2	10,2	9,7
	Sense canvi (%)	88,0	88,4	88,6
	Canvi del castellà al valencià (%)	1,8	1,4	1,7
	Nre.	792	805	773

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Igual que passava amb el canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats, el que hi ha al darrere de les diferències és bàsicament que *els entrevistats que declaren usar valencià en família canvien de llengua, en aquest cas, amb cinc vegades més freqüència que els que declaren usar el castellà a casa*. Ara tenim que un de cada quatre valencians que declaren usar el valencià a casa canvien al castellà en el lloc de treball (respecte als amics, canviaven un de cada deu), mentre que només un de cada vint valencians que usen el castellà en família canvien al valencià en el lloc de treball (una mica menys que quan es troben amb amics). I aquesta pauta, com dèiem, és constant al llarg del període.

Taula 20

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral i província (1987-1989)

Província	Canvi lingüístic família-lloc de treball	1987	1988	1989
Alacant	Canvi del valencià al castellà (%)	6,3	11,2	14,0
	Sense canvi (%)	91,5	87,2	83,1
	Canvi del castellà al valencià (%)	2,2	1,6	3,0
	Nre.	505	500	508
Castelló	Canvi del valencià al castellà (%)	16,3	15,5	13,7
	Sense canvi (%)	81,0	78,2	82,4
	Canvi del castellà al valencià (%)	2,7	6,3	3,8
	Nre.	184	174	182
València	Canvi del valencià al castellà (%)	12,2	9,8	8,2
	Sense canvi (%)	84,1	87,3	89,1
	Canvi del castellà al valencià (%)	3,6	2,9	2,7
	Nre.	858	882	825

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Taula 21

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral i hàbitat (1987-1989)

Hàbitat	Canvi lingüístic família-lloc de treball	1987	1988	1989
Menys de 2.000	Valencià-castellà (%)	1,0	11,8	3,0
	Sense canvi (%)	98,0	85,9	95,0
	Castellà-valencià (%)	1,0	2,4	2,0
	Nre.	100	85	101
2.001-10.000	Valencià-castellà (%)	23,8	10,6	7,4
	Sense canvi (%)	75,2	88,0	91,1
	Castellà-valencià (%)	1,0	1,4	1,6
	Nre.	286	283	257
10.001-50.000	Valencià-castellà (%)	5,3	11,3	6,6
	Sense canvi (%)	91,2	87,0	91,2
	Castellà-valencià (%)	3,5	1,7	2,2
	Nre.	511	522	501
50.001-100.000	Valencià-castellà (%)	5,8	3,1	10,0
	Sense canvi (%)	92,6	88,8	83,1
	Castellà-valencià (%)	1,7	8,2	6,9
	Nre.	121	98	130
100.001-400.000	Valencià-castellà (%)	12,8	9,9	22,0
	Sense canvi (%)	84,7	86,0	75,0
	Castellà-valencià (%)	2,6	4,1	3,0
	Nre.	235	242	232
Més de 400.000	Valencià-castellà (%)	11,8	12,3	15,3
	Sense canvi (%)	82,4	83,5	81,3
	Castellà-valencià (%)	5,7	4,2	3,4
	Nre.	296	310	294

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

També passa que, segons el sexe, hi ha diferències significatives, i en el mateix sentit que en l'entorn d'amistats: les dones canvien amb menys freqüència del castellà familiar al valencià laboral que els homes, de manera que mantenen amb més freqüència la llengua familiar (quan és la castellana, ja que quan és el valencià canvien en la mateixa freqüència que els homes). I aquesta pauta és pràcticament constant.

La pauta de canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral no presenta diferències segons les generacions d'origen, però sí segons la província de residència. Així, la província amb un major canvi lingüístic és la de Castelló (recordem que era la que major ús familiar i amb amistats del valencià presentava), mentre que la d'Alacant és la que menys canvia de llengua (recordem que els usos familiars ja eren reduïts). Ara bé, durant el període, s'observa un canvi significatiu a Alacant i a València: la

primera augmenta la seua substitució del castellà pel valencià, mentre que la segona el redueix. La qual cosa provoca que al final del període Alacant arribe als nivells que presenta Castelló, i València quede com la província amb menor canvi lingüístic cap al castellà entre l'entorn familiar i el laboral.

També hi ha diferències significatives segons l'hàbitat. D'una banda, els municipis amb menys de cinquanta mil habitants amb una baixa taxa de canvi lingüístic, de l'altra, els municipis amb més de cent mil habitants amb una més elevada probabilitat de canviar el valencià en família pel castellà en el lloc de treball. Durant el període, es produeix una reducció significativa del canvi del castellà pel valencià en els municipis amb una població entre dos mil i deu mil habitants, però un increment en els que en tenen més de cinquanta mil.

El nivell d'estudis també afecta les pautes de canvi lingüístic entre l'entorn familiar i l'entorn de treball. Així, la població amb menys estudis tendeix a canviar menys les pautes lingüístiques (en un sentit o l'altre), per comparació a la població amb més estudis. Amb tot, és la població amb més estudis la que més canvia el valencià pel castellà, quan canvia d'un àmbit familiar a un àmbit laboral. A més a més, al llarg del període, es produeix un canvi significatiu de reducció de la substitució del castellà pel valencià, entre la població amb estudis primaris, però també un increment entre la població amb estudis secundaris.

Taula 22

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral i nivell d'estudis (1987-1989)

Estudis	Canvi lingüístic família-lloc de treball	1987	1988	1989
Sense estudis	Valencià-castellà (%)	4,3	6,4	6,2
	Sense canvi (%)	94,2	91,8	92,1
	Castellà-valencià (%)	1,5	1,8	1,7
	Nre.	398	487	405
Primaris	Valencià-castellà (%)	13,3	12,7	10,4
	Sense canvi (%)	83,6	84,3	86,6
	Castellà-valencià (%)	3,1	3,0	3,0
	Nre.	870	763	790
Secundaris	Valencià-castellà (%)	8,9	14,6	16,2
	Sense canvi (%)	86,7	82,5	81,2
	Castellà-valencià (%)	4,4	2,9	2,6
	Nre.	135	137	154
Universitaris	Valencià-castellà (%)	15,4	11,4	17,9
	Sense canvi (%)	78,7	83,5	77,6
	Castellà-valencià (%)	5,9	5,1	4,5
	Nre.	136	158	156

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Taula 23

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral i situació laboral (1987-1989)

Situació laboral	Canvi lingüístic família-lloc de treball	1987	1988	1989
Treballa	Valencià-castellà (%)	11,7	14,1	12,3
	Sense canvi (%)	84,2	82,0	83,3
	Castellà-valencià (%)	4,1	3,9	4,4
	Nre.	677	661	666
Aturat	Valencià-castellà (%)	15,1	11,0	11,8
	Sense canvi (%)	82,1	85,7	83,3
	Castellà-valencià (%)	2,8	3,3	4,9
	Nre.	106	91	102
Jubilat	Valencià-castellà (%)	9,1	9,4	9,6
	Sense canvi (%)	88,8	87,1	88,8
	Castellà-valencià (%)	2,1	3,5	1,7
	Nre.	187	171	178
Estudiant	Valencià-castellà (%)	14,6	15,6	23,4
	Sense canvi (%)	82,0	79,2	72,3
	Castellà-valencià (%)	3,4	5,2	4,3
	Nre.	89	96	94
Tasques de la llar	Valencià-castellà (%)	8,3	6,9	7,0
	Sense canvi (%)	89,8	92,2	92,8
	Castellà-valencià (%)	1,9	1,0	0,2
	Nre.	471	510	429

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

Pel que fa a la situació laboral, les pautes de canvi lingüístic es produeixen, lògicament, entre la població que treballa i estudia, i la que desenvolupa tasques de la llar. En el primer cas, entre la població que treballa destaca la seua major probabilitat (respecte a la mitjana) de canviar del castellà al valencià, mentre que entre la població que estudia es produeix el contrari: una major probabilitat de canviar el valencià de família pel castellà en els estudis. Les persones que desenvolupen tasques de la llar, mantenen la llengua familiar, com era d'esperar, i la probabilitat de canviar-la es més baixa que la mitjana.

En relació amb l'ocupació, la població que amb major probabilitat manté la llengua que practica en família són els empresaris amb assalariats i els treballadors no qualificats. En el pol oposat tenim els professionals i tècnics, administratius i venedors, que canvien de llengua en el dos sentits més sovint, però sobretot del valencià al castellà.

El model logístic, aplicat per modelitzar la probabilitat de canviar del valencià en família al castellà en el lloc de treball, amb les mateixes variables que en l'apartat anterior, ens permet d'explicar un 27,4 % de les diferències, i les prediccions encerten en

Taula 24

Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral i ocupació (1987-1989)

Ocupació	Canvi lingüístic família-lloc de treball	1987	1988	1989
Empresaris amb assal.	Valencià-castellà (%)	6,3	8,5	7,3
	Sense canvi (%)	92,4	89,4	90,1
	Castellà-valencià (%)	1,4	2,1	2,6
	Nre.	144	142	151
Empresaris sense assal.	Valencià-castellà (%)	8,2	17,4	11,0
	Sense canvi (%)	86,1	79,5	82,8
	Castellà-valencià (%)	5,7	3,1	6,1
	Nre.	158	161	163
Professionals i directius	Valencià-castellà (%)	16,2	10,4	15,3
	Sense canvi (%)	76,0	83,8	82,5
	Castellà-valencià (%)	7,8	5,8	2,2
	Nre.	154	154	137
Administratius	Valencià-castellà (%)	12,5	14,9	10,9
	Sense canvi (%)	84,6	82,2	86,1
	Castellà-valencià (%)	2,9	3,0	3,0
	Nre.	104	101	101
Venedors i subalterns	Valencià-castellà (%)	12,2	12,0	19,8
	Sense canvi (%)	85,6	84,3	77,4
	Castellà-valencià (%)	2,2	3,7	2,8
	Nre.	139	108	106
Treballadors qualificats	Valencià-castellà (%)	10,5	9,2	12,0
	Sense canvi (%)	86,8	88,6	85,6
	Castellà-valencià (%)	2,8	2,2	2,4
	Nre.	468	465	458
Treballadors no qualificats	Valencià-castellà (%)	10,6	10,0	5,6
	Sense canvi (%)	88,3	87,3	92,3
	Castellà-valencià (%)	1,2	2,7	2,1
	Nre.	341	371	337

FONT: CIS, estudis 1717, 1754 i 1857. Elaboració pròpia.

un 75,6 % dels casos en què, efectivament, declaren canviar de llengua, i en un 65,9 % dels que declaren no canviar. Les variables predictores tornen a estar encapçalades per la dimensió de l'hàbitat, de forma que a mesura que aquest augmenta, també ho fa la probabilitat de canviar de llengua. En segon lloc, ara, ens trobem amb la província, i concretament, residir a Alacant fa créixer la probabilitat de canviar el valencià familiar pel castellà laboral. En tercer lloc, la identitat etnoterritorial, de forma que la identificació com a només espanyol, més espanyol que valencià i tan espanyol com valencià, incrementa la probabilitat de canviar de llengua. En quart lloc, l'ocupació, i més concretament la de

Taula 25

Autodefinició lingüística (1987-1991)

	1987	1988	1989	1990	1991
Castellanoparlant (%)	51,9	54,8	51,6	51,5	53,9
Valencianoparlant (%)	39,2	34,6	30,8	29,6	30,0
Bilingüe (%)	8,9	10,6	17,6	18,9	16,1
Nre.	1581	1591	1592	1590	1598

FONT: CIS, estudis 1717, 1754, 1857, 1907 i 1988. Elaboració pròpia.

venedor i subaltern, que també incrementa la freqüència de canvi lingüístic. En aquest cas, ens trobem que la posició ideològica sí que introdueix canvis significatius en la distribució de la substitució lingüística, de forma que a mesura que ens acostem a la dreta, les probabilitats de canviar el valencià pel castellà, en passar de l'entorn familiar al laboral, augmenten. I, finalment, dues variables associades amb els estudis: la situació laboral d'estudiant incrementa la probabilitat de canvi, al mateix temps que a mesura que els estudis augmenten també creix la probabilitat de canvi.¹²

Amb tot, a diferència del que passava amb el canvi de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats, en el pas de l'àmbit familiar al laboral, hem tornat a trobar les diferències internes a què alludíem, en parlar dels usos familiars, entre les dades de 1988 i les dels altres dos anys. De manera que, els biaixos apuntats aleshores (sobrerepresentació de població sense estudis, infrarepresentació de població amb estudis primaris, i/o biaixos introduïts pels entrevistadors en l'aplicació del qüestionari) afectarien les mesures dels usos en l'àmbit familiar i els canvis respecte a l'àmbit laboral, però no els canvis respecte a l'àmbit d'amistats.

b) Autodefinició lingüística (1987-1991)

En tots els estudis d'aquest període ens trobem amb una mesura de l'autodefinició lingüística dels entrevistats, que es repeteix amb la mateixa formulació:

Y, concretamente, si alguien le preguntara, ¿diría Vd. que es más bien castellano-parlante o más bien valenciano-parlante? (ENTREVISTADOR: Si el entrevistado dice espontáneamente «bilingüe», anotar.)

– Más bien castellano-parlante	1
– Más bien valenciano-parlante	2
– Bilingüe (NO LEER)	3
– NC	9

12. Si el que interessa és determinar quines variables intervenen en el canvi del valencià cap al castellà caldria canviar la variable explicada, ja que el model construït ací oposa el canvi del castellà al valencià enfront del no-canvi i el canvi del valencià al castellà. De tota manera, donada l'escassa proporció de canvi del valencià cap al castellà, la bondat del model ja seria molt discutible.

Tanmateix, a partir de 1989 s'introdueix un matís que no ens pot passar inadvertit ja que, a més a més, es reflecteix en els resultats. A partir d'aquesta data, l'aclariment a l'entrevistador i l'anotació darrere de l'opció «bilingüe» desapareix. Així doncs, a partir de l'Estudi 1857, el bilingüisme és una de les opcions oferides als entrevistats.

A més a més, hi ha canvis en l'ordre d'aparició en el qüestionari d'aquesta pregunta. En l'Estudi 1717 (1987), ens la trobem al número 17, després de la pregunta dels usos lingüístics. En l'Estudi 1754 (1988), és al número 45, també darrere de la pregunta referida als usos. Tanmateix, en l'Estudi 1857 (1989), és al número 39, després de la pregunta referida a la identitat etnoterritorial i abans de la referida als usos. En l'Estudi 1907 (1990), és al número 28, també darrere de la pregunta sobre la identitat. I en l'estudi 1988 (1991), la trobem al número 30, també darrere de la pregunta sobre la identitat.

En la taula es pot comprovar l'efecte que va tenir incloure l'opció de bilingüe entre les oferides a l'entrevistat, així com una tendència a la baixa, a partir de 1989, de l'autodefinició de valencianoparlant, i al creixement de les de bilingüe i castellanoparlant. Ara bé, el tractament hauria de dividir el període en dos, el primer per als anys 1987-1988 i el segon per als anys 1989-1991. Aleshores tenim que, per al primer període, hi ha canvis significatius de reducció de l'autodefinició de valencianoparlant i l'increment de les de bilingüe i castellanoparlant; i, per al segon, els canvis no són estadísticament significatius. Evidentment, entre 1988 i 1989, trobem diferències estadísticament significatives, però ben bé són atribuïbles al canvi en la presentació de les opcions de resposta: es redueix l'opció castellanoparlant, però sobretot la de valencianoparlant, i augmenta la de bilingüe.

Com que disposem d'una sèrie més llarga per al període 1989-1991, hi centrarem l'anàlisi bivariant i logística. Ara bé, prèviament, en farem una que ens done raó del canvi ocorregut el 1989, amb la inclusió de l'opció bilingüe.

b.1. La introducció de l'opció «bilingüe» en l'oferta de resposta

Tot i que cal tenir en compte el possibles canvis diacrònics, és rellevant destacar que algunes de les diferències que trobem

no serien explicables per l'evolució temporal, ja que s'observen canvis que contradiuen l'evolució esperada.

Així, amb aquesta anàlisi podem assenyalar que, quan s'ofereix l'opció bilingüe, hi ha diferències significatives en el seu impacte segons el sexe, de manera que entre els homes l'opció més reduïda és la de castellanoparlant, mentre que en les dones ho és la de valencianoparlant. És a dir, hi ha més homes castellanoparlants que valencianoparlants que opten per autodefinir-se bilingües, quan se'ls ofereix la possibilitat, mentre que hi ha més dones valencianoparlants que castellanoparlants que trien aquesta opció, quan saben que poden.

Per generacions, els impactes de la introducció d'aquesta opció són diversos. Així, les persones nascudes entre 1920-1929 redueixen la seua autodefinició castellanoparlant per tal d'optar més per la de bilingüe, les persones nascudes entre 1930-1939, redueixen igualment les autodefinicions de castellanoparlant i valencianoparlant per incrementar la de bilingüe, mentre que les nascudes entre 1960-1969, presenten un comportament similar al de les nascudes entre 1920-1929.

Per províncies, resulta que els residents a Alacant redueixen l'opció castellanoparlant a favor de la bilingüe, mentre que els que viuen en la província de València disminueixen l'opció valencianoparlant a favor de la bilingüe. Pel que fa a la dimensió de l'hàbitat, la nova oferta no té pràcticament efecte sobre els residents en municipis inferiors als deu mil habitants. Es produeix, però, una reducció de l'opció castellanoparlant a favor del bilingüisme en els municipis amb una població compresa entre els cinquanta mil i els quatre-cents mil habitants; i una reducció de l'autodefinició valencianoparlant en els municipis amb poblacions entre deu mil i cinquanta mil habitants, i en els de més de quatre-cents mil.

Segons els estudis, també es produeixen canvis significatius. Així, les persones sense estudis i les persones amb estudis universitaris redueixen la seua opció de definir-se com a castellanoparlants a favor de definir-se com a bilingües; mentre que aquells que tenen estudis primaris o estudis secundaris el que fan es reduir la seua opció bilingüe o castellanoparlant per definir-se com a valencianoparlants. Pel que fa a la situació laboral, els aturats no es veuen afectats significativament pel canvi; tanmateix, els estudiants i les persones dedicades a les tasques de la llar redueixen significativament la seua autodefinició valencianoparlant a favor de la de bilingüe, mentre que els jubilats redueixen la de castellanoparlant i les persones que treballen fora de casa redueixen ambdues opcions a l'hora d'incrementar la de bilingüe. I, finalment, pel que fa a l'ocupació, els més afectats per l'aparició de l'opció del bilingüisme a l'hora d'autodefinir-se són els administratius i treballadors no qualificats, que redueixen la seua definició valencianoparlant, i els treballadors qualificats que redueixen tant la definició valencianoparlant com la castellanoparlant. La resta no presenta diferències significatives.

Tanquem aquesta anàlisi dels efectes de la introducció de l'opció bilingüe entre les possibilitats d'autodefinició amb les proves de relació amb la identitat etnoterritorial i la ideologia. Això per dir que, pel que fa a la identitat, són els que s'identifiquen com a tan valencians com espanyols i els que es declaren més valencians que espanyols els que redueixen la seua opció de definir-se com a valencianoparlants per augmentar la del bilingüisme. I, pel que fa a la ideologia, els que es declaren de centre-esquerra redueixen també l'opció de definir-se com a valencianoparlants per fer-ho com a bilingües, mentre que els que es declaren de centre el que fan es reduir la seua opció castellanoparlant per sumar-se al bilingüisme. La resta no experimenta canvis significatius.

Així doncs, oferir o no oferir una opció aparentment neutra, com la de bilingüe, no és neutral i introdueix canvis en les distribucions d'autodefinició lingüística, no només sobre el total, sinó també en la seua composició interna. De fet, podem mantenir que la presència de l'opció bilingüe redueix la presència de valencianoparlants dones, de la província de València, de municipis amb poblacions entre deu mil i cinquanta mil o amb més de quatre-cents mil habitants, amb estudis primaris o secundaris, estudiants, mestresses de casa o que treballen, sobretot com a administratius o treballadors tant qualificats com no qualificats, amb identitat dual o preferentment valenciana i políticament de centre-esquerra; però també redueix la presència de castellanoparlants entre la població masculina, de la província d'Alacant, de municipis amb poblacions entre cinquanta mil i quatre-cents mil habitants,¹³ amb estudis universitaris o sense estudis, població jubilada o que treballa, sobretot dels treballadors qualificats, políticament de centre.

b.2. L'autodefinició lingüística (1989-1991)

En aquest període, en què la pregunta s'ofereix de la mateixa manera, la presència de castellanoparlants és lleugerament superior entre dones que entre homes, i això a costa de les posicions bilingües. Així, mentre que els homes tendeixen a definir-se com a bilingües una mica més que les dones, aquestes ho fan com a castellanoparlants. En la definició de valencianoparlant no hi ha diferències significatives.

En aquesta sèrie trianual, i amb aquest creuament, l'Estudi 1907 (1990) presenta una distribució discordant amb les altres dues, així que haurem d'anar amb cura amb la resta de creuaments i comprovar, al final, si la composició de la mostra està esbiaixada en aquest any.

Per generacions, les distribucions d'autodefinició són significativament diferents entre les nascudes abans de 1940 i les nas-

13. Aquestes ciutats són: Sagunt, Torrent, Alacant, Elx i Castelló.

Taula 26

Autodefinició lingüística i sexe (1989-1991)

Sexe	Autodefinició lingüística	1989	1990	1991
Home	Castellanoparlant (%)	48,8	51,5	52,4
	Valencianoparlant (%)	30,6	28,4	29,5
	Bilingüe (%)	20,6	20,1	18,1
	Nre.	761	757	769
Dona	Castellanoparlant (%)	54,2	51,5	55,4
	Valencianoparlant (%)	31,0	30,7	30,5
	Bilingüe (%)	14,8	17,8	14,1
	Nre.	831	833	829

FONT: CIS, estudis 1857, 1907 i 1988. Elaboració pròpia.

Taula 27

Autodefinició lingüística i generació (1989-1991)

Generacions decennals	Autodefinició lingüística	1989	1990	1991
Abans de 1920	Castellanoparlant (%)	39,9	39,5	42,2
	Valencianoparlant (%)	43,2	40,4	37,9
	Bilingüe (%)	16,9	20,2	19,8
	Nre.	148	114	116
1920-1929	Castellanoparlant (%)	43,7	44,1	47,8
	Valencianoparlant (%)	39,5	39,7	35,7
	Bilingüe (%)	16,8	16,2	16,5
	Nre.	238	247	230
1930-1939	Castellanoparlant (%)	46,5	56,9	54,1
	Valencianoparlant (%)	34,5	28,1	32,5
	Bilingüe (%)	19,0	15,0	13,4
	Nre.	226	253	231
1940-1949	Castellanoparlant (%)	53,7	52,7	55,4
	Valencianoparlant (%)	29,0	31,1	27,7
	Bilingüe (%)	17,3	16,1	16,9
	Nre.	283	273	242
1950-1959	Castellanoparlant (%)	54,2	49,1	57,1
	Valencianoparlant (%)	28,9	27,6	29,9
	Bilingüe (%)	16,8	23,3	13,0
	Nre.	273	275	324
1960-1969	Castellanoparlant (%)	57,7	62,6	55,1
	Valencianoparlant (%)	22,5	18,0	25,7
	Bilingüe (%)	19,8	19,4	19,1
	Nre.	333	289	303
Després de 1969	Castellanoparlant (%)	65,9	44,5	59,9
	Valencianoparlant (%)	20,9	30,7	24,3
	Bilingüe (%)	13,2	24,8	15,8
	Nre.	91	137	152

FONT: CIS, estudis 1857, 1907 i 1988. Elaboració pròpia.

cudes després de 1960. Les primeres presenten una major probabilitat de definir-se com a valencianoparlants, mentre que les segones com a castellanoparlants. En la sèrie, però, tornem a trobar un desajust en les dades de 1990, que afecta sobretot les generacions nascudes després de 1950. Si descomptem aquesta desviació, resulta que l'evolució 1989-1991, no presenta canvis estadísticament significatius en cap generació.

En la distribució de les províncies observem una important diferència entre Alacant, d'una banda, i Castelló i València, de l'altra. A Alacant destaca, molt per damunt de la mitjana, l'autodefinició de castellanoparlant i bilingüe, mentre que a Castelló i València ho fa l'autodefinició valencianoparlant, i a València una mica la bilingüe. En l'evolució temporal, la província de Castelló es veu afectada pel desajust de 1990 que hem anat detectant ja en totes les distribucions internes. Si el descomptem, però, ens dona que la província que més canvia al llarg del període és la d'Alacant, en el sentit d'incrementar l'autodefinició castellanoparlant en detriment tant de la valencianoparlant com de la bilingüe.

Pel que fa a l'hàbitat, la seua dimensió introdueix diferències significatives entre els nuclis de més i de menys de cinquanta mil habitants. Mentre que en els primers, en els més grans, la presència de valencianoparlants és inferior a la mitjana, i la de castellanoparlants i bilingües la supera; en els municipis amb menys de cinquanta mil habitants ocorre el contrari: la presència de valencianoparlants supera la mitjana i la de castellanoparlants i bilingües n'és inferior. Durant el període, mentre que els municipis de menys de deu mil habitants veuen com els ciutadans augmenten la seua definició com a valencianoparlants, els nuclis de més de cent mil habitants veuen créixer les definicions de castellanoparlants.

Taula 28

Autodefinició lingüística i província (1989-1991)

Província	Autodefinició lingüística	1989	1990	1991
Alacant	Castellanoparlant (%)	58,6	57,5	69,2
	Valencianoparlant (%)	19,5	13,4	14,8
	Bilingüe (%)	22,0	29,1	16,0
	Nre.	519	515	520
Castelló	Castellanoparlant (%)	35,3	51,6	40,9
	Valencianoparlant (%)	56,7	44,6	50,0
	Bilingüe (%)	8,0	3,8	9,1
	Nre.	187	186	186
València	Castellanoparlant (%)	51,0	48,0	47,8
	Valencianoparlant (%)	32,0	35,9	34,7
	Bilingüe (%)	17,0	16,1	17,5
	Nre.	887	889	890

FONT: CIS, estudis 1857, 1907 i 1988. Elaboració pròpia.

Amb el nivell d'estudis, les diferències s'introdueixen, bàsicament, a partir de les distàncies respecte a les autodefinicions com a valencianoparlants i com a bilingües. Així, la població amb estudis primaris o sense estudis es defineix més com a valencianoparlant que la població amb estudis de major nivell; mentre que la població amb estudis secundaris o universitaris es defineix més com a bilingüe que la població amb estudis inferiors. I al llarg del període no hi ha canvis que es puguin destacar.

Pel que fa a la situació laboral, tenim que les diferències són bastant significatives. D'una banda, els aturats, els estudiants i les persones que fan tasques a la llar presenten una probabilitat de definir-se com a castellanoparlants superior a la mitjana. De l'altra, els jubilats i els qui declaren treballar al mercat laboral tenen una probabilitat de definir-se com a valencianoparlants superior a la mitjana, mentre que els qui estudien o estan aturats ho fan per sota de la mitjana. I, finalment, els estudiants presenten una probabilitat major de definir-se com a bilingües, mentre que entre les mestresses de casa aquesta probabilitat és inferior a la mitjana. Així, els aturats són més castellanoparlants a costa de valencianoparlants; els estudiants són menys valencianoparlants a favor dels castellanoparlants i bilingües; i les mestresses de casa són més castellanoparlants a costa dels bilingües; finalment, aquells que treballen o ja estan jubilats són més valencianoparlants a costa dels castellanoparlants. Durant el període no hi ha canvis rellevants.

Arribats en aquest punt, i comprovades les diferències internes, hem detectat biaixos interns pel que fa la dimensió de l'hàbitat (desviacions importants de la presència d'entrevistats residents en unes dimensions i d'altres d'un estudi a l'altre), pel que fa al nivell d'estudis, i a l'ocupació. Aquests biaixos podrien explicar una part rellevant de les diferències internes observades, així com de l'evolució global, sobretot pel que fa a la variable hàbitat.

c) Percepció de l'ús del valencià respecte al passat (1987-1991)

En els cinc baròmetres analitzats trobem una pregunta que s'interessa per la percepció de l'entrevistat respecte al major o menor ús del valencià en el seu entorn, a la seua evolució. La formulació, que és idèntica en els cinc estudis, és la següent:

¿Cree Ud. que, en los últimos cinco años, la gente que le rodea habla el valenciano con más, igual o menos frecuencia que antes?

– Más	1
– Igual	2
– Menos	3
– NS	8
– NC	9

Taula 29

Percepció de l'ús del valencià en el temps (1987-1991)

	1987	1988	1989	1990	1991
Més (%)	42,0	45,8	50,1	46,2	40,4
Igual (%)	50,6	45,2	42,6	45,7	51,4
Menys (%)	7,3	9,0	7,3	8,2	8,2
Nre.	1.542	1.528	1.513	1.531	1.542

FONT: CIS, estudis 1717, 1754, 1857, 1908 i 1988. Elaboració pròpia.

En l'Estudi 1717 (1987) apareix amb el número 18, darrere de la pregunta d'autodefinició lingüística; en el 1754 (1988) és la pregunta 46, però també darrere de l'autodefinició. En el realitzat a principis de 1990 (estudi 1857), amb el número 41, apareix, però, després de la pregunta sobre l'ús. En l'Estudi 1907 (1990) la qüestió apareix amb el número 29 i en l'estudi 1988 (1991) a la pregunta 31, en ambdós casos després de l'autodefinició lingüística.

Hi ha una minoria (entre el 7 i el 9 %) que al llarg del període considerat percep una reducció de l'ús del valencià, tanmateix més d'un 90 % percep que s'usa més o igual que abans. L'anàlisi pertinent, però, seria l'intercanvi que es produeix entre percebre un major ús o percebre un estancament (és a dir, entre les opcions «més» i «igual»). La imatge pública traslladada a la població valenciana, pels poders públics i els mitjans de comunicació, ha estat contínuament autocomplaent respecte a l'evolució de l'ús del valencià (escolarització, TVV... —passar de no tenir escola en valencià o no tenir televisió en valencià, a tenir-ne una significa, en termes matemàtics, un creixement infinit; permeteu-me la broma—), encara que els fets no s'adiguen amb els discursos emesos. Així les coses, que quasi un 10 % perceba un retrocés en l'ús del valencià és un exercici crític molt meritori, i difícil de traslladar a la immensa majoria de la població. Per això, el fet de comptabilitzar quasi la meitat de la població que pensa que s'usa igual, malgrat els esforços publicitaris fets, pot ser un indicador que les coses per al valencià no van tan bé com la publicitat oficial vol fer veure.

En la taula 29, es veu com durant els primers anys, la percepció d'un major ús creixia, mentre que a partir de 1989, aquesta percepció experimenta un decreixement. Curiosament, Canal 9 es posa en funcionament, precisament, el 1989. Així, podem pensar que, per a determinats sectors, la política lingüística de la Televisió Valenciana va suposar, des d'un bon començament, un trencament d'expectatives. La percepció que s'usa igual que abans presenta, lògicament, un comportament simètric, la qual cosa ens permet fer la mateixa lectura: a partir de 1989, any de la posada en marxa de Canal 9, que hauria d'ha-

ver suposat un increment de la percepció d'ús del valencià, resulta que més i més valencians i valencianes pensen que s'usa igual que abans de tenir TVV!

En aquesta percepció no hi ha cap diferència entre ambdós sexes: homes i dones presenten la mateixa percepció. Les percepcions tampoc no canvien gaire entre les diferents generacions, tot i que és cert que les generacions nascudes després de 1960 perceben amb major freqüència que el valencià s'usa menys a partir de 1990. És a dir, el canvi que observem en l'evolució general podria explicar-se perquè les generacions més joves presenten una posició més crítica o, com diem, van ser les seues expectatives, les de les generacions més joves, les que es veegen més traïdes per la política lingüística de TVV.

En qualsevol cas, en la taula també queda reflectit que l'intercanvi entre una percepció de major ús i una d'estancament està estesa per totes les generacions al llarg del període considerat, i de forma estadísticament significativa entre les nascudes després de 1940.

Quan comprovem la distribució provincial d'aquestes percepcions, obtenim que la percepció més favorable es dona en la de València, on la percepció d'un major ús és superior a la per-

cepció d'estancament fins a l'any 1990. Mentre que a Castelló i a Alacant mai no es dona aquesta percepció i, en termes mitjans, la percepció d'un ús menor o igual supera sempre la percepció d'un major ús. Amb tot, l'evolució tendeix a presentar certa convergència si més no entre València i Alacant, de manera que la percepció a Alacant millora, mentre que a València empitjora; així, resta Castelló com l'espai on la població percep un major empitjorament (estancament) en la presència del valencià.

Pel que fa a la dimensió de l'hàbitat és destacable la distància perceptiva entre els nuclis de més de quatre-cents mil habitants (que al País Valencià només està representat per la ciutat de València) i la resta. A la capital valenciana, la percepció d'un major ús del valencià, durant tot el període, és molt superior a tota la resta d'hàbitats. En el pol oposat, podríem situar les ciutats amb una població entre cent mil un i quatre-cents mil habitants (Alacant, Elx i Castelló), que de forma general perceben una pitjor evolució de l'ús del valencià. En qualsevol cas, en tots els casos (excepte en els municipis de menys de deu mil habitants) es produeix un truncament de la tendència de creixement percebuda en l'ús del valencià, situada en uns casos el 1989 i en altres el 1990.

Taula 30

Percepció de l'ús del valencià i generacions (1987-1991)

		Abans de 1920	1920-1929	1930-1939	1940-1949	1950-1959	1960-1969	Després de 1969
1987	Més (%)	32,5	47,0	38,0	40,5	45,6	44,5	
	Igual (%)	59,4	43,5	56,4	52,5	45,6	49,9	
	Menys (%)	8,1	9,5	5,6	7,0	8,7	5,6	
	Nre.	160	232	266	257	287	337	
1988	Més (%)	40,3	48,2	41,4	44,3	47,3	46,7	65,5
	Igual (%)	46,8	45,0	47,9	46,3	44,0	47,0	18,2
	Menys (%)	12,9	6,8	10,6	9,4	8,7	6,2	16,4
	Nre.	139	220	263	255	277	321	55
1989	Més (%)	41,9	47,6	44,2	50,4	53,2	57,4	46,6
	Igual (%)	48,8	46,7	49,3	41,4	40,0	34,8	46,6
	Menys (%)	9,3	5,7	6,5	8,2	6,8	7,8	6,8
	Nre.	129	229	215	268	265	319	88
1990	Més (%)	30,8	44,1	42,1	47,5	52,4	50,0	46,6
	Igual (%)	60,6	48,3	51,7	43,8	42,7	40,5	39,7
	Menys (%)	8,7	7,6	6,2	8,7	4,9	9,5	13,7
	Nre.	104	238	242	265	267	284	131
1991	Més (%)	35,9	35,8	39,7	40,4	42,6	42,8	42,4
	Igual (%)	58,3	54,6	54,0	53,6	51,7	46,2	43,8
	Menys (%)	5,8	9,6	6,3	6,0	5,6	11,0	13,9
	Nre.	103	218	224	235	319	299	144

FONT: CIS, estudis 1717, 1754, 1857, 1908 i 1988. Elaboració pròpia.

Les diferències de percepció també són significatives segons el nivell d'estudis. Les persones amb estudis secundaris o superiors perceben un major ús amb major freqüència que les persones sense estudis o amb estudis primaris. En qualsevol cas són les persones amb estudis secundaris les que perceben una pitjor evolució durant el període analitzat: la percepció d'un major ús, tot i partir de majors nivells, no para de disminuir. En la resta de grups observem, novament, una ruptura del creixement d'un major ús del valencià, pels volts de 1989-1990.

Pel que fa a la situació laboral, tot i que inicialment no hi ha diferències significatives, al llarg del període s'observen canvis rellevants que resulten en el fet que al final del període les diferències sí que siguin significatives. Així, és rellevant observar com la percepció que tenen els estudiants respecte al fet que el valencià s'usa menys creix constantment al llarg del període, al mateix temps que, igual que la resta de grups, també experimenta una parada del creixement en la percepció d'un major ús al voltant de 1989.

Les ocupacions que tenen una millor percepció de l'evolució de l'ús del valencià són les dels professionals i administratius, seguits dels treballadors qualificats i venedors. Tanmateix, cal dir que també són els que amb major freqüència declaren que en perceben un menor ús. Així doncs, podem dir que són els grups menys indiferents.

En termes generals, per tant, en aquesta qüestió els resultats obtinguts es mostren bastant consistents. De fet, si l'evolució general ens assenyalava un trencament en l'evolució creixent de la percepció d'un major ús del valencià al voltant de 1989, l'anàlisi creuada d'aquesta evolució amb les principals variables sociodemogràfiques confirma aquest trencament amb matisos segons grups. A diferència de les autodefinicions i, fins i tot, els usos declarats, la pregunta sobre la percepció no presenta evolucions en els creuaments que ens cridaren l'atenció pel seu desajust en la resta de dades. Per tant, ens atreviríem a concloure que aquesta pregunta presenta mesures bastant fiables;¹⁴ una altra cosa és determinar si és una mesura vàlida:¹⁵ què està mesurant aquesta pregunta? Una percepció objectiva de l'entrevistat o la vivència que li provoca la percepció objectiva? És a dir, qui respon que el valencià s'usa més ara que abans, ho fa perquè objectivament així ho percep, o perquè li agradaria que s'usara menys del que objectivament percep, o perquè, independentment del que perceba, voldria que s'usara més?

14. Diem que les mesures són fiables quan aplicacions repetides ens donen resultats similars.

15. Diem que les mesures són vàlides quan es mesura allò que es vol mesurar i no una altra cosa.

Per si serveix d'ajuda, hem comprovat que, curiosament, són els que declaren que usen el valencià a casa els que perceben que el valencià s'usa més ara que abans amb major freqüència que els qui diuen usar el castellà. I congruentment, però igualment curiós, són els qui es declaren valencianoparlants els qui perceben una millor evolució del valencià, durant la primera part del període, mentre que els qui es declaren castellanoparlants o bilingües declaren amb major freqüència que el valencià s'usa menys o igual que abans. En qualsevol cas, els bilingües experimenten un canvi al llarg del període, en el sentit de presentar un creixement continu del major ús del valencià, i acaba el període sent el grup que amb més freqüència declara que s'usa més el valencià; mentre que els valencianoparlants i els castellanoparlants presenten una evolució trencada d'aquesta evolució i la percepció d'un major ús comença a caure a partir de 1989. En qualsevol cas, són els castellanoparlants els que pitjor perceben l'evolució de l'ús del valencià.

d) Conclusions

En les preguntes sobre la situació social del valencià en els baròmetres del CIS en el període analitzat cal tenir presents alguns condicionaments metodològics. En primer lloc, la pregunta sobre els usos declarats només és present en els estudis dels anys 1987 al 1989. En segon lloc, un altre condicionament a valorar és el diferent ordre en què apareixen les preguntes en cadascun dels tres qüestionaris: 1987 (Estudi 1717), 1988 (Estudi 1754) i 1989 (Estudi 1857). En tercer lloc, pel que fa a la pregunta d'autodefinició lingüística, a més de canviar d'ordre segons l'estudi, s'ofereix la possibilitat de respondre «bilingüe» a partir de 1989, fet analitzat que ens ha dut a concloure que l'oferiment d'aquesta opció té conseqüències directes sobre els resultats d'autodefinició lingüística. Per últim, la pregunta de percepció de l'ús del valencià respecte al passat també canvia d'ordre segons l'estudi.

Pel que fa als resultats oferits, i tenint en compte les principals variables d'estructura social —o posició social— (sexe, edat generacional, província de residència, dimensió d'hàbitat, nivell d'estudis, situació laboral, ocupació, origen i identitat etnoterritorial) i les preguntes sobre la situació social del valencià de què disposem per a aquest període, hem dividit les nostres anàlisis en tres parts: a) els usos declarats en família en primer lloc, per comparar-los després amb els usos amb els amics i en l'entorn social del treball, b) l'autodefinició lingüística des de 1989 fins a 1991, c) la percepció de l'ús del valencià respecte al passat, des de 1987 fins a 1991. Totes elles en els subperíodes indicats per les qüestions metodològiques alludides anteriorment.

D'aquesta manera, els resultats de les anàlisis sobre els usos declarats en l'entorn familiar en el període 1987-1989, així com els canvis lingüístics que es produeixen d'un àmbit de socialitza-

ció primària com la família a àmbits de relació secundària com són els amics i el treball, fan palesa la major predisposició dels valencianoparlants al canvi lingüístic quan es produeix un canvi d'entorn, a finals dels anys vuitanta, la qual cosa no fa més que agreujar el procés de substitució lingüística del valencià al castellà, ja que aquesta pauta reforça la situació de superioritat del castellà respecte al valencià, i queda l'ús parlat d'aquest últim reduït a l'àmbit de relació primària, la família. En la jerarquia de les relacions socials, aquesta major predisposició al canvi dels valencianoparlants, per comparació als castellanoparlants, provoca que, a la llarga, l'ús parlat del valencià vaja quedant reservat per a la comunicació informal, en les relacions primàries. Aquesta tendència es dona en major mesura allà on geogràficament més s'usa el valencià, a Castelló.

Pel que fa a l'autodefinició lingüística, hem de partir de la premissa que es tracta d'una visió subjectiva que fa l'individu sobre la seua competència i l'ús de la llengua. Fet aquest aclariment, en primer lloc hem comprovat les conseqüències negatives de la introducció de l'opció «bilingüe» a partir de 1989 (Estudi 1857), ja que aquesta opció creix fonamentalment a costa de l'autodefinició de valencianoparlant. Aquest fet, a més de fer-nos veure els grans efectes sobre els resultats que poden produir xicotets canvis, almenys en aparença, en una opció de resposta, reforça les teories que afirmen la unilateralitat del bilingüisme en la societat valenciana, ja que aquest es dona majoritàriament entre la població valencianoparlant. En segon lloc, a efectes de validesa comparativa hem analitzat les dades precisament per al període que va des de 1989 fins a 1991, amb l'opció «bilingüe» sempre present en les preguntes d'autodefinició lingüística. D'aquestes anàlisis podem destacar que són les persones de major edat les que presenten major probabilitat d'autodefinir-se valencianoparlants, la major proporció de castellanoparlants a Alacant per comparació a València i Castelló, i la fractura que es dona en l'autodefinició segons que la dimensió de l'hàbitat siga major o menor de cinquanta mil habitants, favorable a l'opció castellanoparlant o valencianoparlant respectivament.

Per últim, a l'hora d'analitzar la percepció de l'ús del valencià respecte al passat per al període 1987-1991, el fet que la majoria dels enquestats perceba que el valencià s'usa més o igual que abans, ens ha portat a centrar les nostres anàlisis en l'intercanvi entre percebre un major ús o un estancament. Per tant, una vegada fet aquest aclariment, el més destacable és l'augment de la percepció d'estancament que es dona entre la població valenciana a partir de 1989, en detriment de la percepció de millora que inverteix la tendència a l'alça que venia experimentant fins al 1989. I que aquesta percepció d'estancament es done precisament l'any en què es posa en funcionament el Canal 9, fa pensar que la política lingüística de la Televisió Valenciana no ha estat encertada. Finalment, al llarg del període hi ha entre un 7 i

un 9 % que percep un empitjorament en l'ús del valencià, la qual cosa pot ser significativa d'una de les situacions habituals dels processos de substitució lingüística, com el procés en què està immers el País Valencià, pel fet d'aparèixer sectors de població conscients i oposats al procés de substitució lingüística i favorables a la recuperació de la llengua original.

Baròmetres CIS 1997-1998

Entre 1991 i 1997 es produeix un buit en els qüestionaris dels baròmetres elaborats pel CIS per al País València: no apareixen qüestions relacionades amb la llengua. El 1995 es produí un canvi de partit al Govern de la Generalitat Valenciana, per tant, un buit que afecta els darrers quatre anys de govern del PSOE a la Generalitat Valenciana, i els dos primers anys de govern del PP. Un buit que es produeix precisament en el moment en què podria començar a apreciar-se amb certa consistència que la situació lingüística del valencià no anava per bon camí, quan les dades començaven a apuntar que els usos, les autodefinicions i les percepcions podien estar retrocedint.

Hem d'esperar fins a l'Estudi 2241 de 1997 per trobar novament preguntes sobre la situació lingüística en els baròmetres del CIS. Tanmateix, la formulació de les preguntes canvia; és per això que no podem seguir la sèrie temporal tot encadenant-la amb els estudis anteriors. Per altra banda, les preguntes plantejades en l'Estudi 2241 no tenen pràcticament continuïtat, i no més són repetides en l'Estudi 2281 de 1998.

Les preguntes introduïdes n'inclouen una sobre el coneixement del valencià, una sobre el lloc d'aprenentatge, una altra sobre els usos, una sobre l'opinió respecte al coneixement obligatori en determinats àmbits i, finalment, una altra sobre l'opinió respecte a la política lingüística. Tot i trobar una qüestió sobre els usos, que podríem haver lligat amb les dades anteriors, hem hagut de trencar la sèrie, ja que la nova pregunta inclou una opció de resposta que en els estudis dels anys vuitanta no hi era: usa les dues llengües. Recordem que en aquells estudis es forçava l'entrevistat a triar entre castellà i valencià, a l'hora de declarar usos familiars, amb amics o en el treball. Ara, a més d'incloure nous àmbits, es permet a l'entrevistat que opte per usar les dues llengües.

Així, l'esquema d'exposició d'aquest apartat seguirà la lògica de les preguntes que acabem d'assenyalar.

a) Nivell de coneixement

En els estudis 2241 i 2281, dels anys 1997 i 1998, respectivament, apareix una pregunta relacionada amb el nivell de coneixement del valencià que l'entrevistat pensa que té. En el primer apareix amb el número 19, i en el segon, amb el número 17. En

els dos casos darrere de dues preguntes sobre la identitat i el sentiment nacionalista valencià. La formulació és idèntica en els dos casos:

¿Podría decirme cuál es su grado de conocimiento del valenciano?	
– Lo habla y lo escribe	1
– Lo entiende y lo habla	2
– Lo entiende pero no lo habla	3
– No lo entiende	4
– NC	5

És una pregunta que serveix de filtre (s'exclou els que no l'entenen) per a les dues següents, referides al lloc d'aprenentatge de la llengua i els hàbits d'ús, però no per a la resta de preguntes sobre la llengua: opinions sobre obligatorietat i política lingüística.

Amb les proves estadístiques a la mà, no podem afirmar que els canvis detectats a les mostres siguin canvis que puguem imputar a la població. És a dir, tot i que en la taula 31 hi ha un increment de la població que declara que entén i parla el valencià a costa, bàsicament, dels qui diuen que no el parlen o no l'entenen, aquest canvi (per les dimensions de les mostres) no és estadísticament significatiu, o el que és el mateix, la probabilitat de trobar un altre resultat amb una mostra de la mateixa dimensió, però diferent, és massa elevada. Amb tot, sí que podríem mantenir que, a finals dels anys noranta, la població que es declarava amb capacitat per parlar valencià se situava entre el 54 i el 57 % de la població espanyola de més de divuit anys que residia al País Valencià.

Ara bé, les diferències entre els dos sexes són significatives, de manera que les dones es declaren menys capacitades per parlar el valencià que els homes. No cal repetir que es tracta de la percepció que l'entrevistat té de les seues capacitats, no de les seues capacitats mesurades per algú altre; per tant, aquesta diferència entre sexes pot deure's a una major autoexigència per

Taula 31

Coneixement del valencià (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
El parla i l'escriu	274	17,2	267	16,8
L'entén i el parla	593	37,3	637	40,0
L'entén però no el parla	536	33,7	517	32,5
No l'entén	188	11,8	170	10,7
Total	1.591	100,0	1.591	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

part de les dones o a una major autocomplaença dels homes, o a les dues coses combinades. En qualsevol cas, es confirmaria que les dones intenten aproximar-se més al model lingüístic més prestigiat. Les diferències entre les dues dates no són significatives, ni per als homes, ni per a les dones.

En la taula 32, es reflecteixen clarament els efectes de l'alfabetització sobre les diverses generacions de valencians. Les diferències són significatives i ens mostren com les generacions de més edat tenen un important dèficit d'alfabetització en valencià, per comparació a les generacions més joves. De fet, el diferencial entre les generacions nascudes després de 1969 i la resta és abismal. De tota manera, és rellevant assenyalar com la immensa majoria dels que declaren que saben parlar i escriure valencià de les generacions nascudes després de 1969 ho fa en detriment dels que diuen que l'entenen i saben parlar-lo, i no tant dels que l'entenen però no saben parlar-lo, o dels que no l'entenen. Podríem dir, per tant, que l'alfabetització en valencià no serveix tant per fer avançar el coneixement del valencià entre aquells que no saben parlar-lo o no l'entenen, com per ensenyar a escriure als que sabien parlar-lo sense alfabetitzar. Cal assenyalar que els canvis observats entre 1997 i 1998 no són estadísticament significatius i que, per tant, la situació en els dos anys és la mateixa.

L'origen de l'entrevistat també estableix diferències rellevants. I ho fa de manera diferent en cada nivell de coneixement. Si agrupem els entrevistats segons que els seus dos pares hagen nascut a algun dels territoris autonòmics espanyols on la parla catalana siga oficial (autòctons —PPCC—), només ho siga, d'originari, un dels dos pares (fills de parella mixta), cap dels dos pares ho siga (primera generació) o que el mateix entrevistat haja nascut fora dels territoris (immigrant), aleshores veiem com les competències segueixen cert patró.

El nivell màxim de competència (sap parlar i escriure) presenta una ruptura entre els immigrants i tota la resta de la població, igual que ocorre amb la total absència de coneixement (no l'entén). Ara bé, els coneixements de parla i enteniment es distribueixen segons una escala descendent que ens du dels autòctons als immigrants. Les diferències observades entre 1997 i 1998 no són estadísticament significatives. Per tant, podem establir que aquesta pauta era relativament estable a finals dels anys noranta del segle xx.

La província de residència també introdueix pautes competencials, de manera tal que la d'Alacant es distancia tant de València com de Castelló, que entre elles són més similars. El nivell de desconeixement és màxim a Alacant i mínim a Castelló. Els canvis temporals no són significatius: l'estructura és estable.

La dimensió de l'hàbitat introdueix diferències significatives en els nivells de coneixement del valencià. Així podem assenya-

Taula 32

Coneixement del valencià i generacions (1997-1998)

	Abans de 1920	1920-1929	1930-1939	1940-1949	1950-1959	1960-1969	Després de 1969	
1997	El parla i l'escriu (%)	5,6	6,0	7,1	9,5	11,3	15,5	41,9
	L'entén i el parla (%)	46,8	48,4	45,6	42,4	40,5	38,6	18,2
	L'entén però no el parla (%)	29,7	26,3	31,8	34,9	38,7	36,5	32,4
	No l'entén (%)	18,0	19,3	15,5	13,3	9,5	9,3	7,6
	Nre.	43	166	256	100	249	308	351
1998	El parla i l'escriu (%)	3,4	3,5	6,5	7,3	8,2	19,3	39,6
	L'entén i el parla (%)	44,2	51,4	55,5	45,3	46,8	35,1	22,0
	L'entén però no el parla (%)	28,7	33,8	27,5	34,2	36,9	35,8	28,3
	No l'entén (%)	23,7	11,2	10,6	13,2	8,2	9,8	10,1
	Nre.	43	163	223	216	260	310	375

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

Taula 33

Coneixement del valencià i origen (1997-1998)

	Autòcton (PPCC)	Fill parella mixta	Primera generació	Immigrant	
1997	El parla i l'escriu (%)	20,4	22,5	23,5	6,1
	L'entén i el parla (%)	48,6	38,6	26,5	14,2
	L'entén però no el parla (%)	21,2	35,3	45,4	57,9
	No l'entén (%)	9,7	3,6	4,6	21,8
	Nre.	912	161	115	404
1998	El parla i l'escriu (%)	20,9	25,6	14,5	5,2
	L'entén i el parla (%)	52,2	30,5	28,0	19,5
	L'entén però no el parla (%)	18,3	35,9	50,1	58,1
	No l'entén (%)	8,6	8,0	7,5	17,2
	Nre.	921	146	109	415

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

lar que les ciutats de més de cinquanta mil habitants presenten un dèficit en les competències de parla reconegudes pels entrevistats per comparació a les ciutats de menys de cinquanta mil habitants. Tot i això, la presència d'entrevistats que afirmen saber parlar i escriure en valencià és màxima a les ciutats de més de quatre-cents mil habitants, és a dir, València. La pitjor situació competencial se situa a les ciutats amb una dimensió compresa entre els cent mil i els quatre-cents mil habitants.

La relació del nivell de coneixement del valencià i el nivell d'estudis és significativa, de manera que la proporció de persones que diuen saber parlar-lo i escriure'l creix segons augmenta el nivell d'estudis, de la mateixa forma com la proporció de les que diuen no entendre'l decau. La relació dels nivells mitjans no és tan clara. De fet, la proporció de persones que diuen entendre'l però no saben parlar-lo no canvia amb el nivell d'estudis;

Taula 34

Coneixement del valencià i província (1997-1998)

	Alacant	Castelló	València	
1997	El parla i l'escriu (%)	9,1	22,7	20,7
	L'entén i el parla (%)	29,2	47,2	39,8
	L'entén però no el parla (%)	38,3	26,3	32,7
	No l'entén (%)	23,5	3,8	6,8
	Nre.	510	190	891
1998	El parla i l'escriu (%)	11,7	13,5	20,4
	L'entén i el parla (%)	34,5	57,1	39,6
	L'entén però no el parla (%)	31,6	25,6	34,5
	No l'entén (%)	22,2	3,8	5,5
	Nre.	513	187	891

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

Taula 35

Coneixement del valencià i hàbitat (1997-1998)

Any	Nivell de coneixement del valencià	Menys de 2.000 habitants	2.001 a 10.000 habitants	10.001 a 50.000 habitants	50.001 a 100.000 habitants	100.001 a 400.000 habitants	400.001 a 1.000.000 d'habitants
1997	El parla i l'escriu (%)	12,3	13,4	17,1	20,2	12,1	25,2
	L'entén i el parla (%)	50,9	42,5	41,3	26,9	32,5	28,4
	L'entén, no el parla (%)	27,4	31,8	27,0	34,5	42,1	42,5
	No l'entén (%)	9,4	12,3	14,6	18,5	13,3	3,8
	Nre.	106	261	555	119	240	313
1998	El parla i l'escriu (%)	20,6	15,9	18,1	11,4	10,9	20,6
	L'entén i el parla (%)	52,0	51,0	44,0	31,1	36,0	27,8
	L'entén, no el parla (%)	11,8	21,3	27,0	40,9	40,2	47,8
	No l'entén (%)	15,7	11,7	10,8	16,7	13,0	3,8
	Nre.	102	239	563	132	239	316

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

mentre que els que diuen saber parlar-lo (tot i no saber escriure'l) són més freqüents entre les persones amb estudis primaris o sense estudis, que no entre els que tenen estudis secundaris o més. I els canvis temporals, com ja hem repetit, tampoc no són en aquest cas rellevants.

Igualment, les diferències en el nivell de coneixement del valencià i la relació amb l'activitat també són significatives. Situen els jubilats i les persones dedicades a les tasques de la llar, d'una banda, i els que declaren que treballen al mercat (encara que estiguen aturats) o estudien, de l'altra. Els primers declaren amb més freqüència que no entenen el valencià i amb menys que saben parlar-lo i escriure'l; els segons ocupen la posició oposada.

També ocorre ací que les diferències no existeixen en la situació d'entendre'l i no saber parlar-lo: tots els grups són iguals ací (el mateix passava amb els grups de nivell d'estudi). Mentrestant, en la situació de parlar-lo, sense saber escriure'l, la freqüència dels jubilats és significativament superior, mentre que la dels estudiants és inferior a la mitjana.

Per altra banda, mentre que la classe social (ser assalariat o empresari) no introdueix diferències significatives en els nivells de coneixement del valencià (veeu taula 36), treballar per al sector privat o per al sector públic sí que ho fa. I ho fa de manera que els qui treballen en el sector públic responen amb major freqüència que saben parlar i escriure el valencià que no els qui tre-

Taula 36

Coneixement del valencià i nivell d'estudis (1997-1998)

		Sense estudis	Primaris	Secundaris	Universitaris
1997	El parla i l'escriu (%)	3,1	11,3	35,4	42,4
	L'entén i el parla (%)	38,9	42,7	29,4	21,1
	L'entén però no el parla (%)	32,4	35,3	31,9	32,2
	No l'entén (%)	25,6	10,6	3,3	4,4
	Nre.	309	836	247	187
1998	El parla i l'escriu (%)	2,0	12,1	35,6	40,4
	L'entén i el parla (%)	45,0	44,9	27,8	22,5
	L'entén però no el parla (%)	33,6	32,6	31,9	32,4
	No l'entén (%)	19,4	10,5	4,7	4,7
	Nre.	315	857	258	155

FONT: CIS, estudis 2241 i 228. Elaboració pròpia.

ballen en el sector privat. Ocorre, però, el contrari quan responen que saben parlar-lo, però no escriure'l, resposta més freqüent dels treballadors en el sector privat que no en el públic. La freqüència dels qui diuen entendre'l, però no parlar-lo, és la mateixa: novament, no hi ha diferències socials en aquesta opció. També la branca d'activitat introdueix diferències.

De l'anàlisi de les dades oferides per aquests estudis respecte al nivell de coneixement podem assenyalar que sembla que hi ha una espècie de *mur de cristall* entre els qui saben parlar valencià i els qui no, un mur en el sentit que sembla que no hi ha traspassos de població d'un a l'altre (segons els grups socials de pertinença), ni en un sentit ni en l'altre. Això significaria que la presència social del valencià no avança, ja que la comunicació verbal parlada és la que dóna sentit a la vida quotidiana. Ara bé,

sí que s'observen canvis socials al si dels que saben parlar-lo, entre els que, a més a més, saben escriure'l i els que no. Aquests grups sí que són socialment diferents: els que saben escriure'l estan més representats per grups socials emergents (més estudis, sector serveis, més joves...). En un altre lloc (la meua tesi doctoral) arribava a una conclusió similar: el *conflicte lingüístic al País Valencià no es dóna en els termes en què habitualment es dóna en d'altres indrets*, ja que en comptes de centrar-se en el conflicte entre valencià-castellà (saber parlar-lo, no saber parlar-lo), el conflicte lingüístic havia estat redirigit, per mitjà de la conflictivització de la normativització, cap a l'enfrontament valencià-català (saber parlar-lo, saber escriure'l). De manera que el conflicte només era viscut (en el sentit d'intensitat de la vivència) per la meitat de la població que precisament tenia una vinculació

Taula 37

Coneixement del valencià i classe social (1997-1998)

	Assalariat fix	Assalariat eventual	Empresari amb assal.	Professional sense assal.	Altres	
1997	El parla i l'escriu (%)	16,9	17,8	18,3	18,0	6,7
	L'entén i el parla (%)	37,2	36,6	42,5	39,4	23,3
	L'entén però no el parla (%)	34,4	34,2	28,4	30,6	44,7
	No l'entén (%)	11,5	11,3	10,8	12,0	25,4
	Nre.	758	474	67	258	34
1998	El parla i l'escriu (%)	15,3	19,2	14,4	18,0	15,3
	L'entén i el parla (%)	40,5	39,5	37,4	41,5	32,7
	L'entén però no el parla (%)	34,8	28,3	38,4	29,6	41,5
	No l'entén (%)	9,3	13,0	9,8	10,9	10,5
	Nre.	783	458	78	235	37

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

Taula 38

Coneixement del valencià i branca d'activitat (1997-1998)

	Agricultura	Indústria	Construcció	Comerç	Serveis a empreses	Serveis públics	
1997	El parla i l'escriu (%)	9,8	12,4	14,4	20,0	24,8	25,5
	L'entén i el parla (%)	48,2	41,8	33,4	34,5	30,9	30,1
	L'entén però no el parla (%)	20,7	35,5	37,5	35,0	35,6	36,4
	No l'entén (%)	21,3	10,3	14,7	10,5	8,8	8,1
	Nre.	219	483	156	283	163	280
1998	El parla i l'escriu (%)	12,7	12,2	14,0	15,4	20,4	27,7
	L'entén i el parla (%)	61,4	42,4	43,8	38,5	33,3	28,6
	L'entén però no el parla (%)	13,1	34,7	29,5	35,6	36,4	35,1
	No l'entén (%)	12,8	10,6	12,7	10,6	9,9	8,7
	Nre.	162	502	156	291	175	294

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

afectiva a la seua llengua, fora parlada o escrita. Un conflicte que enfronta els valencianoparlants amb més estudis, més joves, vinculats al sector serveis amb els valencianoparlants amb menys estudis, amb més edat, vinculats a l'agricultura, la indústria o la construcció (també a les seues mares i avis).

De fet, si construïm un model logístic binomial per als que diuen que saben parlar valencià, ens trobem que les variables amb major pes, de les tractades, són les variables relacionades amb l'espai, el territori (província de residència –especialment Alacant–, dimensió de l'hàbitat i origen de l'entrevistat), que ens expliquen un 29 % de la variància, i que ens permet encertar en un 83 % dels casos, en la predicció dels que saben parlar valencià, i en un 58 % en la predicció dels que no en saben.

Tanmateix, si construïm aquest model només per als que saben parlar-lo, per tal de distingir els que saben escriure'l dels que no, obtenim un model més complex. Un model en el qual les variables territorials perden el protagonisme, que passa a ser assumit per variables relacionades amb el temps, el cicle vital i l'evolució social: per l'edat, els estudis, la situació laboral i la branca d'activitat. I això amb una capacitat per explicar el 42 % de la variació de saber escriure'l o no, entre els que saben parlar-lo, amb un 89 % d'encerts entre els que no saben escriure'l i un 58 % dels que sí que en saben.

Així doncs, les variables temps i espai juguen papers diferents en la conformació del camp de relacions amb les competències actives del valencià: l'espai (el territori) determina sobretot l'entrada al camp de la competència oral activa (parlar), mentre que el temps ho fa principalment sobre l'entrada al camp de la competència escrita activa (escriure).

b) Usos declarats

Pel que fa al usos, els dos estudis que analitzem en aquest apartat aporten una pregunta que ofereix a l'entrevistat la possibilitat de declarar quin és l'ús lingüístic més habitual en diversos entorns socials. A diferència dels estudis de finals dels vuitanta, en aquests s'afegeixen nous àmbits com ara davant la resposta al telèfon, quan es va de compres... Tanmateix, per seguir amb coherència amb l'anterior sèrie, ens mantindrem en l'anàlisi dels tres àmbits més centrals a la vida quotidiana: la família, els amics i el treball.

A més a més, com ja hem assenyalat, en aquests dos estudis, entre les opcions de resposta s'afegeix l'opció de les dues llengües, que no hi era en els estudis de finals dels vuitanta, que restringien la resposta a valencià o castellà, i no observava l'opció conjunta de valencià i castellà.

Així, la pregunta 21 i la pregunta 20 dels estudis 2241 i 2281, respectivament, després d'haver preguntat on s'ha après el valencià, es formulen com segueix:

¿Qué idioma utiliza habitualmente en las siguientes situaciones: el castellano, el valenciano o los dos?

	Castellano	Valenciano	Los dos	NC
– Cuando habla con los que viven en su casa	1	2	3	9
– Cuando se relaciona con sus amigos	1	2	3	9
– En las tiendas, al ir de compras	1	2	3	9
– Cuando contesta al teléfono	1	2	3	9
– Cuando pregunta en la calle a un desconocido	1	2	3	9
– En el trabajo, en el lugar de estudio	1	2	3	9
– Cuando va a una oficina de la Admin. Pública	1	2	3	9

b.1. Usos en família

Recordem que, l'any 1989, quan només es deixava optar per valencià o castellà, ens quedàrem amb una distribució d'usos familiars de 45 % en valencià i 55 % en castellà. Els resultats que s'obtenen en els dos estudis que ara analitzem no són comparables amb aquells (canvis en la formulació de la pregunta i en l'oferta de respostes, tanmateix no deixa de ser revelador el canvi tan fort que es produeix. No és massa arriscat aventurar que l'aparició de l'opció «bilingüe» (ambdós) descarrega de freqüència l'opció «valencià», i que l'opció «castellà», malgrat l'aparició d'una tercera opció, no es veu reduïda, sinó que sembla que entre 1989 i 1997 s'ha incrementat considerablement.

Amb tot, les dades d'aquestes dues bases de dades ens mostren una reducció de l'opció «castellà» entre 1997 i 1998, a favor tant de l'opció «valencià» com de l'opció «ambdós».

La distribució per sexes ens indica que la distribució d'usos d'homes i dones és la mateixa, no hi ha diferències, tot i que ens trobem amb una evolució temporal diferent, de manera que els canvis observats sobre el total són deguts als canvis experimen-

Taula 39

Ús de la llengua en l'entorn familiar (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
Castellà	1.003	63,2	947	59,6
Valencià	442	27,9	462	29,1
Ambdós	142	8,9	180	11,3
Total	1.587	100,0	1.590	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

tats per la resposta del homes, ja que les dones responen pràcticament el mateix el 1997 i el 1998.

Les diferents generacions mostren certes distàncies d'usos, de manera que les persones nascudes abans de 1940 responen relativament amb major freqüència l'ús del valencià en família, mentre que les nascudes després de 1969 responen amb major freqüència que la mitjana que usen el castellà en família. Pel que fa a l'evolució els dos anys observats, els canvis en el total es distribueixen de forma diferent: mentre que els nascuts abans de 1940 disminueixen la freqüència del castellà a favor del bilingüisme, els nascuts després de 1969 augmenten tant el valencià com el bilingüisme.

Les diferències entre províncies es concentren en les opcions «valencià» i «castellà», ja que la freqüència de resposta bilingüe és pràcticament idèntica en totes tres províncies. En aquest sentit, Alacant presenta unes freqüències d'ús del valencià en família molt més reduïdes que les de València, però sobretot que les de Castelló. La fractura territorial alacantina (detectada en multitud d'estudis sociològics en àmbits de relació molt diversos —economia, educació...—) és molt destacada en el camp de relacions lingüístiques. Els canvis temporals observats a les mostres d'ambdós estudis no responen a diferències en les pautes territorials, ja que cap de les tres províncies experimenta unes diferències significatives.

Pel que fa a la dimensió de l'hàbitat, ens tornem a trobar amb la fractura situada en els cinquanta mil habitants: les ciutats per damunt d'aquesta dimensió experimenten una freqüència d'ús del castellà en família molt per damunt de la mitjana, per comparació a les ciutats per sota d'aquesta dimensió. Tot i que les dimensions mostrals no ens permeten dir el mateix de l'opció bilingüe les dades dels entrevistats ens indiquen que passa el mateix amb l'opció «ambdós», de manera que les ciutats per damunt de cinquanta mil habitants presentarien una freqüència més elevada tant de castellà com de bilingüe, per tant, obtenen una freqüència de valencià en família bastant per sota de la mitjana. Els canvis temporals dels totals es concentren a les ciutats amb una població compresa entre dos mil i cinquanta mil habitants, tot i que es distribueixen de forma diferent: mentre que les ciutats de dos mil a deu mil habitants disminueixen la seua opció «castellà» per afavorir l'opció «valencià», les que tenen una població entre deu mil un i cinquanta mil afavoreixen l'opció «bilingüe».

L'origen de l'entrevistat ens indica que l'ús del valencià en família en depèn fortament. La fractura respecte a l'opció «valencià» deixa, d'una banda, els autòctons (nascuts a les comunitats autònomes amb el català com a llengua oficial, de pares igualment nascuts en aquests territoris), amb una proporció molt per damunt de la mitjana, i, de l'altra, la resta. La fractura per a les opcions «castellà» i bilingües, però, se situa en els fills de parella mixta. És a dir, el bilingüisme requereix d'almenys un

Taula 40

Ús de la llengua en l'entorn familiar (1997-1998)

Sexe	Ús a casa	1997	1998
Home	Castellà (%)	63,6	58,2
	Valencià (%)	27,5	29,2
	Ambdós (%)	8,8	12,6
	Nre.	759	763
Dona	Castellà (%)	62,8	60,9
	Valencià (%)	28,1	28,9
	Ambdós (%)	9,1	10,2
	Nre.	828	827

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

pare autòcton perquè presente una freqüència més elevada, el que té efectes sobre la freqüència del castellà. En definitiva, l'opció «valencià», d'una banda, deixa als autòctons l'opció «bilingüe» i, de l'altra, agrupa autòctons i fills de parella mixta, i l'opció «castellà» construeix tres grups: autòctons, fills de parella mixta i la resta. A més a més, els canvis observats en l'evolució dels totals descansen totalment sobre la població autòctona: són els únics que redueixen, significativament, l'ús del castellà a favor bé del valencià, bé del bilingüisme, entre les dades de 1997 i les de 1998.

La distribució d'usos en família també canvia segons el nivell d'estudis de l'entrevistat. Així tenim que la població amb estudis primaris o sense estudis respon amb major freqüència que usa el valencià en família que no els que tenen estudis secundaris o superiors. Com que les pautes bilingües no mostren diferències, el que significa que és igualment present en tots els grups d'estudis, resulta que els entrevistats amb estudis secundaris o superiors tenen freqüències per sota de la mitjana pel que fa a l'ús del valencià en família. I els canvis temporals observats no tenen una distribució específica segons el nivell d'estudis.

Els usos familiars bilingües no presenten cap distància segons la situació laboral de l'entrevistat, el nivell declarat és pràcticament el mateix siga jubilat, mestressa de casa, estudiant o treballador. Així les diferències detectades es concentren en la distribució de castellà i valencià, i molt especialment en les diferències d'ús declarat dels jubilats (relativament més valencià en família) respecte a la resta de la població (relativament més castellà). Tampoc en aquest cas no observem diferencial en l'evolució temporal, per tant, els canvis observats en els totals no són deguts a canvis segons la situació laboral.

La classe social de l'entrevistat introdueix diferències en les pautes d'ús lingüístic en família: unes diferències que distancien els assalariats fixos, amb un major ús relatiu del castellà, dels professionals i treballadors autònoms sense assalariats, amb un

major ús relatiu del valencià. Torna a ser cert que els usos bilingües no diferencien la població. Com passava amb la situació laboral, tampoc la classe social no es troba al darrere dels canvis d'usos trobats a l'evolució general.

Pel que fa a la distinció entre treballar en el sector públic o el privat, resulta que, tot i que, com hem vist, el sector públic presenta unes competències relativament majors, en els usos és el sector públic qui es diferencia per declarar uns usos del valencià en família significativament per sota de la mitjana. Tot i que també és cert que els canvis d'ús familiar observats en els totals entre 1997 i 1998 es deuen exclusivament als canvis experimentats en les respostes de les persones que treballen en el sector públic. No hi ha tampoc diferències pel que fa al bilingüisme entre sector públic i privat.

Finalment, si ens fixem en la branca d'activitat, l'opció bilingüe no presenta diferències significatives d'una activitat a l'altra, però la distribució castellà-valencià sí. Així, el sector agrícola respon amb més freqüència del que és habitual de mitjana que usen el valencià en família, mentre que el sector serveis (comerç, serveis a empreses i serveis públics) en fa un ús per sota de la mitjana a favor del castellà. També són aquestes branques les que experimenten els canvis, de forma que el sector agrícola i el de serveis a empreses redueixen la seua freqüència de castellà a favor del bilingüisme, mentre que els serveis públics ho fan a favor del valencià.

Si intentem explicar la probabilitat d'usar exclusivament el castellà en família a partir de les dades d'aquests estudis respecte a les variables analitzades, obtenim un model que ens explica el 37 % de la variància de probabilitats, i encerta en el 83 % dels casos que usen el castellà i en el 63 % dels casos que expressen l'ús bilingüe o valencià en família. Les variables significatives, però, resten circumscrites a les que es refereixen a dimensions territorials, i per aquest ordre: origen de l'entrevistat, la dimensió del municipi, la província de residència (especialment, Alacant). En un segon bloc, entren les variables de caràcter temporal, com l'edat i l'any de l'entrevista: a més edat, menys probabilitat de parlar castellà en família, l'any redueix també la probabilitat. El model confirma que a l'hora de predir els usos del valencià en família, l'origen i la residència territorial són les variables que més en determinen el resultat, com ja passava durant el període analitzat anteriorment.

b.2. Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats

Tal com vam fer per al període 1987-1989, en comptes d'analitzar l'ús del valencià en l'entorn d'amistats, que donaria uns resultats bastants similars a l'anàlisi de l'ús en l'entorn familiar, centrarem l'atenció en els canvis produïts de l'entorn familiar a les relacions d'amics respecte als usos lingüístics.

Taula 41

Ús de la llengua en l'entorn d'amistats (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
Castellà	899	56,5	883	55,6
Valencià	376	23,6	352	22,1
Ambdós	316	19,8	354	22,3
Total	1.591	100,0	1.589	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

Siga com siga, detectem un increment de la probabilitat d'optar pel bilingüisme per comparació a les relacions amb la família, que fa descendir les opcions tant del valencià com del castellà.

Si comptabilitzem quins són els canvis que es produeixen entre la resposta a l'ús familiar i la resposta a l'ús amb amics, obtenim que pràcticament el 82 % dels entrevistats declaren que no canvien de relació lingüística, quan canvien d'un entorn a l'altre. Això implica uns deu punts més que en els estudis dels vuitanta. Ara bé, la possibilitat de poder contestar «les dues llengües» fa que, a diferència del que passava en els qüestionaris dels anys vuitanta, la major part dels canvis de les relacions familiars a les d'amics es dirigeixen cap a aquesta opció, cosa que acumula aproximadament un 13 % dels enquestats. Això fa que siguin poc menys del 5 % els que d'un entorn a l'altre canvien d'àmbit lingüístic, del castellà al valencià o del valencià al castellà.

Si observem les composicions internes, podem dir que les diferències observades d'un any per l'altre no són estadísticament significatives, donat l'escàs nombre de membres de la mostra que assenyalen un canvi. No podem saber, amb aquestes dades, quin dels dos sentits de canvi lingüístic és predominant, ja que, per a l'any 1997, els canvis de parlar exclusivament valencià en família a usar els dos o a usar el castellà amb amics són menys freqüents que els canvis de parlar exclusivament castellà en família a parlar els dos o només valencià en l'entorn d'amistat, però l'any 1998 ocorre el contrari. Siga com siga, els canvis del valencià al bilingüisme amb els amics semblen més freqüents que els canvis del castellà al bilingüisme.

En la distribució per sexes, les dades ens indiquen que hi ha major freqüència de canvi lingüístic d'un entorn a l'altre entre els homes que no entre les dones, tot i que la diferència, encara que significativa, és molt minsa. Les diferències segons generacions també són escasses, i només significatives en el cas de les persones nascudes després de 1969 per comparació a la resta, ja que les generacions més joves canvien la llengua familiar en les relacions d'amistat amb major freqüència que la resta, tant en un sentit com en l'altre. Amb tot, els membres d'una família mono-

lingüe en castellà es relacionen menys freqüentment per integrar-se en un grup d'amics monolingüe en valencià que els d'una família monolingüe en valencià per fer-ho en un grup d'amics monolingüe en castellà. En tots dos casos, quan canvien de llengua, però, el més freqüent és per integrar-se en un grup d'amics bilingüe.

Les diferències per províncies són bastant significatives entre Alacant, d'una banda, i Castelló i València, de l'altra. Els entrevistats d'Alacant canvien menys de llengua que els de les altres dues províncies. I, a més a més, quan es produeix el canvi a Alacant, el més freqüent és passar d'una família monolingüe en valencià a unes relacions d'amistat bilingües. En els casos de Castelló i València, no està clar quin és el sentit dominant, per la raó que hem apuntat més amunt (un any va en un sentit, el següent en l'altre, i estadísticament les diferències no són significatives).

Pel que fa a la dimensió de l'hàbitat, els residents en municipis de menys de dos mil habitants són els que menys canvien de llengua de l'entorn familiar al de les amistats (pràcticament un 90 % es manté en la llengua familiar), mentre que és a les ciutats de més de quatre-cents mil habitants (València) on més canvis es produeixen (quasi un 25 % dels entrevistats declaren uns usos lingüístics diferents entre la família i els amics). En aquest cas, els canvis que distingeixen l'hàbitat metropolità de la resta són els que es donen de parlar castellà en família a un entorn bilingüe amb els amics i els que es donen de parlar valencià en família a un entorn monolingüe castellà amb els amics, que és relativament més freqüent que a la resta d'hàbitats (amb tot, també en l'entorn metropolità és més freqüent passar a un entorn d'amistats bilingüe).

L'origen de l'entrevistat també ens explica part dels canvis d'ús de l'entorn familiar al d'amics. Així, *els que menys canvien de llengua són els immigrants, mentre que els que més ho fan són*

els fills de parella mixta, i després els autòctons. Aquests dos grups, que són els que més usen el valencià en família, ofereixen unes pautes de canvi en direcció cap al bilingüisme i el castellà: de fet, en ells es concentren els canvis globals observats d'abandó del valencià familiar. Per contra, com podria esperar-se, els immigrants i els de primera generació, que canvien menys de llengua, quan ho fan és per abandonar el castellà familiar pel bilingüisme, sobretot en el cas dels de primera generació (quasi el 95 % dels immigrants es mantenen en la llengua familiar quan es relacionen amb amics).

Hi ha una certa fractura per nivell d'estudis, pel que fa als canvis en els usos lingüístics de la família als usos lingüístics amb els amics. Els que han estudiat secundària o superior canvien la llengua familiar amb major freqüència del que ho fan els que han estudiat només primària o no tenen estudis. Tanmateix, l'impacte és més fort en el sentit d'abandonar el castellà. Es vol dir que els que canvien de llengua amb estudis per sota de secundària és més freqüent que ho facen per abandonar el valencià familiar pel bilingüisme amb amics, mentre que entre els que ho fan amb estudis de secundària o més és més freqüent l'abandó del castellà familiar (també pel bilingüisme amb amics).

Els que amb major freqüència canvien de llengua de l'espai familiar al dels amics són els estudiants i els treballadors aturats, i els que menys ho fan les mestresses de casa i els jubilats, però no hi ha diferències per classe social, canvien igual els empresaris que els treballadors, ni entre el sector públic i el privat, ni per branca d'activitat.

No podem determinar si entre les relacions familiars i les d'amistats es produeixen fluxos que perjudiquen especialment el valencià, ja que el que trobem són canvis de llengua en els dos sentits en quantitats similars (que sumades al desavantatge de partida que presenta l'ús del valencià el situa en posició més minoritària). Tanmateix, hem trobat certa evidència que és més freqüent el canvi d'un monolingüisme familiar valencià per un monolingüisme castellà d'amistats que el canvi d'un monolingüisme familiar castellà per un monolingüisme valencià d'amistats. I també que alguns fluxos estan descompensats quantitativament o són asimètrics, com ara el que es dona segons l'origen, o per nivell d'estudis.

b.3. Canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral

Apliquem la mateixa estratègia per analitzar les pautes d'ús en el treball. L'espai de referència torna a ser la família. En qualsevol cas, és rellevant assenyalar que, respecte a l'entorn d'amistats, el del treball presenta una major presència del castellà, tot i mantenir uns nivells similars de bilingüisme, cosa que indicaria que la pressió social en el treball a favor del castellà és més potent que la pressió en l'entorn d'amistats. Si comparem la taula 41 amb la

Taula 42

Canvi de llengua de l'entorn familiar a l'entorn d'amistats (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
Al valencià	44	2,8	34	2,2
Castellà-bilingüe	107	6,7	85	5,3
No canvia	1.307	82,4	1.301	81,9
Valencià-bilingüe	100	6,3	130	8,2
Al castellà	29	1,8	38	2,4
Total	1.587	100,0	1.589	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia. L'origen dels que en la taula diuen canviar al valencià (o al castellà) pot ser l'ús del castellà (o del valencià) a casa o els usos bilingües. Donada l'escassa freqüència he optat per agrupar-los.

Taula 43

Ús de la llengua en l'entorn laboral (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
Castellà	916	59,7	878	58,3
Ambdós	293	19,1	336	22,3
Valencià	324	21,2	292	19,4
Total	1.534	100,0	1.505	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

taula 43, veiem que els canvis de l'entorn d'amistats al del treball es produeixen en el sentit d'increment de la freqüència del castellà i de reducció del valencià, tot mantenint els nivells de bilingüisme.

I de fet, quan comparem el canvi lingüístic de l'entorn familiar a l'entorn laboral sí que podem establir quina és la resultant dels diversos canvis que s'observen, cosa que no podíem fer en el cas de les amistats. Efectivament, tant el 1997 com el 1998, la vessant de canvi relacionada amb l'abandó del monolingüisme castellà familiar és menys freqüent que la relacionada amb l'abandó del monolingüisme valencià familiar. Així, la resultant no pot ser altra que el guany d'espai social per al monolingüisme castellà i la seua pèrdua per part del monolingüisme valencià.

En primer lloc, cal destacar que hi ha més canvis de pauta lingüística de la família al treball que de la família als amics. I a continuació, en segon lloc, afegir que aquesta major mobilitat lingüística es produeix en perjudi del valencià, ja en els dos estudis s'obté que els canvis de valencià a una altra posició són majors (aproximadament el 12 %) que els canvis de castellà a una altra posició (entre el 8 i el 9 %). Així que, tot i que les diferències observades entre 1997 i 1998 no són significatives, l'estabilitat dels resultats ens permet mantenir que aquest retrocés es pot estar produint en la població.

La distinció per sexes ens dona un resultat similar a l'observat respecte al canvi de la família al grup d'amistats, ja que les dones mantenen més la llengua familiar, mentre que els homes canvien amb més freqüència en el treball de la llengua originària al bilingüisme.

També passa que les generacions nascudes després de 1969 són les que amb major freqüència canvien de llengua quan passen de la família al lloc de treball o estudi, i les nascudes abans de 1940 les que menys ho fan. Efecte que també es donava en el grup d'amics i que pot estar relacionat amb les diferències observades segons el nivell d'estudis, que al nostre país presenta una gran correlació amb l'edat.

Torna a passar que Alacant presenta unes pautes més estables, és a dir, la seua població canvia menys de llengua (recorrem, però, ara i en tot aquest apartat i l'anterior, que pot passar,

i sol passar, que els espais socials més estables, amb menys mobilitat lingüística, són els que presenten majors nivells d'ús familiar del castellà, mentre que els més inestables, amb major mobilitat lingüística, són els que presenten majors nivells d'ús familiar del valencià). El major flux és el que es dona a Castelló entre el valencià familiar i el bilingüisme laboral. De manera que són Alacant i Castelló les que majors fluxos relatius de fugida del valencià generen, mentre que Valencià manté uns fluxos bastant simètrics de fugida del castellà familiar cap al bilingüisme.

Ocurre que les ciutats intermèdies (de deu mil a cinquanta mil habitants) generen majors pautes de canvi lingüístic, seguides de la capital. Amb tot, els fluxos són diferents, de manera que a les ciutats de menys de cinquanta mil habitants els canvis més freqüents són els que es donen entre el valencià familiar i el bilingüisme laboral, mentre que a la capital és més freqüent la migració del castellà familiar al bilingüisme laboral.

L'origen presenta una pauta de canvi similar a la que es donava de l'àmbit familiar al d'amistats. De manera que, mentre que els autòctons i els fills de parella mixta són els que amb més freqüència canvien la pauta lingüística familiar, els immigrants són els que menys la canvien. A més a més, també passa que els autòctons i fills de parella mixta presenten una pauta de canvi asimètrica, de manera que les fugides del valencià són més freqüents que les del castellà, mentre que els immigrants i els de primera generació a penes poden fugir del valencià, ja que molt pocs l'usen en família.

Per nivell d'estudis es produeix una graduació quasi perfecta segons la qual a més estudis major probabilitat de canviar la llengua familiar quan s'està en el lloc de treball: mentre que entre el 10 % i el 15 % de les persones sense estudis canvien les pautes lingüístiques familiars en el treball, el canvi es dona entre el 30 % i el 35 % dels casos de persones amb estudis superiors. En tots els casos, el major flux es dona cap al bilingüisme. De tota manera, també és veritat que entre les persones amb estu-

Taula 44

Canvi de llengua de l'entorn familiar a l'entorn laboral (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
Al valencià	59	3,9	39	2,6
Castellà-bilingüe	90	5,9	81	5,4
No canvia	1.190	77,8	1.203	79,9
Valencià-bilingüe	122	8,0	135	9,0
Al castellà	68	4,4	48	3,2
Total	1.530	100,0	1.505	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

dis superiors els fluxos són més equilibrats que entre les persones amb estudis primaris o sense estudis, que presenten una pauta asimètrica, en la qual la fugida del valencià és més freqüent.

Els que més canvien de llengua són els estudiants i els que treballen o estan aturats, i els que menys els jubilats i les mestresses de casa. Tanmateix, no hi ha diferències rellevants segons la classe social, el sector públic o privat, o la branca d'activitat.

Per tant, en general, les pautes internes de canvi lingüístic són molt similars a les detectades respecte al grup d'amics. La principal diferència fa referència a la major pressió que s'observa per tal de canviar al castellà. Una pressió repartida de forma molt homogènia, però relativament rellevant a la província de València, entre la població autòctona, de les grans ciutats (especialment València), amb estudis secundaris i nascuda després de 1969. I ho diem perquè, en termes generals, hem vist que el nivell de bilingüisme és pràcticament el mateix en l'entorn d'amics i en el laboral, i la diferència era la major presència de monolingüisme castellà i la menor del valencià. Per tant, la diferència entre ambdós àmbits (amistats i laboral) al País Valencià, vindria marcada pel diferencial de presència de canvi de monolingüisme valencià familiar a monolingüisme castellà laboral, i aquest es dona especialment en els grups assenyalats. No poden ser Alacant o la població immigrada, perquè de partida ja practiquen especialment el monolingüisme castellà familiar. Per tant, les fugides es produeixen en els entorns que acabem d'assenyalar: València, autòctons, grans ciutats, estudis secundaris, nascuts després de 1969.

c) Lloc d'aprenentatge

Una pregunta nova, en comparació dels estudis de finals dels anys vuitanta, és la que s'interessa pel lloc d'aprenentatge del valencià. En les dels anys dos mil torna a aparèixer però amb una formulació distinta. Per això, aquesta pregunta la tractem ara i només per als dos estudis que ens ocupen en aquest apartat.

En l'Estudi 2241 apareix amb el número 20 i en l'Estudi 2281 amb el número 19, en tots dos casos darrere de la pregunta sobre les competències i davant la dels usos, que acabem d'analitzar. La seua formulació exacta és:

¿Podría decirme dónde aprendió, *principalmente*, el valenciano?

– En la familia	1
– En el centro de estudios	2
– En el trabajo	3
– Con los amigos	4
– En la calle, en el vecindario	5
– En los medios de comunicación (TV, radio...)	6
– Ha seguido cursos especiales para aprenderlo	7
– NC	9

Taula 45

Lloc d'aprenentatge del valencià (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
En família	709	50,7	709	50,8
En un centre d'estudis	203	14,5	200	14,4
En el treball	88	6,3	65	4,6
Amb amics	40	2,9	44	3,1
Al carrer	305	21,8	345	24,8
Pels mitjans de comun.	46	3,3	25	1,8
Seguint cursos	8	0,6	7	0,5
Total	1.399	100,0	1.396	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

Aquesta pregunta ha estat filtrada prèviament per la del coneixement, de manera que els totals es corresponen amb els d'aquells que han manifestat que almenys entenen el valencià. De les dades obtenim que més de vuit de cada deu valencians que coneixen el valencià l'han après de forma espontània, per immersió en un entorn on s'usa amb certa habitualitat: cinc en la seua família, un al treball o amb amics i dos al carrer. Tan sols un 15 % l'ha après formalment, bé a l'escola, bé amb cursos específics. Això ens pot donar una idea de les possibilitats limitades d'avanç de determinades formes de relació lingüística, especialment les basades en l'escriptura.

A més a més, els canvis entre 1997 i 1998 a penes són significatius: tan sols podem destacar l'increment de l'aprenentatge al carrer i la disminució de l'aprenentatge a través dels mitjans de comunicació. Així doncs, ens sembla bastant evident, i objectiu, assenyalar que les polítiques públiques destinades a normalitzar l'ús del valencià presenten importants mancances a jutjar pels resultats: els dos aspectes que depenen d'ells, escola i mitjans de comunicació, no només no milloren, sinó que empitjoren.

Segons sexes, la diferència més important és que l'aprenentatge de les dones descansa més en la transmissió familiar i del veïnat que no el dels homes; mentre que el dels homes té major presència del treball i els amics, que no el de les dones. La fractura generacional, però, és impressionant. D'una banda, la població nascuda després de 1969, de l'altra, tota la resta. Els més joves destaquen per aprendre amb molta major freqüència la llengua a l'escola (més o menys el 47 %), i relativament poc en família o al carrer; mentre que en les generacions anteriors, per tot el contrari: poc a l'escola i molt en família i al carrer. De fet, entre el 80 i el 90 % de les generacions nascudes abans de 1960 aprengueren el valencià en família o al carrer; i el 70 % de les nascudes entre 1960 i 1969, que són les que amb més freqüència han seguit cursets específics. Mentre que en les generacions

nascudes després de 1969 només un 43 % declara aqueixes fonts d'aprenentatge. Són els efectes de la introducció del valencià a l'escola; cal considerar, per tant, que l'increment de l'aprenentatge a l'escola no implica necessàriament una desaparició de la família o el carrer com a lloc d'aprenentatge. Així la pregunta potser no hauria de ser exclouent i deixar, si més no, dues respostes possibles.

Pel que fa a l'origen, dels immigrants que entenen el valencià, tan sols un 10 % ho ha fet a través de l'escola o curssets, el 90 % restant ho ha aconseguit de forma espontània: al carrer, amb amics, en el treball... Per la seua banda, un 70 % de la població autòctona declara haver après el valencià a casa, i un 10 % més al carrer.

Es rellevant assenyalar que l'aprenentatge de la llengua a Alacant depèn més que no a Castelló i València dels mitjans de comunicació, de manera que la política lingüística de Canal 9, per exemple, té una especial incidència en aquesta província. A més a més, cal destacar també que a Alacant el valencià s'aprèn menys que a Castelló i València gràcies al veïnat.

Segons la dimensió de l'hàbitat, hi ha una fractura entre els municipis de més i menys de cinquanta mil habitants: en els primers la transmissió familiar és relativament menys rellevant que en els segons. És a dir, mentre que en els municipis de menys de cinquanta mil habitants es transmet més el coneixement del valencià per mitjans familiars, en els de més de cinquanta mil habitants guanyen rellevància els estudis, el carrer i el veïnat o el treball.

Per nivell d'estudis, la fractura torna a estar en el nivell secundari, els qui han superat aquest nivell o el superior presenten un quadre d'aprenentatge més lligat als estudis, siguen formals o de cursos específics, i menys en la família i al carrer o veïnat. Esquema que es repeteix respecte a la situació laboral, segons la qual els estudiants i els que treballen o estan aturats depenen menys de la família i el carrer per aprendre valencià, mentre que als jubilats i a les mestresses de casa els ocorre el contrari. Tanmateix, no hi trobem diferències de classe respecte a la forma d'aprendre el valencià. Però sí, si l'entrevistat treballa en el sector públic o en el privat: els primers depenen menys de la transmissió espontània, i més de la transmissió formal. Igual que el que passa segons la branca d'activitat: l'agricultura i la indústria (en part, també la construcció) depenen més de la transmissió espontània, mentre que tots els serveis (comerç, serveis a empreses, serveis públics) depenen més de la transmissió formal.

d) Ensenyament del valencià

Els estudis de 1997 i 1998 van introduir dues preguntes relatives al sistema d'ensenyament en relació amb el valencià. En una d'elles es demanava per les preferències dels entrevistats davant una oferta de possibilitats, i en l'altra es preguntava si l'elecció lingüística estava garantida, en cas que l'opció de l'entrevistat en

l'anterior hagués estat la de l'elecció lingüística. Aquestes preguntes apareixen després d'una bateria relacionada amb l'obligatorietat de conèixer el valencià, que tractarem en el pròxim apartat.

En l'Estudi 2241 ens apareix amb el número 23 i 24, mentre que en l'Estudi 2281 amb el número 22 i 23. La seua redacció exacta és:

Según su opinión, ¿cómo cree Ud. que debería ser la enseñanza obligatoria (hasta los 16 años) en la Comunidad Valenciana?	
– Siempre básicamente en castellano y que el valenciano fuera una asignatura obligatoria	1
– Siempre básicamente en valenciano y que el castellano fuera una asignatura obligatoria	2
– Algunas asignaturas en valenciano y otras en castellano	3
– Debería haber la posibilidad de elegir si se quiere que la enseñanza sea básicamente en castellano o en valenciano	4
– NS	8
– NC	9

En cas de respondre 4, aleshores:

¿En su opinión, en la actualidad la Comunidad Valenciana está garantizado que se pueda elegir que la enseñanza obligatoria sea en castellano o en valenciano?	
– Sí, está garantizado	1
– No está garantizado	2
– NS	8
– NC	9

Les dades ens indiquen que la batalla en l'ensenyament es lliurava, a finals dels noranta, entre els qui apostaven per un sistema d'ensenyament en castellà, amb el valencià com a assignatura obligatòria, i els que optaven per un sistema d'ensenyament que permetera la tria de la llengua. La freqüència dels qui preferien un sistema en valencià amb el castellà com a assignatura obligatòria era molt minoritària (6 %), tot i això major que la població que efectivament ha pogut seguir aquest model (veeu l'apartat c) dels Baròmetres CIS 2001-2004).

També és cert que entre els dos anys apareix un canvi que afecta, però, els dos grans grups en litigi. El canvi es estadísticament rellevant ja que implica una caiguda de deu punts percentuals de les persones que opten per l'ensenyament en castellà. Són deu punts que es reparteixen entre els que prefereixen un sistema d'elecció lingüística (amb 8,7 punts més) i els que opten per un sistema que combine les dues llengües en l'ensenyament

Taula 46

Model d'ensenyament a l'escola (1997-1998)

	1997		1998	
	Nre.	%	Nre.	%
En castellà i el valencià assignatura obligatòria	720	45,6	548	35,3
En valencià i el castellà assignatura obligatòria	105	6,6	101	6,5
Algunes assignatures en valencià i altres en castellà	119	7,6	144	9,3
Poder triar l'ensenyament en la llengua que es vulga	634	40,2	759	48,9
Està garantida	249	49,7	380	65,2
No està garantida	253	50,3	203	34,8
Total	1.577	100,0	1.551	100,0

FONT: CIS, estudis 2241 i 2281. Elaboració pròpia.

(amb 1,7 punts més). També augmenta el percentatge dels que creuen que la possibilitat d'elecció lingüística està garantida.

Les preferències de model educatiu lingüístic no ofereixen diferències segons el sexe, però sí segons les generacions. Aqueixes diferències afecten les dues opcions majoritàries, de manera que la població nascuda abans de 1940 seria més favorable a l'ensenyament en castellà, mentre que la nascuda després de 1960 ho seria a la possibilitat de triar la llengua de l'ensenyament. De tota manera, ja comencem a obtenir resultats que ens indiquen que la composició interna de la mostra afecta la resposta d'aquesta pregunta, i de forma molt rellevant pel que fa a l'origen de l'entrevistat, amb canvis d'una magnitud que no es poden explicar per l'evolució de l'opinió pública (el 1997, per exemple, els fills de parella mixta opten en un 2,5 % per l'ensenyament en valencià, i el 1998 ho fan amb una freqüència del 10 %). Això fa que la mesura d'aquesta opinió sens presente com a poc fiable, ja que es veu afectada per la composició interna de la mostra, així com potser per qüestions de caràcter conjuntural (conflictes escolars apareguts en premsa, durant el període previ a la realització de l'enquesta, o coses per l'estil).

Troblem però una polarització entre Alacant i València, amb Castelló al mig, segons la qual, Alacant estaria per damunt de la mitjana en les seues opcions per l'ensenyament en castellà i la tria de la llengua, mentre que València tindria una opció per damunt de la mitjana per l'ensenyament en valencià i la combinació lingüística. En qualsevol cas, en totes tres províncies les opcions majoritàries són les de la tria lingüística i l'ensenyament en castellà.

Les diferències per dimensió de l'hàbitat ens indiquen que les ciutats amb una població entre cent mil i quatre-cents mil habitants presenten una freqüència superior a la mitjana en l'opció d'ensenyament en castellà i per sota en l'ensenyament en valen-

cià i la combinació lingüística, mentre que les de més de quatre-cents mil habitants, la tenen per sota en l'ensenyament en valencià i per dalt en la combinació lingüística. Tanmateix, les ciutats per sota dels cinquanta mil habitants tenen una presència per damunt de la mitjana de l'opció per l'ensenyament en valencià. No hi ha diferències, però, respecte a l'opció d'elecció lingüística.

Amb el nivell d'estudis ens tornem a trobar amb resultats no explicables i que es poden deure a diverses composicions mostres, per tant, pel que fa a aquesta variable, tampoc no ens fiem dels resultats.

Arribats en aquest punt, ens sembla que les preguntes relatives al sistema educatiu estan mediatitzades per conjuntures polítiques, d'inici de curs, de declaracions als mitjans de comunicació, al temps que la diversitat observada en les respostes d'un any a l'altre per als mateixos grups socials, ens semblen massa disperses per no estar afectades per mostres creuades disperses: per exemple, tot i que la població amb estudis universitaris pot estar en la mateixa proporció en una mostra i altra, pot ocórrer que l'edat dels universitaris no siga la mateixa. Les hipòtesis i possibilitats de creuament són tantes que el seu seguiment podria ser inacabable. El que està clar és que l'origen i el nivell d'estudis, si més no, s'han vist afectats de forma que els grups han canviat d'opinió de forma massa sobtada per respondre a una evolució pública de l'opinió; cosa que significa que el tractament d'aquesta pregunta resulta desaconsellable.

Aquest biaix l'hem pogut observar en altres preguntes també relacionades amb la política lingüística de la Generalitat Valenciana del moment, presentades en aquests dos estudis, amb canvis poc explicables per l'evolució de l'opinió pública en un any.¹⁶ Amb tot, podem assenyalar que, el 1997 i el 1998:

1) La majoria dels valencians estaven d'acord que tota persona que viu i treballa al País Valencià ha d'entendre el valencià (67 % d'acord, 19 % en desacord).

2) L'opinió respecte al requisit lingüístic per als funcionaris està més repartida amb un lleuger avantatge per als qui hi estaven d'acord (49 % a favor, 41 % en contra).

3) La valoració de la política lingüística de la Generalitat Valenciana oscil·lava entre el regular i el bé, amb certa tendència a empitjorar (40 % bona, 40 % regular, 20 % dolenta).

4) De tota manera, les raons adduïdes pels qui feien una avaluació dolenta de la política de la Generalitat Valenciana se situaven majoritàriament del costat del secessionisme (s'ensenyava

16. Potser resulte rellevant recordar que a finals de 1997, entre ambdós estudis, es va produir una mobilització, amb una manifestació massiva, en contra del català, liderada pel GAV (Grup d'Acció Valencianista), associació (in)cívica referent del secessionisme anticatalanista, que recentment s'ha convertit en el nucli del nou partit Coalició Valenciana.

català i no valencià, 25 %) i la imposició del valencià (el valencià és obligatori, 24 %), i en menor mesura del costat de la promoció del valencià (es potencia poc el valencià, 24 %).

e) Conclusions

Des de 1991 fins a 1997 es produeix un buit en els qüestionaris del CIS quant a qüestions relacionades amb la llengua. Esbrinar per què es deixa de preguntar per la llengua quan comença augmentar la percepció d'estancament de l'ús del valencià és una qüestió a la qual, desgraciadament, no podem respondre amb les eines analítiques emprades en aquest informe.

En els qüestionaris de 1997 la formulació de les preguntes canvia respecte a la sèrie anterior de principis dels noranta, per tant no podem seguir la sèrie anterior 1987-1991. A més a més, l'homogeneïtat en la formulació de les preguntes fa que només puguem comparar els estudis de 1997 (2241) i 1998 (2281), tot respectant, si més no, uns criteris mínims de validesa analítica. Per tant, novament amb les variables de posició social i condicionats per la disponibilitat de les preguntes sobre la situació sociolingüística del valencià, en aquesta sèrie ens hem centrat en el nivell de coneixement, el lloc d'aprenentatge, els usos declarats, l'opinió respecte al coneixement obligatori en determinats àmbits i l'opinió sobre política lingüística.

La primera conclusió que podem extraure en analitzar les dades sobre el nivell de coneixement és l'existència d'una mena de «mur de cristall» entre els que saben parlar i els que no, ja que hi ha molts pocs traspassos de població d'un grup a l'altre. Això ens fa preveure un mal futur per a l'avanç de la presència social del valencià, ja que la comunicació verbal parlada és la que dona sentit a la vida quotidiana. A més a més, les dades confirmen que l'alfabetització en valencià no serveix tant per fer avançar el coneixement en valencià entre aquells que no saben parlar-lo o no l'entenen, com per ensenyar a escriure als que sabrien parlar-lo sense alfabetitzar.

Malgrat la introducció de més àmbits d'ús en la pregunta dels usos declarats, per coherència amb les anàlisis fetes del període 1987-1991, hem fixat les nostres anàlisis en la família en primer lloc, per després estudiar els canvis lingüístics que es produeixen en passar a les relacions d'amistat o al treball. En aquest cas, el primer a ressenyar són els efectes de la introducció de l'opció de resposta «dues llengües», ja que també en aquest cas descarrega la freqüència de l'opció «valencià». Respecte als canvis lingüístics de la família als amics, tornen a ser els qui més usen el valencià en família, fills d'autòctons o de parella mixta, els qui més canvien cap al bilingüisme i el castellà. Canvi de llengua que augmenta en el cas de passar de la família al treball, ja que la pressió social a favor del castellà és més potent en l'entorn laboral que en el d'amistats. Per tant, les dades avalen que l'estructura existent en les relacions socials continua jerarquitzant l'ús del valencià i el castellà, la primera continua esdeve-

nint més com una llengua per a les relacions primàries, llengua baixa, mentre que la segona s'interpreta com a llengua alta, per a les relacions secundàries.

Els resultats del lloc d'aprenentatge no fan més que donar consistència al fet que l'alfabetització en valencià ha servit fonamentalment perquè aquells que ja sabien parlar-lo aprenguessen a escriure'l, sense fer avançar el seu ús social, ja que només un 15 % de la població l'ha après formalment, a l'escola o amb cursos específics, mentre que la resta dels que l'han après, que com a mínim l'entenen, ho han fet de manera espontània. Una primera valoració sobre aquesta situació ens porta a fer paleses les mancances de les polítiques públiques destinades a normalitzar l'ús del valencià. D'altra banda, no podem deixar de fer una reflexió a la llum dels resultats del creuament entre el lloc d'aprenentatge i la branca d'activitat, ja que es veu clarament que la transmissió espontània, recordem, la forma d'aprenentatge del valencià majoritària, està concentrada bàsicament en els sectors de l'agricultura i la indústria, mentre que la transmissió formal ho està en el sector serveis. Si això és així, no podem passar per alt la greu crisi per la qual travessen aquests dos sectors econòmics al País Valencià, sectors que dia a dia es desfan de mà d'obra, que el sector serveis absorbeix en bona part. En aquest cas, el context socioeconòmic tampoc no ajuda gens a l'avanç del valencià, ans al contrari, agreuja el procés de substitució lingüística.

Per últim, les anàlisis de les preguntes referides al sistema d'ensenyament en valencià han posat de relleu l'existència de biaixos difícils de detectar, però que, en qualsevol cas, han fet que l'evolució de l'opinió pública en un sol any haja canviat molt, sense que tinga una explicació raonable amb les variables de què disposem. Així i tot, sempre amb la prudència obligada en aquests casos, tot i que la majoria dels valencians està d'acord que tota persona que viu i treballa al País Valencià ha d'entendre el valencià, quan es tracta d'opinar sobre temes com el requisit lingüístic per als funcionaris o els motius per valorar malament la política lingüística de la Generalitat Valenciana, disminueix l'acord i hi són subjacents factors típics del conflicte lingüístic valencià, com ara el secessionisme català-valencià o l'enfrontament castellà com a llengua oficial i comuna a tots enfront del valencià com a llengua vernacle.

Baròmetres CIS 2001-2004

Amb el baròmetre de 2001, l'Estudi 2413, s'inicia un nou període en el qual canvien novament els qüestionaris. En aquest cas, la continuïtat d'aquest nou model ens porta fins a l'actualitat, tot i que es produeixen canvis rellevants en les preguntes relacionades amb la llengua en relació amb els estudis anteriors.

Taula 47

Coneixement i ús del valencià (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
No conec el valencià	215	13,6	223	14,1	242	15,4	193	12,1
Conec el valencià però use el castellà	641	40,4	688	43,4	638	40,6	591	37,0
Utilitze indistintament el valencià i el castellà	496	31,3	480	30,2	510	32,5	511	32,0
El valencià a casa, el castellà al carrer i en el treball	66	4,2	72	4,5	50	3,2	59	3,7
Escric i utilitze el valencià en tots els llocs	168	10,6	124	7,8	131	8,3	242	15,2
Total	1.586	100,0	1.587	100,0	1.571	100,0	1.596	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

En primer lloc, cal assenyalar que el coneixement i l'ús del valencià passa a ser mesurat per una sola pregunta que intenta combinar ambdues dimensions. En segon lloc, s'introdueix una pregunta respecte a la llengua preferida per a una sèrie de posicions socials, en un intent de captar l'actitud favorable a la normalització del valencià de l'entrevistat. En tercer lloc, es manté la pregunta sobre el lloc d'aprenentatge del valencià, però es canvia la seua formulació i les opcions de resposta en un sentit que aconsella el seu tractament separat de la sèrie anterior (1997-1998). En quart lloc, s'introdueix una pregunta sobre l'opinió respecte a la identitat de la llengua dels valencians. I finalment, s'intenta mesurar també l'opinió respecte a la política lingüística de la Generalitat Valenciana, i concretament respecte a la promoció del valencià.

a) Coneixement i ús del valencià

En la sèrie de 2001 a 2004, s'introdueix una pregunta que discrimina entre els qui coneixen el valencià i els qui no el coneixen, els que no l'usen però el coneixen, però entre els usuaris la discriminació de posicions adquireix uns matisos de resposta que, des del meu punt de mira, dificulten el seu tractament i anàlisi.

La formulació literal de la pregunta és:

Respecto al uso social del valenciano, ¿con cuál de las siguientes frases se siente Ud. más identificado?

- No conozco el valenciano 1
- Conozco el valenciano, pero utilizo el castellano 2
- Utilizo indistintamente el valenciano y el castellano 3
- Utilizo el valenciano en casa, pero el castellano en la calle y en el trabajo 4
- Escribo y utilizo el valenciano en el trabajo y también en la calle y en casa 5
- NS 8
- NC 9

Es tracta d'una pregunta les opcions de resposta de la qual no són ni exhaustives, ni excloents. Aquest és un dels primers requisits que ha d'acomplir una escala de mesura que ha de presentar-se a milers d'entrevistats. Les opcions de resposta han de cobrir totes les possibilitats (exhaustivitat), però en aquesta pregunta, què passa si un individu no escriu, però usa sempre el valencià? No pot respondre l'opció 5, perquè no escriu, ni tampoc la 3, ni la 4, perquè sempre usa el valencià. Per tant, un tal individu no té resposta.

Les opcions de resposta, a més a més, han de ser exclusives, és a dir, un individu només ha de poder respondre una opció (si no és que és de resposta múltiple) i només una. En la que ens ocupa, un entrevistat podria tenir problemes a l'hora de diferenciar entre l'opció 3 i la 4. Potser la diferència està clara per als professionals, però requereix d'explicació per a una gran part de la població. En definitiva, la pregunta és tècnicament problemàtica, per no entrar en qüestions substantives relatives al contingut combinat d'usos i coneixements.

Així les coses, la pregunta des del meu punt de mira no és gaire útil, si més no per als nostres objectius. Amb tot, mostraré l'evolució de freqüències totals.

Segons la lògica de la pregunta, el 2001, tenim que el castellà és emprat pel 54 % (els que no coneixen el valencià i els que el coneixen però no l'usen), un 35,5 % és bilingüe (els que usen indistintament valencià i castellà, i els que usen el valencià a casa i el castellà en la resta d'àmbits) i un 10,2 emprà el valencià.

Si intentem lligar aquests resultats amb els obtinguts per al coneixement i per a l'ús en el període anterior, tenim que el valencià no l'entenen el 10,7 % dels entrevistats, mentre que el 2001, són un 13,6 % els que manifesten no conèixer el valencià; el 1998, entenen el valencià però no l'usaven el 32,5 %, i el 2001 són un 40,4 % els que diuen conèixer-lo però usar el castellà. Fins ací, potser els resultats són consistents, amb una tendència al descens en els nivells de coneixement i ús del valencià; i les opcions presentades no són tan diferents. Pel que fa

als usos bilingües, el 1998 hi havia diversos àmbits que es movien entre l'11,3 % en la família i el 22,3 % en el treball, el 2001 hi ha un 31,3 % que declara que usa indistintament el valencià i el castellà. Pel que fa a la quarta opció, podria correspondre's amb els que el 1998 declaraven usar el valencià en família i el castellà en el treball, que aleshores se situava en el 3,2 %, mentre que ara diuen que usen el valencià a casa i el castellà en la resta d'àmbits un 4,2 %. Finalment, els que diuen usar i escriure el valencià a tot arreu, un 10,6 % el 2001, podrien correspondre's amb els que declaraven el 1998 usar el valencià en el treball que eren un 19,4 %.¹⁷

En definitiva, en la formulació de la pregunta dels anys vuitanta les opcions, per àmbits de relació, eren «el valencià o el castellà»; en la dels noranta, a «el valencià o el castellà», també per àmbits de relació, s'afegeix el «el valencià i el castellà»; en la pregunta del segle XXI, però, el valencià desapareix pràcticament de les opcions, desplaçat pel castellà i el bilingüisme. L'evolució de la formulació de la pregunta potser siga una metàfora de la realitat valenciana.

b) Pautes lingüístiques preferides

En la línia d'innovació pròpia d'aquest nou segle, també s'introdueix una pregunta múltiple sobre l'opinió de l'entrevistat al voltant dels hàbits lingüístics que hauria de tenir una sèrie de persones d'àmbits diversos: l'alcalde, el mestre, el metge, els veïns i els fills. Les opcions de resposta, tot i que construeixen una escala que es pot ordenar, són oferides de manera desordenada, la qual cosa és tècnicament correcta, per evitar la resposta mecànica de l'entrevistat i forçar la reflexió.

La pregunta es formula com segueix:

¿En qué lengua piensa que debería hablar habitualmente...

1. En valenciano							
2. En castellano							
3. En valenciano y castellano							
4. Más valenciano y menos castellano							
5. Más castellano y menos valenciano							
	1	2	3	4	5	NS	NC
— El alcalde de su ciudad	1	2	3	4	5	NS	NC
— Los maestros de sus hijos	1	2	3	4	5	NS	NC
— Los médicos del centro sanitario	1	2	3	4	5	NS	NC
— Sus vecinos	1	2	3	4	5	NS	NC
— Sus hijos	1	2	3	4	5	NS	NC

17. Siga com siga, la comparació ens obliga a forçar les interpretacions de resposta d'un qüestionari i altre, però ens pot servir per detectar els forats de mesura que assenyalàvem als paràgrafs anteriors d'esta pregunta respecte a les dels qüestionaris d'altres etapes.

Per a l'anàlisi i el tractament de la resposta, analitzarem per separat cada una de les subpreguntes i reordenarem les respostes per tal que resten escalades de valencià a castellà.

b.1. Alcalde

Es tracta de la figura política teòricament més pròxima a l'entrevistat, de forma que els usos lingüístics desitjats es poden correspondre amb el model de comunicació política preferit per l'enquestat.

En l'evolució de cadascun dels ítems veiem certs canvis, que són estadísticament significatius, però que afecten sobretot les onades intermèdies (2002-2003). Si parem atenció a les dades inicial i final, resulta en un estancament de la preferència en valencià, una reducció de la preferència en castellà, i un lleuger retrocés de l'opció perfectament bilingüe; ara bé, les opcions imperfectament bilingües també canvien i en els dos casos augmenten. Per tal de simplificar una mica l'anàlisi podríem agrupar les opcions asimètriques, les que afavoreixen el valencià d'una banda, i les que afavoreixen el castellà de l'altra, i deixar al mig l'opció de bilingüisme perfecte.

D'aquest agrupament resulta que podem dir que es produeix un lleuger avanç de les preferències d'ús del valencià a costa de les preferències d'ús del castellà, tot aproximant les dues posicions en freqüència relativa. Així la distància inicial (2001) de deu punts a favor dels usos castellanitzants es veu reduïda al final del període (2004) a vuit punts. Tot i això, assenyalar que aquest canvi és sobretot degut a les dades de l'últim estudi, ja que fins al 2003 el que s'observava era una reducció de l'opció bilingüe perfecta a favor dels usos castellanitzants. És per això que seria prudent esperar a veure com evoluciona en pròximes onades: a partir de la primavera de 2006 seran públiques les dades del baròmetre de 2005.

Per sexes no hi ha diferències en les preferències d'hàbit lingüístic de l'alcalde, i tampoc segons la generació d'origen. Ara bé, segons el temps de residència de l'entrevistat¹⁸ al País Valencià, s'estableixen algunes pautes. Els que sempre hi han viscut, per haver nascut en territori valencià, es distancien significativament de tota la resta, excepte dels que sempre hi han viscut tot i no haver nascut en territori valencià. Els nascuts en territori valencià mostren unes preferències relativament més favorables a l'ús del valencià, que al final del període situen els pols en un empat tècnic (26,8 % a 27,3 %, encara favorable als usos castellanitzants). Aquest és un primer mur, l'altre se situa en el fet d'haver viscut sempre al País Valencià, tot i no haver nascut en el seu territori: un punt de no-penetració dels usos castellanitzants per damunt de la mitjana.

18. Pregunta que substitueix la del lloc de naixement.

Taula 48

Ús habitual preferit per a l'alcalde I (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
En valencià	236	15,1	272	17,4	203	13,2	243	15,4
Més valencià, menys castellà	87	5,6	53	3,4	92	6,0	109	6,9
Valencià i castellà	756	48,4	729	46,6	683	44,5	754	47,6
Més castellà, menys valencià	18	1,2	22	1,4	44	2,9	52	3,3
En castellà	465	29,8	488	31,2	514	33,5	425	26,8
Total	1.562	100,0	1.564	100,0	1.536	100,0	1.583	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

Taula 49

Ús habitual preferit per a l'alcalde II (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Preferentment valencià	323	20,7	325	20,8	295	19,2	352	22,2
Valencià i castellà, per igual	756	48,4	729	46,6	683	44,5	754	47,6
Preferentment castellà	483	30,9	510	32,6	558	36,3	477	30,1
Total	1.562	100,0	1.564	100,0	1.536	100,0	1.583	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

Les diferències per províncies són especialment rellevants, ja que a la d'Alacant és una minoria bastant minsa la que opta per uns usos lingüístics en la política local tendents a la valencianització, entre el 5 % i el 10 %; mentre que els usos castellanitzadors compten amb un suport àmpliament majoritari, entre el 61 % i el 73 %. La situació és ben diferent a Castelló i València. En aqueixes dues circumscripcions ens trobem amb nivells similars de preferència pel valencià (entre el 25 i el 30 %), tot i que a Castelló la preferència pel castellà és menor que a València, per tal d'afavorir els usos bilingües.

Segons la dimensió de l'hàbitat, són les ciutats entre cent mil i quatre-cents mil habitants les que opten amb major freqüència per uns usos de l'alcalde castellanitzadors, mentre que les ciutats amb més de quatre-cents mil (València) opten bastant per damunt de la mitjana per uns usos perfectament bilingües, o en termes relatius, també per uns usos valencianitzadors. De fet, a València, la ciutat, opta tots els anys de la sèrie per uns usos valencianitzadors (mitjana del període del 28 %) amb major freqüència que per uns usos castellanitzadors (mitjana del període del 14 %); també és cert, però, que és l'entorn urbà amb una major aposta pel bilingüisme (mitjana del període, 58 %). Les ciutats entre cent mil i quatre-cents mil habitants opten molt majori-

tàriament per usos castellanitzadors (mitjana del període, 58 %),¹⁹ mentre que els usos valencianitzadors són molt minoritaris (mitjana del període, 6 %) i els del bilingüisme (36 % de mitjana del període) estan molt per sota de la mitjana del conjunt del país. Els municipis de menys de deu mil habitants opten per uns usos més valencianitzadors, com València capital, ara bé, els pobles menuts opten molt menys pels usos bilingües de l'alcalde, de manera que les preferències pels usos castellanitzadors rurals són més freqüents que a la capital del país.

El nivell d'estudis també reflecteix unes pautes bastant clares. D'una banda, les persones amb estudis secundaris o universitaris, que opten amb major freqüència per uns usos valencianitzadors a costa dels usos castellanitzadors, però no pels bilingües, de l'altra, les persones amb estudis primaris o sense estudis. Aquest darrer grup (primaris i sense estudis), però, presenta pautes internes diferenciadores: mantenen en comú la seua menor preferència pels usos valencianitzadors, però mentre que els que tenen estudis primaris ho fan per privilegiar els

19. Ací el pes de la ciutat d'Alacant és molt rellevant.

usos bilingües, les persones sense estudis ho fan per privilegiar els usos castellanitzadors. En el cas de les persones amb estudis universitaris, tot i que l'opció majoritària és la del bilingüisme, la preferència valencianitzadora supera la castellanitzadora, en tots quatre estudis.

En relació amb la situació laboral es produeix una polarització entre els jubilats i les mestresses de casa, d'una banda, i els estudiants, de l'altra, en el sentit que els primers opten més freqüentment per usos castellanitzadors i menys freqüentment pels valencianitzadors, mentre que els estudiants presenten més preferències valencianitzadores i menys castellanitzadores, respecte a la mitjana, però també en termes relatius: és l'únic grup en què les preferències valencianitzadores superen les castellanitzadores. En les opcions pel bilingüisme no hi ha diferències.

La classe social no inclou diferències significatives, assalariats i empresaris tenen les mateixes preferències en l'ús lingüístic de l'alcalde, i tampoc no introdueix pautes distintives el fet de treballar per al sector públic o el privat. Pel que fa a la branca d'activitat, l'agricultura i la construcció, opten amb major freqüència per afavorir els usos castellanitzadors, mentre que els qui treballen en els serveis públics destaquen per la seua opció bilingüe.

b.2. Mestres

Quan l'àmbit d'ús passa de la política a l'ensenyament, amb els mestres com a grup de referència, les opcions canvien significativament. De fet, es produeix un intercanvi entre les preferències d'ús valencianitzador i les preferències bilingües, a favor d'aquesta última. És a dir, els valencians prefereixen amb més freqüència que l'alcalde use el valencià que no que l'usen els mestres.

De fet, en comparació amb els usos preferits per a l'alcalde, els dels mestres redueixen quasi a la meitat l'ús preferent del valencià, i fan créixer el bilingüisme per damunt de la majoria absoluta.

I en això no hi ha diferències significatives entre homes i dones, tots dos presenten pràcticament la mateixa matriu de freqüències. Tampoc no hi ha diferències significatives segons la generació de l'entrevistat.

Les pautes de relació segons el temps de residència són idèntiques a les observades respecte als usos de l'alcalde, amb els nous nivells trobats per als mestres, amb una lleugera retirada de les opcions valencianitzadores per part dels que sempre han viscut al País Valencià, tot i no haver nascut en el territori. I el mateix que passava amb la província de residència, amb Alacant d'una banda, i Castelló i València de l'altra, respecte a l'alcalde, torna a passar respecte als mestres.

Segons la dimensió de l'hàbitat, tornem a trobar que els municipis amb menys de deu mil habitants, afavoreixen més que la resta, els usos valencianitzadors dels mestres, a costa dels usos castellanitzadors, però no dels bilingües; a València, capital del país, afavoreixen, més que a la resta, els usos bilingües a costa dels castellanitzadors; mentre que a les ciutats amb una població entre cent mil i quatre-cents mil habitants, afavoreixen els usos castellanitzadors dels mestres, enfront dels bilingües i valencianitzadors.

Respecte al nivell d'estudis, resulta que, en aquest cas relatiu als usos dels mestres, les persones amb estudis universitaris es distancien de les que tenen estudis secundaris, i ho fan per presentar una major tendència valencianitzadora. De fet, els universitaris afavoreixen més que la resta els usos valencianitzadors i ho fan a costa dels castellanitzadors (no dels bilingües), mentre que els que tenen estudis secundaris afavoreixen els usos bilingües i valencianitzadors a costa dels castellanitzadors. Per la seua banda, les persones amb estudis primaris tornen a afavorir els usos bilingües a costa dels valencianitzadors, mentre que les persones sense estudis afavoreixen els usos castellanitzadors a costa tant dels usos bilingües com dels valencianitzadors.

Amb referència a la situació laboral, ens trobem que estudiants i persones que treballen prefereixen els usos valencianitzadors dels mestres més que la resta, a costa dels usos castellanitzadors. Els jubilats presenten la posició contrària: més castellanització, menys valencianització; i les mestresses de casa, afavoreixen la castellanització a costa del bilingüisme. Per la seua banda, els aturats prefereixen amb major freqüència que la resta els usos bilingües.

Taula 50

Ús habitual preferit per als mestres (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Preferentment valencià	182	11,7	213	13,7	201	13,1	214	13,5
Valencià i castellà, per igual	845	54,6	838	53,7	782	50,9	874	55,2
Preferentment castellà	522	33,7	509	32,6	552	36,0	495	31,3
Total	1.549	100,0	1.560	100,0	1.535	100,0	1.583	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

Com passava respecte als usos de l'alcalde, tampoc la classe social distingeix pel que fa als usos preferits per als mestres. Ara bé, sí que hi ha diferències en aquest cas, entre el sector públic i el privat. El primer opta amb major freqüència que el privat pels usos valencianitzadors i menys pels castellanitzadors, mentre que en el sector privat ocorre el contrari. I, pel que fa a la branca d'activitat, ens tornem a trobar que els treballadors dels serveis públics són més favorables que la resta als usos valencianitzadors dels mestres, i ara només en la construcció són més favorables als usos castellanitzadors.

b.3. Metge

Quan l'àmbit de relació fa referència a la salut, amb la figura del metge com a referent, les preferències valencianitzadores generals tornen a veure's reduïdes respecte a l'alcalde, però també respecte als mestres.

En la sèrie, apareix que aquesta menor preferència valencianitzadora beneficia la preferència castellanitzadora, tot i que en l'estudi final, el de 2004, la beneficiària és l'opció bilingüe perfecta. Siga com siga, d'any en any, les preferències valencianitzadores són menors per als metges que per als mestres i, per tant, que per als alcaldes.

Com ja passava en els àmbits anteriors, no hi ha diferències en les preferències per sexe, i tampoc per generacions. Pel que fa a l'origen s'aguditza la tendència de separació dels autòctons respecte a tota la resta, amb els que han viscut sempre al País Valencià, sense haver nascut en el territori, més distants respecte als usos valencianitzadors que en altres opcions. També s'aguditza en aquest àmbit la separació d'Alacant respecte de Castelló i València, al mateix temps que aquestes dues darreres presenten una major convergència entre elles.

L'esquema de relació amb la dimensió de l'hàbitat repeteix el dels mestres: municipis menors de deu mil habitants més valencianitzadors i menys castellanitzadors; municipis de cent mil a quatre-cents mil, més castellanitzadors, i menys valencianitzadors i bilingües; els de cinquanta mil a cent mil, més castellanitzadors i menys bilingües; els de deu mil a cinquanta mil, i València, capital, més bilingües i menys castellanitzadors.

Les relacions amb el nivell d'estudis introdueix, novament, un xicotet canvi, ara respecte als mestres, que separa universitaris de la resta. De manera que les persones amb estudis superiors afavoreixen els usos valencianitzadors del metges, i també els bilingües, a costa dels castellanitzadors; les que tenen estudis secundaris afavoreixen els usos bilingües dels metges, a costa dels castellanitzadors; els individus amb estudis primaris afavoreixen els usos castellanitzadors, a costa dels bilingües; mentre que les persones sense estudis afavoreixen la castellanització mèdica a costa tant del bilingüisme com de la valencianització.

La situació laboral introdueix el mateix esquema per als usos mèdics que per als usos educatius: d'una banda, treballadors i estudiants, amb millor predisposició a la valencianització, a costa dels usos castellanitzadors; de l'altra, jubilats i mestresses de casa, els primers més favorables a la castellanització mèdica, a costa de la valencianització, les segones a costa del bilingüisme.

La classe social tampoc no discrimina en aquest àmbit, mentre que la distinció entre sector públic i privat repeteix l'esquema anterior. Pel que fa a les branques d'activitat, tenim que, ara, els treballadors dels serveis públics afavoreixen els usos bilingües a costa dels castellanitzadors, mentre que en la construcció i l'agricultura ocorre el contrari, s'afavoreixen els usos castellanitzadors a costa dels bilingües.

b.4. Veïns

Pel que fa als usos lingüístics preferits per al veïnat, tornem a uns nivells pareguts als obtinguts per a l'alcalde. No hi ha dubte que ens trobem, novament, amb un àmbit de relació de caire específicament polític (ara més relacionat amb els iguals, amb relacions més horitzontals).

Cal destacar que en aquest àmbit el nombre d'abstencions («NS» i «NC») és major que en els tres anteriors. Amb tot, després de comprovar, novament, que l'evolució de les mesures intermèdies (2002 i 2003) presenta canvis, en un sentit i altre (primer, 2001-2002, a favor del valencià a costa del bilingüisme) després, 2002-2003, a favor del castellà a costa del bilingüisme),

Taula 51

Ús habitual preferit per als metges (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Preferentment valencià	137	8,8	184	11,9	171	11,1	165	10,4
Valencià i castellà, per igual	867	55,8	828	53,6	788	51,3	918	58,1
Preferentment castellà	551	35,4	534	34,5	577	37,6	498	31,5
Total	1.555	100,0	1.546	100,0	1.536	100,0	1.581	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

Taula 52

Ús habitual preferit per als veïns (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Preferentment valencià	178	12,2	211	14,9	201	14,2	227	15,1
Valencià i castellà, per igual	762	52,4	691	48,7	633	44,8	794	52,7
Preferentment castellà	515	35,4	518	36,5	579	41,0	485	32,2
Total	1.455	100,0	1.420	100,0	1.413	100,0	1.506	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

ens quedem amb els extrems, amb un avanç relatiu de les opcions valencianitzadores enfront de les castellanitzadores.

Com ja hem comprovat en la resta d'àmbits, ni l'edat ni el sexe introdueixen pautes diferencials en les preferències respecte als usos lingüístics dels veïns. I pel que fa al temps de residència, novament, els nascuts al País Valencià afavoreixen més que la resta els usos valencianitzadors, però també els bilingües, enfront dels castellanitzadors, mentre que de la resta, els que han viscut sempre al País Valencià, sense haver nascut en el territori, afavoreixen el bilingüisme a costa dels usos valencianitzadors, mentre que els altres afavoreixen els usos castellanitzadors enfront dels valencianitzadors i els bilingües.

Es repeteixen els esquemes dels altres àmbits segons la província de residència, la dimensió de l'hàbitat, el nivell d'estudis i la situació laboral. Amb tot, els estudiants, en aquest àmbit veïnal, opten per afavorir més el bilingüisme, i no destaquen per la seua opció valencianitzadora.

A diferència dels altres àmbits, la classe social ací introdueix pautes diferencials de preferències, de manera que els professionals i autònoms opten amb major freqüència que la resta per usos veïnals valencianitzadors a costa dels bilingües, mentre que els assalariats tenen preferències diferents segons siguin fixos o eventuals. Els primers, opten amb major freqüència pel bilingüisme a costa dels usos castellanitzadors, mentre que els eventuals fan el contrari: més castellanització, menys bilingüisme.

Taula 53

Ús habitual preferit per als fills (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Preferentment valencià	195	12,7	242	15,6	226	14,9	273	17,3
Valencià i castellà, per igual	834	54,3	822	52,8	730	48,3	833	52,8
Preferentment castellà	506	33,0	492	31,6	556	36,8	472	29,9
Total	1.535	100,0	1.556	100,0	1.512	100,0	1.578	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

L'esquema de relació establert a partir de la distinció entre treballar en el sector públic o el privat segueix les pautes dels altres àmbits; mentre que en la branca d'activitat, canvia lleugerament. Els treballadors dels serveis públics tornen a afavorir més que la resta el bilingüisme a costa dels usos castellanitzadors, i els de la construcció a la inversa, tanmateix, els treballadors de l'agricultura en aquest àmbit afavoreixen més que la resta els usos valencianitzadors i castellanitzadors, a costa dels bilingües.

b.5. Fills

Pel que fa als usos lingüístics dels propis fills, ocorre que resta registrada una tendència al creixement dels usos valencianitzadors, per acabar sent, el 2004, l'àmbit on majors preferències pels usos del valencià trobem. Les evolucions de les preferències bilingües i castellanitzadores arrellegades en els estudis són més inestables, tot i que al final del període s'observa un descens rellevant de les preferències castellanitzadores, i també, però menys, de les bilingües.

En els creuaments amb les variables de control, trobem les mateixes pautes de relació, o absència de relació, que hem trobat de forma general en la resta d'àmbits: absència de relació amb l'edat i el sexe, i la classe social, relacions molt rellevants per a l'origen i la província de residència, i també amb valors concrets per a la dimensió de l'hàbitat, el nivell d'estudis, la situació laboral i la branca d'activitat i sector públic/privat.

Cal destacar, potser, alguns canvis: els treballadors del sector agrícola, en aquest àmbit, afavoreixen més que la resta els usos valencianitzadors a costa dels bilingües; els que treballen en el sector públic ara afavoreixen també els usos valencianitzadors, més que no els del sector privat, a costa dels usos castellanitzadors; les persones amb estudis universitaris afavoreixen més que la resta els usos valencianitzadors (i no els bilingües) a costa també dels castellanitzadors.

Així doncs, hem comprovat que, en general, les preferències pels usos bilingües superen tant els castellanitzadors com els valencianitzadors, però que entre els dos, les preferències castellanitzadores són superiors a les valencianitzadors, amb l'excepció d'alguna categoria social (persones amb estudis universitaris, València capital, estudiants...).

c) Lloc d'aprenentatge

Aquesta informació va ser introduïda per primera vegada en els baròmetres de finals dels anys noranta. Ara, però, la formulació ha canviat i les opcions de resposta també. En aquell cas, s'oferia una llista més àmplia d'opcions on es distingien diversos àmbits més enllà de l'escola i la família. Amb la nova formulació la distinció és possible respecte a la família, l'escola (i dintre d'ella si el valencià era només una assignatura o la llengua vehicular de l'ensenyament) i la resta d'àmbits.

Ara bé, cal assenyalar que la formulació de la pregunta presenta una peculiaritat que em sembla rellevant. Mentre que en els estudis de finals del noranta es preguntava pel lloc on s'havia «apprès» el valencià, en la nova formulació es pregunta pel lloc on s'ha «estudiat» el valencià. Em sembla rellevant, ja que denota un biaix evident. La nova formulació només pot ser producte de la ment d'una persona socialitzada en un entorn monolingüe en castellà, que només pot concebre l'aprenentatge d'una llengua, diferent de la seua, per mitjà de l'estudi; com si no fóra possible aprendre dues llengües de forma espontània: que ens pregunten als catalanoparlants de més de trenta anys, si no. Però, els

que aprenen el valencià a casa, en família, per immersió, poden assenyalar el lloc on l'han «estudiat»? S'aprèn el valencià a casa per mitjà de l'estudi? Això provoca, entre els que hem après la llengua de forma espontània en el nostre entorn social, certa desorientació davant una pregunta com la que segueix:

Respecto al conocimiento del valenciano, ¿cómo lo ha estudiado?	
– En casa, con mis padres	1
– En la escuela/colegio como asignatura	2
– En la escuela/colegio como lengua básica	3
– Fuera de la escuela/colegio y al acabar la formación básica	4
– No lo he estudiado	5
– NS	8
– NC	9

Amb aquesta formulació, en alguns casos, les respostes no són excloents. Per exemple, el meu cas donaria per respondre 1 i 4 (ja que vaig aprendre el valencià a casa, però després, quan va ser legal, vaig fer alguns cursos), o el de mon pare donaria per respondre 1 i 5 (ja que ell va aprendre el valencià dels seus pares i no l'ha estudiat mai). Tampoc no queda del tot clar si el ventall de respostes proposades és exhaustiu, ja que l'especificació que es fa en l'opció 4 restringeix les possibilitats de triar-la (pot fer pensar en cursets específics, ja que es pregunta per l'estudi) i pot deixar fora algunes altres opcions (qui no l'ha estudiat a l'escola, ni l'ha après a casa, ni l'ha estudiat en cursets, què ha de respondre? que no l'ha estudiat —5—, encara que el coneiga?), al mateix temps que pot confondre: potser, era suficient amb «fora de l'escola», o millor, després de mostrar família i escola, preguntar simplement per altres llocs, en general.

En vista de les distribucions de freqüències, sembla que l'opció «no l'he estudiat» aglutina gent que no el coneix (per tant, mai no l'ha après) i gent que no l'ha estudiat, encara que el coneiga.

Taula 54

Lloc d'estudi del valencià (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
A casa, amb els pares	538	34,0	581	36,6	581	37,0	640	40,2
A l'escola (assignatura)	261	16,5	275	17,3	255	16,3	263	16,5
A l'escola (vehicular)	37	2,3	36	2,3	40	2,5	33	2,1
Fora de l'escola, en acabar	146	9,2	188	11,9	139	8,9	129	8,1
No l'he estudiat	599	37,9	506	31,9	554	35,3	529	33,2
Total	1.581	100,0	1.586	100,0	1.569	100,0	1.594	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

Taula 55

Lloc d'estudi del valencià i generació (2001-2004)

	A casa (%)	Assignatura (%)	Escola (vehicular) (%)	Fora de l'escola (%)	No l'ha estudiat (%)	Nre.	
2001	Abans de 1930	39,5	1,3	0,0	5,1	54,1	157
	1930-1939	42,3	0,0	0,4	9,0	48,3	234
	1940-1949	38,1	1,5	0,0	11,2	49,2	197
	1950-1959	36,9	4,1	0,4	14,3	44,3	244
	1960-1969	32,9	11,7	1,3	13,7	40,4	307
	1970-1979	24,4	45,4	5,7	4,8	19,7	315
	1980 i després	26,8	52,8	10,2	2,4	7,9	127
	Població total	34,0	16,5	2,3	9,2	37,9	1.581
2004	Abans de 1930	57,3	0,0	0,0	4,3	38,5	117
	1930-1939	48,3	1,4	0,5	5,7	44,0	209
	1940-1949	47,6	0,5	0,0	10,5	41,4	191
	1950-1959	39,2	1,7	0,0	14,6	44,6	240
	1960-1969	37,4	10,2	0,7	12,9	38,8	294
	1970-1979	32,0	36,9	4,3	4,9	21,8	325
	1980 i després	33,5	48,2	7,3	1,4	9,6	218
	Població total	40,2	16,5	2,1	8,1	33,2	1.594

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

És destacable quanta poca gent, al País Valencià, ha après el valencià a l'escola com a llengua vehicular, i això quan ja fa vint anys de vigència de la Llei d'ús i ensenyament del Valencià. En total, només prop d'un de cada cinc valencians ha après el valencià a l'escola, i d'ells la immensa majoria ho ha fet com si es tractés d'una assignatura, i no d'una llengua políticament oficial en la societat on viu. A més a més, caldria destacar també que l'aprenentatge a casa experimenta cert creixement que, per tractar-se de xifres relatives, no pot evitar que pensem en l'escàs suport del sistema educatiu que ha de ser necessàriament compensat per l'aprenentatge a casa. De fet, és l'única categoria que compensa el lleuger descens dels qui diuen no haver-lo estudiat.

En definitiva, es tracta d'una confirmació més que, al País Valencià, el valencià hi és per la insistència dels pares en la seua transmissió lingüística als fills i filles, de forma que si continua d'aquesta manera, en vista de les distribucions de freqüències de les preguntes analitzades anteriorment, això implica al voltant d'un 15 % dels actuals pares.

La distinció de la població per sexe no introdueix cap pauta significativa de diferenciació respecte al lloc d'estudi del valencià. Tanmateix, les diferències generacionals són extremadament significatives. Només a partir de les generacions nascudes després de 1960, s'introdueixen xifres socialment significatives de població que ha estudiat el valencià per algun mitjà. I és a partir de les generacions nascudes després de 1970 quan la població

que ha estudiat el valencià és majoritària. Així només les generacions que ara tenen menys de trenta-cinc anys tenen una formació escolar en valencià significativa.

Dit això, cal assenyalar que l'aprenentatge del valencià a l'escola, com a llengua vehicular, és extremadament minoritari i, a més a més, sembla que retrocedeix. Entre la generació nascuda durant la dècada dels setanta, una de cada nou persones que han estudiat el valencià a l'escola ho ha fet com a llengua vehicular, tant el 2001 com el 2004; tanmateix, en la generació posterior, la nascuda durant els vuitanta, havien après el valencià per aquest mitjà una de cada cinc persones que havien estudiat el valencià a l'escola, mentre que el 2004 la xifra havia baixat a una de cada set persones. És a dir, entre la generació més jove hi ha una major proporció, però aquesta proporció retrocedeix. I retrocedeix en general, ja que la proporció de persones que estudien el valencià és menor el 2004 que el 2001, mentre que la que l'aprèn a casa augmenta, i això també per a les generacions nascudes després de 1970.²⁰

20. Aquesta pregunta està subjecta a les oscil·lacions que pot introduir el fet de no tractar-se realment d'una pregunta excloent: les persones aprenen la llengua en molts indrets (sobretot, a casa), no només a l'escola. De manera que la proporció entre els que contesten «casa» i «escola» pot oscil·lar d'un estudi a l'altre segons la consideració dels entrevistats de què ha estat més important per al seu aprenentatge si l'escola o la família. Així, les preguntes sobre l'aprenentatge, pense, que no haurien de ser excloents, haurien de ser de resposta múltiple.

La fractura també és molt evident segons l'origen de l'entrevistat, ja que els autòctons es diferencien de tota la resta per respondre amb major freqüència que aprenen a casa i a l'escola, en qualsevol dels dos formats, i per sota en les dues opcions restants, mentre que tota la resta presenta una estructura oposada de respostes relatives.

L'estructura territorial provincial també manté la que fins ara hem anat trobant de forma constant: d'una banda, Alacant, amb una sobredimensió en la proporció de persones que no han estudiat el valencià; de l'altra, Castelló i València, la primera amb una major presència relativa de gent que l'aprèn a casa, i València de gent que l'aprèn a l'escola. Aquest efecte també resta reflectit a la distinció per dimensió de l'hàbitat, ja que la capital del país presenta amb major freqüència que la resta l'aprenentatge a l'escola. Per comparació als municipis de menys de deu mil habitants, perquè aquests responen amb major freqüència que l'aprenen a casa; i per comparació als municipis de deu mil a quatre-cents mil habitants, perquè aquests responen amb major freqüència que no l'han estudiat.

El nivell d'estudis ens mostra que la població amb estudis secundaris o superiors presenta una major freqüència en l'estudi del valencià, mentre que els que han obtingut el nivell de primària responen més sovint que l'han après a casa; són els que no tenen estudis els que destaquen en la resposta de no haver-lo estudiat.

Quan analitzem la distribució segons la situació laboral resulta que la població que treballa, encara que estiga aturada, i els estudiants, presenten percentatges significativament per damunt de la mitjana en les respostes associades a l'estudi escolar, mentre que els jubilats i les mestresses de casa els obtenen en les opcions familiar i sense estudi.

La classe social també introdueix diferències en les pautes d'aprenentatge, de forma que mentre que els empresaris, amb assalariats o sense, responen amb més freqüència que l'han après a casa, els assalariats eventuais tenen un coneixement més escolar, mentre que els fixos l'aprenen més després del període escolar. La distinció entre sector públic i privat introdueix una estructura que genera que els primers destaquen pel seu aprenentatge més freqüent després del període escolar, mentre que els que treballen en el sector privat ho fan per respondre

més sovint no haver estudiat el valencià. I, finalment, segons la branca d'activitat econòmica, també trobem una pauta que assenyalava que en la construcció és més freqüent que en la resta no haver estudiat valencià, que en l'agricultura ho és aprendre'l a casa, mentre que en els serveis ens trobem amb una freqüència superior a la mitjana d'aprenentatge escolar.

d) Identitat de la llengua

En la seqüència de baròmetres que s'inicia el 2001, s'inclou una pregunta referida a l'opinió de l'entrevistat sobre la identitat lingüística del valencià: si considera que és la mateixa llengua que la que es parla a Catalunya i les Illes Balears o una de distinta. Sempre he considerat que introduir una pregunta d'aquesta índole en un qüestionari d'opinió pública és una falta d'ètica professional. De ben segur que pot tenir utilitat conèixer l'opinió dels valencians i valencianes respecte d'això, però em sembla mancat de respecte cap a l'entrevistat fer-li creure que els resultats depenen de la seua opinió, i una provocació política projectada contra un objecte propi: la seua llengua. Vull dir que, com assenyalàvem al principi, els estudis d'enquesta són eines que ens capaciten per captar l'opinió pública. Això significa que les qüestions posades a consideració de l'entrevistat han de ser subjectes possibles d'opinió. Respecte a l'objecte que ens ocupa, se'ls podria haver preguntat pel nom que habitualment empen els entrevistats per referir-se a la seua llengua, la qual cosa és subjecta a hàbits socials, però mai si la llengua que parlen és una llengua en si, o compartida amb altres, ja que això és una qüestió de caràcter tècnic. En qualsevol cas, la formulació de la pregunta tampoc no ens permet utilitzar-la com a indicador del nom usat per referir-se a la llengua.

La seua formulació és com segueix:

Respecto a la identidad del valenciano, ¿con qué frase se identifica Ud. en mayor medida?	
– Es una lengua diferente i diferenciada del catalán	1
– Es la misma lengua que se habla en Cataluña y las Islas Baleares	2
– NS	8
– NC	9

Taula 56

Identitat de la llengua dels valencians (2001-2004)

	2001		2002		2003		2004	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
És una llengua diferent i diferenciada del català	987	67,8	1.064	72,5	829	62,6	1.029	68,3
La mateixa que es parla a Catalunya i les Illes Balears	469	32,2	403	27,5	495	37,4	478	31,7
Total	1.456	100,0	1.467	100,0	1.324	100,0	1.507	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

Hi ha canvis molt rellevants en les respostes d'un any a l'altre, la qual cosa ens fa pensar que la mesura és poc fiable (entre altres, per les raons que hem exposat més amunt: davant una pregunta que l'entrevistat no està en condicions tècniques de respondre, l'aleatorització de la resposta per part de l'entrevistat és molt major). Amb tot, podem assenyalar que, com a mitjana del període, obtenim que dos terços de la població valenciana opta per sumar-se a la formulació secessionista, mentre que un terç s'afegeix a la posició favorable a la unitat lingüística amb el català.

L'opció pel secessionisme és més freqüent entre dones que entre homes, i entre les generacions més grans que entre les més joves, però l'origen (immigrant o autòcton) no diferencia l'opinió sobre la identitat del valencià. L'opció secessionista és més freqüent a Alacant que a Castelló i València, més freqüent a les ciutats entre cent mil i quatre-cents mil habitants que a la capital del país; i entre les persones sense estudis o amb estudis primaris que entre les persones amb estudis secundaris o universitaris. La probabilitat de respondre que el valencià és una llengua distinta del català augmenta entre els jubilats i les mestresses de casa, mentre que el mínim secessionisme el trobem entre estudiants (tot i que encara majoritari), mentre que no hi ha diferències en la concepció lingüística del valencià entre empresaris i assalariats, segons la classe social. Ara bé, entre els treballadors del sector públic és menys freqüent el secessionisme que entre els treballadors del sector privat; mentre que el màxim secessionisme el trobem en l'agricultura, i el mínim en els serveis públics i en els serveis a empreses. En qualsevol cas, de totes les categories analitzades només n'hi ha una en la qual l'opinió favorable a la unitat lingüística és majoritària: entre les

persones amb estudis universitaris superiors, amb una distribució 60-40.

e) Valoració política lingüística

En els baròmetres elaborats a partir de 2001, s'introdueixen bateries de preguntes que intenten avaluar l'opinió pública sobre tota una sèrie de polítiques de la Generalitat Valenciana, així com projectes concrets. Les formulacions són diferents segons que es tracte d'una política o d'un projecte o mesura concrets. Quan la pregunta fa referència a una política es demana una valoració respecte d'això i, a continuació, si es creu que ha millorat o empitjorat. Quan la pregunta es refereix a una mesura o projecte concrets, primer es pregunta si es coneix tal mesura i, a continuació i si la resposta es positiva, se'n demana una valoració.

Respecte al tema que ens ocupa, el català al País Valencià, hem trobat dos referències clares: una referida a la política de promoció del valencià duta a terme pel Govern de la Generalitat i una altra referida a una mesura concreta: la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

e.1. Acadèmia Valenciana de la Llengua

En els estudis de 2001 i 2002, s'introdueix una pregunta per mesurar l'opinió sobre la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL). Forma part de tota una bateria de preguntes sobre projectes desenvolupats o en cartera de la Generalitat Valenciana. En cadascun d'ells es pregunta si es coneix el projecte o l'actuació, per filtrar les respostes d'opinió, i després es demana que es valore en una escala de 5, de molt bona a molt dolenta, la mesura concreta.

Taula 57

Avaluació de la política lingüística de la Generalitat Valenciana (2001-2004)

		2001		2002		2003		2004	
		Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Valoració de la política de promoció del valencià de la Generalitat	Molt bona	38	2,8	26	1,9	24	1,7	53	3,6
	Bona	642	46,6	755	53,8	723	51,6	645	44,0
	Regular	477	34,6	434	30,9	430	30,7	471	32,1
	Dolenta	153	11,1	146	10,4	181	12,9	212	14,5
	Molt dolenta	69	5,0	42	3,0	43	3,1	85	5,8
	Total	1.379	100,0	1.403	100,0	1.401	100,0	1.466	100,0
Evolució de la promoció del valencià	Ha millorat	498	36,2	595	41,9	561	40,4	575	39,2
	Segeix igual	670	48,8	627	44,2	602	43,4	598	40,7
	Ha empitjorat	206	15,0	198	13,9	224	16,1	295	20,1
	Total	1.374	100,0	1.420	100,0	1.387	100,0	1.468	100,0

FONT: CIS, estudis 2413, 2445, 2480 i 2560. Elaboració pròpia.

Pel que fa a l'AVL, el 2001 coneixien el projecte el 40 % dels entrevistats, i el 2002 el 42 %. La valoració a penes canviava d'un any a l'altre. De partida, el 2001, valoraven la creació de l'AVL com a bona o molt bona el 60 % dels entrevistats que coneixien la mesura, mentre que la consideraven dolenta o molt dolenta el 13 %; enmig, hi havia un 18 % que no es decidia si era bona o dolenta i un 9 % que no ho sabia o no contestava. El 2002, amb la mateixa formulació, s'obtenia que un 63 % la valorava com a bona o molt bona, un 12 % com a dolenta o molt dolenta, i un 16 % no es decidia; els que no ho sabien o no contestaven van ser el 8 %.

Si creuem l'opinió respecte a la creació de l'AVL amb l'opinió respecte a la identitat del valencià, obtenim que, certament, les dues tenen relació. De tota manera, entre els que pensen que el valencià i el català són la mateixa llengua un 49 % respon que la creació de l'AVL és bona o molt bona i un 24 % que és dolenta o molt dolenta.

e.2. Promoció del valencià

Pel que fa a la política de promoció del valencià duta a terme per la Generalitat Valenciana en són més els que pensen que és bona o molt bona que els que pensen que és dolenta o molt dolenta. Amb tot, durant l'últim estudi, el de 2004, sembla que s'arregla cert retrocés de les opinions favorables respecte d'això i un increment de les posicions desfavorables.

De fet, en la taula podem comprovar com les persones que pensen que és dolenta o molt dolenta, o que ha empitjorat passen del 13-15 %, en el període 2001-2003, al 20 % el 2004.

f) Conclusions

Els canvis rellevants introduïts en el baròmetre de 2001 en l'Estudi 2413 sobre la situació social de valencià dificulta no només la comparació de les dades amb les sèries anteriors, sinó la mateixa anàlisi de les dades per qüestions metodològiques com ara la redacció de les preguntes o les opcions de resposta no excloents les unes de les altres. Malgrat aquests condicionaments, metodològics per una banda i d'informació recollida mitjançant les preguntes per l'altra, hem procedit a l'anàlisi del que serà l'última sèrie d'enquestes del CIS, centrant-nos en el coneixement i l'ús del valencià, les pautes lingüístiques preferides, el lloc d'aprenentatge, la identitat de la llengua i la valoració de la política lingüística.

Davant la impossibilitat de fer correspondre les categories de resposta de les preguntes de la sèrie 2001-2004 amb les de la sèrie anterior 1997-1998, i després de l'intent per buscar similituds comparatives, les dades ens porten a suposar que el 2001-2004 s'ha donat un empitjorament del coneixement i l'ús del valencià.

Les respostes sobre la preferència en les pautes lingüístiques d'una sèrie de persones d'àmbits diversos han confirmat

que les preferències pels usos bilingües superen les del castellà i el valencià, i que les preferències pel castellà superen les del valencià. Els resultats d'aquesta pregunta, sumat al que ja hem comprovat en els resultats de les anàlisis de les dues sèries anteriors, ens porta a concloure que continuen existint asimetries entre l'ús del castellà i l'ús del valencià, si més no, a l'hora de valorar la pertinença del seu ús segons l'àmbit. A mode d'exemple, la preferència més alta pel valencià es dona quan es tracta de la llengua en què haurien de parlar els fills, mentre que la més baixa la trobem en la que haurien de parlar els metges.

En el cas del lloc d'aprenentatge del valencià, hem de tenir present l'efecte que haja pogut produir l'enunciat desafortunat de la pregunta, ja que es dona per fet que només es pot aprendre mitjançant l'estudi, i les categories de resposta tornen a incomplir el criteri d'exclusió les unes de les altres per només poder respondre una de les opcions oferides. Amb tot, el més destacable és l'escàs nombre de població que aprèn el valencià a l'escola, només una de cada cinc persones, i això a pesar de disposar d'un marc legal com la Llei d'ús i ensenyament del valencià des de fa més de vint anys. Aquesta paradoxa, detectada ja en les anàlisis del període 1997-1998, ens porta necessàriament a qüestionar l'actual sistema educatiu per fer conèixer i usar el valencià i torna a confirmar dos fets: que l'ensenyament en valencià està alfabetitzant majoritàriament la població valencianoparlant en el millor dels casos, i que un sistema educatiu basat en el bilingüisme, considerat com aquell en què el valencià és només una assignatura més obligatòria, no serà capaç d'augmentar el coneixement i l'ús del valencià entre la població.

El simple fet d'incloure en el qüestionari una pregunta sobre la identitat lingüística del valencià ja és una aberració des del punt de vista científic, ètic i professional. En qualsevol cas, la proporció dels qui opten per l'opció secessionista és la majoritària en tots els anys excepte per als qui tenen estudis universitaris superiors. Aquesta situació denota la complexitat del conflicte lingüístic valencià en una de les seues dimensions, la del conflicte valencià-català que ja hem indicat anteriorment en aquest mateix informe.

Finalment, la valoració de la política lingüística de la Generalitat Valenciana en els estudis de 2001-2004 es fa a través de dues preguntes, l'opinió sobre l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), i l'opinió sobre la promoció del valencià. Pel que fa a la primera, la seua creació genera certa indiferència entre la població valenciana, ja que del 40 % que sap de la seua existència, un poc més de la meitat la valora positivament. Respecte a la promoció del valencià, tot i que els qui pensen que és bona superen els qui pensen que és dolenta, es detecta un cert retrocés el 2004.

Conclusions

1) És pràcticament impossible construir sèries temporals a partir de les bases de dades disponibles. Les raons són diverses:

a) La composició interna de les mostra provoca que, en alguns casos, es produïsquen canvis que no són deguts a canvis en l'opinió pública. En les parts amb què comptàvem amb tres o més bases de dades aquest problema s'ha fet més evident. Per tal de poder comparar dues enquestes no és suficient que la composició de quotes d'edat i sexe i per províncies acompliquen els criteris de representativitat. Que els conglomerats d'hàbitat estiguen també representats és rellevant, i que a més ho estiguen també per províncies. Però hi ha molts d'altres detalls del treball de camp que es poden escapar i tot i mantenir les ràtios i proporcions com cal, introdueixen canvis rellevants: així no és el mateix que les entrevistes de Sagunt (ciutat d'entre cinquanta mil i cent mil), per posar només un exemple, es facen al port de Sagunt que al centre de la ciutat. En el cas que ens ocupa, l'estudi de la llengua, aquestes qüestions mostrals són més rellevants si fos possible a l'hora de la selecció dels entrevistats per a la mostra.

b) La redacció de les preguntes, i de vegades la seua posició en el qüestionari, varia de forma rellevant, d'uns estudis als altres. Aquest problema no existeix en les bases de dades de 2001 a 2004.

c) Les opcions de resposta oferides també canvien, sobretot d'un període a l'altre.

2) La formulació d'algunes preguntes denota certa manca d'informació sobre el significat de les situacions socials amb dues o més llengües en contacte. Això s'ha fet més evident en els darrers estudis: 2001-2004.

3) La formulació d'algunes preguntes presenta problemes tècnics, amb més freqüència en els darrers estudis.

4) De tota manera, la gran quantitat d'informació continguda en les bases de dades del CIS podria ser útil per establir algunes relacions de caire estructural, tot i que no fóra massa útil per detectar tendències temporals. Aspectes estructurals que podríem resumir molt amb:

a) Fractura territorial: Al País Valencià es detecten, si més no, dues grans ruptures de caire espacial o territorial, que afecten molt directament la llengua, els seus usos i valoracions:

I. Al sud del País Valencià, l'Alacantí i rodalies, mostra una distància bastant rellevant respecte a la resta del país pel que fa a la llengua (usos, coneixements i valoracions).

II. Els hàbitats urbans associats a les grans ciutats (cinquanta mil habitants o més), experimenten també distanciament, de retrocés de la llengua, respecte a la capital del país i el rerepaís de ciutats intermèdies (de deu mil a cinquanta mil).

b) Fractura social: Si més no, també es poden detectar dues grans ruptures:

I. Els canvis produïts durant la dècada dels seixanta del segle xx, no només suposen modificacions de l'estructura material del País Valencià, sinó també de les estructures mentals i identitàries. Així, al País Valencià, s'experimenta un important trencament generacional que es reflecteix en la dualitat lingüística: els usos predominen en les generacions majors, que presenten una escassa adhesió valorativa a la llengua; els coneixements predominen en les generacions més joves, que tenen menys oportunitats d'ús.

II. Una segona fractura se'ns presenta segons l'origen territorial de la població, ja que la població immigrada i les primeres generacions de nascuts en territori valencià mantenen diferències importants respecte als autòctons, tenint en compte que es tracta d'una llengua, el català, la comunitat de la qual en territori valencià presenta les divisòries assenyalades fins ací.

Per tant, amb la premissa d'aquestes dues fractures, territorial i social, detectades i identificades al si de la societat valenciana després de les anàlisis realitzades a partir dels baròmetres del CIS, en el tres períodes adés indicats, se'ns presenta un escenari o escenaris de present i de futur de la situació social del valencià, que ens deixa poc lloc per a l'optimisme. I això perquè continuen donant-se moltes de les situacions que no fan més que agreujar el procés de substitució lingüística en què està immers el País Valencià, de manera que el castellà guanya terreny progressivament al valencià, sense que de moment cap de les polítiques lingüístiques dutes a terme pels diferents governs de torn de la Generalitat Valenciana haja aconseguit invertir aquesta tendència.

Les anàlisis referides a la situació i l'ús social del valencià ens han confirmat que les polítiques aplicades en matèria de foment del valencià, totes sota el paraigua de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, han produït en els millors dels casos, un augment de la població competent en valencià, però no un augment en l'ús social del valencià (família, amics, treball), que és allò que hauria donat sentit a la vida quotidiana a través de les relacions socials i hauria d'haver estat objectiu prioritari de tota política lingüística. Per si fóra poc, aquest augment de la població competent s'ha centrat majoritàriament en els que ja parlaben valencià.

Rest a clar que és la necessitat legal o la utilitat laboral el factor que més afavoreix l'aprenentatge i l'ús del valencià. Aquesta és una realitat que hi és subjacent al llarg de les tres sèries analitzades, grups com ara els estudiants i els professionals liberals, després d'haver adquirit competència i donades les seues expectatives professionals, o els treballadors del sector públic, per la necessitat legal, concentren bona part dels canvis lingüístics del castellà al valencià en canviar d'un entorn

de relació primària (família) a un entorn de relació secundària (treball). Es confirma així la constatació a la qual han arribat altres investigacions en afirmar que s'ha de potenciar l'interès pràctic i instrumental del valencià en àmbits de relació primària i, sobretot, secundària on hi ha una major pressió social a favor del castellà. Si no és així, els esforços de les polítiques de normalització per tal d'augmentar la competència en valencià són insuficients i no aconsegueixen fomentar-ne l'ús, tal com ens mostren les dades.

En qualsevol cas, amb les experiències de política lingüística d'altres territoris de llengua catalana, tampoc no és pot afirmar que siga l'obligatorietat de l'ús una alternativa més eficaç a la política lingüística valenciana. Tanmateix, la política d'ensenyament basada en la voluntarietat dels agents (pares i escoles) que s'aplica al País Valencià és totalment insuficient i, com a mínim, aquesta línia hauria de ser revisada.

Les conclusions extretes a partir de les anàlisis de les dades també desmitifiquen les solucions ideals de bilingüisme a les quals pretenen arribar les polítiques lingüístiques i que, no ho oblidem, són les que més suport reben entre la població valenciana. Així doncs, la majoria de canvis lingüístics que es donen en canviar d'àmbit de relació es produeixen per part dels valencianoparlants, que passen al bilingüisme o bé al castellà quan canvien de l'entorn familiar a l'entorn dels amics o del treball. Aquesta situació confirma que la asimetria existent entre el castellà i el valencià en favor del primer, no és cosa del passat, sinó que continua present al País Valencià.

Per tant, seguint amb el punt anterior, fomentar el bilingüisme tendeix a reduir indirectament els usos del valencià per dos motius principalment. En primer lloc, per partir d'una inferioritat de condicions respecte al castellà. En segon lloc, per la unilateralitat del bilingüisme existent al País Valencià, ja que són els valencianoparlants els qui majoritàriament passen al bilingüisme en determinades situacions i àmbits d'ús (recordem que era l'opció «valencià» la que veia descarregada la seua freqüència quan s'oferia l'opció «bilingüe» o dues llengües).

Finalment, el repàs a les dades del CIS també ens ha confirmat que el conflicte lingüístic valencià està viu en un percentatge relativament alt entre la població valenciana, manifestat en les dues dimensions principals, valencià-català (secessionistes) quan es tracta de valorar la política lingüística, i valencià-castellà quan es tracta de valorar qüestions com el requisit lingüístic per a la funció pública. Així que qualsevol política lingüística ben plantejada i planificada haurà de començar per reconèixer aquest problema.

En definitiva, ens reafirmem amb allò que hem dit al principi. Amb un panorama com l'actual en què la substitució lingüística del valencià pel castellà avança progressivament, sobretot al si dels grups socials i nuclis de població on més s'usa el valencià, sense que les polítiques lingüístiques aplicades fins al moment no ho hagen evitat, el valencià tendeix a ser substituït a la vida quotidiana a llarg termini. Avui, a principis del segle XXI, algunes parts del territori valencià poden ser un exemple paradigmàtic d'aquest procés.

Apèndix

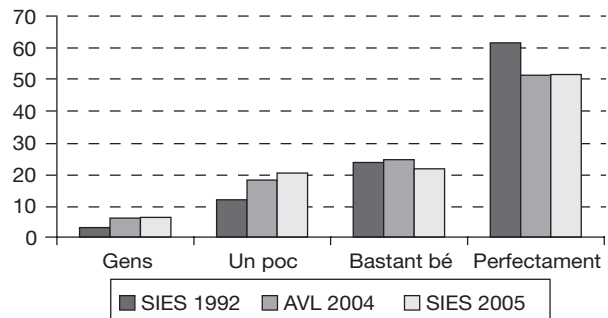
Mentre elaboràvem aquest informe, i més concretament, a la tardor de 2005, van sortir publicats els resultats de dues grans enquestes realitzades al País Valencià amb el mateix objectiu: una encarregada per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), l'altra, pel Servei d'Estudis i Investigació Sociolingüística (SIES) de la Generalitat Valenciana. La primera es va realitzar durant l'any 2004, la segona durant el mateix 2005. Aquests estudis juntament amb els que van ser realitzats durant els anys vuitanta i primers dels noranta pel mateix SIES es constituïrien en referent indifugible per als estudis diacrònics al País Valencià.

El disseny d'ambdues enquestes és pràcticament idèntic: les dimensions mostrals (sis mil sis-cents entrevistes) i els criteris d'extracció. L'única diferència entre un estudi i l'altre, a més de les institucions que els encarreguen —i per tant dels responsables de cada projecte— són les empreses que desenvolupen el treball de camp i elaboren el tractament posterior de les entrevistes. Així, es tracta, per tant, de dos estudis totalment comparables en els seus resultats. La llàstima és que hem estat més de deu anys sense dades d'aquesta dimensió mostral, i qualitat en el disseny, per al País Valencià i, en tan sols dos anys, s'han invertit recursos públics per a dos estudis d'enquesta de més de sis mil entrevistes cada un, amb una escassa perspectiva temporal per a les dades generades.

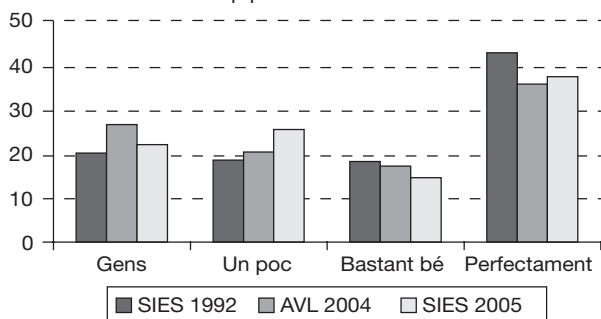
Així, el referent diacrònic més consistent de comparació són aquests estudis i més concretament l'enquesta realitzada pel mateix SIES, l'any 1992, per a una mostra de dimensió i d'extracció idèntica. Si es volen realitzar estudis de tendències i canvi temporal, aquestes són les de referència: les del SIES de 1992 i 2005. També la de l'AVL 2004 és comparable amb aquestes dues.

Segons les dades d'aquestes enquestes, l'evolució dels coneixements del valencià al País Valencià (ambdues zones) serien:

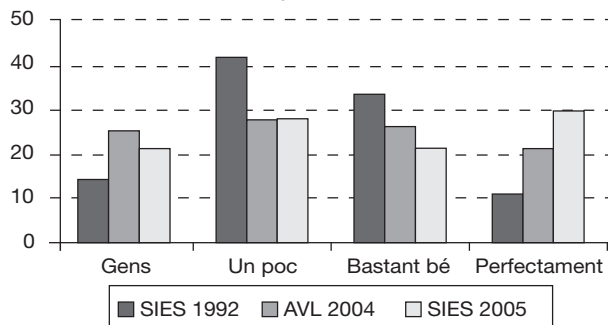
Entén el valencià

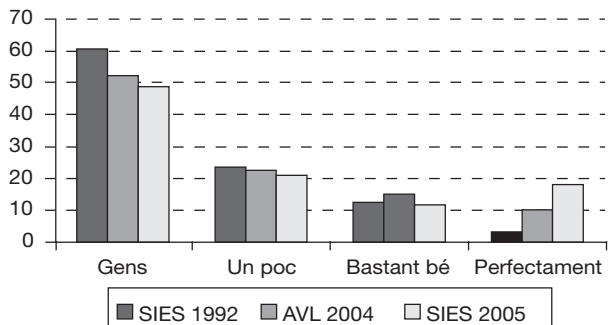
Sap parlar el valencià

Sap llegir el valencià

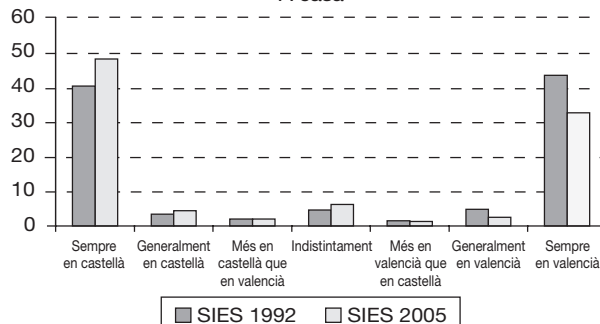

Sap escriure el valencià

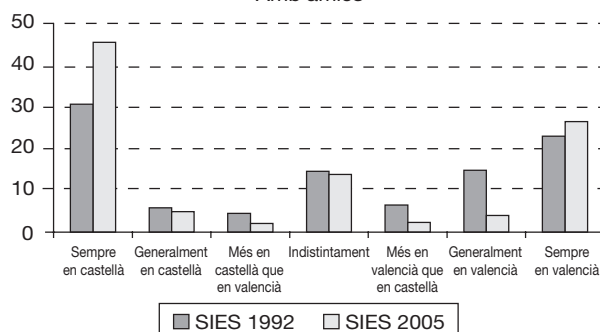

l'evolució dels usos, a la zona valencianoparlant del País Valencià:

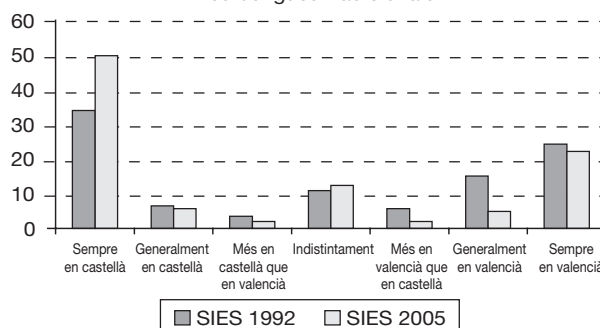
A casa

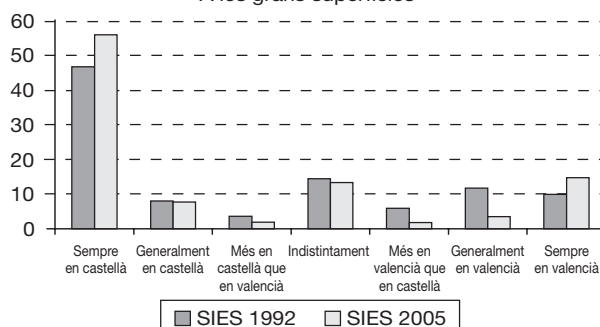
Amb amics

A les botigues tradicionals

A les grans superfícies

Cal observar que el manteniment o l'increment del usos monolingües valencians compensen la reducció dels usos valencians imperfectament bilingües. En definitiva, els usos bilingües declarats es redueixen, i creixen els usos monolingües castellans. En aquest context, mentre els usos monolingües castellans augmenten, els valencians monolingües a penes es mantenen. Potser és ressenyable, en vista dels darrers gràfics, que els usos monolingües valencians (aquells que declaren usar sempre el

valencià) es redueixen en els espais més tradicionals (família i botigues tradicionals), i creixen en els més moderns (amics i grans superfícies).

A l'espera de disposar de les microdades de l'estudi del SIES 2005, cal apuntar que, en conversa amb el Servei, se'ns informa que els canvis més cridaners són deguts a la major presència de població immigrada que, sembla, està millor observada en l'estudi del SIES que en l'estudi de l'AVL.

